"El ecoturismo combina el placer de descubrir y comprender fauna y flora espectaculares con la oportunidad de contribuir a su protección. A medida que las ganancias potenciales del ecoturismo son exploradas, es imperativo que consideremos y abarquemos los escollos, de manera que la promoción del ecoturismo no destruya los recursos naturales sobre los cuales depende su propio éxito".

K. S. Fuller

5. PLANIFICACIÓ DE L'ECOTURISME

5.1. Introducció

La planificació turística té com a finalitat definir els objectius de desenvolupament d'aquesta activitat, indicar els mitjans per dur-ho a terme, intentar maximitzar els beneficis econòmics, socials i culturals i buscar un equilibri estable entre l'oferta i la demanda, integrant per suposat la idea de sostenibilitat implícita en la modalitat de l'ecoturisme.

L'ecoturisme, com a modalitat turística, és una activitat molt complexa no sols pel nombre d'agents implicats, sinó també per la incidència que té sobre l'entorn social, natural i sobre altres activitats. Per això és necessari que el seu desenvolupament es porti a terme de la manera més ordenada possible, intentant reduir tots aquells impactes que puguin repercutir negativament en ell mateix (OMT, 1998). Per la qual cosa es fa necessària la seva planificació.

Una política o estratègia nacional de l'ecoturisme que és el resultat d'una participació multidisciplinar i que pretén el desenvolupament regional, ha d'assegurar a les comunitats la millora de les condicions de vida i una participació en els beneficis. Pel medi ambient ha de ser una poderosa eina que valori els recursos naturals; pel país, una font de riquesa, i pel món, una oportunitat de conèixer i utilitzar el patrimoni natural, els ecosistemes on convergeixen l'economia i l'ecologia, per al coneixement i ús de les generacions futures (MICT; MMA, 1994)

La planificació de l'ecoturisme és un procediment complex, dinàmic, que requereix la participació activa de tots els sectors involucrats, és a dir, cal comptar amb un equip planificador multidisciplinari i connectar els sectors professionals directament interessats, ja que en projectes d'aquest tipus és convenient que es treballi conjuntament: comerciants, operadors, hotelers, habitants de les comunitats, governs estatals i municipals, científics, educadors, empreses nacionals i internacionals, organismes, institucions, etc. Tots ells amb interessos força diversos.

Per dur a terme un bon ecoturisme a nivell nacional o a una escala superior a la local, es proposen cinc etapes o fases d'actuació seguint els cincs elements claus proposats per McCotter (1996) que a continuació s'exposen en aquest quadre i que seguidament s'analitzen:

Quadre 5.1: Els cinc elements claus de l'estratègia de l'ecoturisme de McCotter

Protecció del Medi Ambient o de l'entorn	Desenvolupament del producte	Infrastructura	Màrqueting/ Promoció	Compromís de la Indústria Turística
Protecció dels fons naturals	Identificació dels recursos	Desenvolupament d'instal·lacions i allotjaments apropiats	Identificar el mercat al qual va destinat el producte	Ajudar el turisme cap el coneixement del segment de l'ecoturisme
Conservació dels recursos	Identificació de l'existència de productes potencials	Desenvolupament de nous accessos a aeroports, carreteres, etc.	Promoció del productes pels mercats identificats	Establiment d'una forta associació entre govern i indústria
Manteniment de la base cultural	Desenvolupament de nous productes	Desenvolupament de centres de visitants i senyalització.	Desenvolupar un eficient repartiment del sistema	Desenvolupament i implementació d'estàndards de qualitat en la indústria
Protecció de l'estil de vida	Identificació i establiment de destinacions i circuits turístics	Desenvolupament d'infrastructures perquè la població rebi beneficis.	Posició de la regió i oportunitats ecoturístiques	Promoció internacional
Control d'impactes	Desenvolupament de paquets apropiats	Considerar tecnologies alternatives	Coordinació entre organismes	Formació efectiva de la població involucrada en la indústria de l'ecoturisme
Fixar els límits de canvi	Fixar els límits de canvi	Assegurar infrastructura d'alta qualitat	Avaluar el màrqueting i els esforços de promoció	Encoratjar la indústria en el compromís de la recerca

Font : McCotter (1996)

1) Protecció del medi ambient o de l'entorn:

Cal que el país que es plantegi desenvolupar l'ecoturisme com a oferta turística tingui elaborat un ordenament ecològic del territori en tots els nivells, eina que ens permetrà conèixer els ambients naturals i culturals del territori, la seva situació o estat, el seu potencial, les seves necessitats de regulació i conservació, les pressions i la seva relació vers les comunitats locals.

Com que el recurs base d'aquesta activitat són les àrees protegides, es fa necessària l'existència d'unes bases de conservació i preservació de l'entorn, d'acord amb un marc legislatiu ambiental estricte, així com considerar quins són els aspectes i accions que ha de contemplar un pla de maneig per tal que sigui operatiu i efectiu en matèria de turisme i conservació. També és responsabilitat a nivell nacional dotar de finançament i servei tècnic les àrees naturals protegides per tal d'assolir els objectius que es van plantejar en la seva protecció.

Si hi ha una bona regulació dels recursos protegits es podran minimitzar els possibles impactes de l'ús turístic. Com molt bé diu Margarita Dicci: "l'aprofitament dels ecosistemes turístics i el grau en que es veuen afectats no depèn tan sols del volum de l'activitat turística, sinó de les seves modalitats, distribució en l'espai i estils proposats. Si la matèria primera del turisme són els atractius naturals i culturals, llavors l'ecodesenvolupament ha de dissenyar, planejar i dur a terme les estratègies adequades per el seu racional aprofitament, rendibilitat, conservació i protecció" (Torey,1993).

Hi ha exemples d'àrees mancades de planificació que generen molts pocs guanys i tenen un alt cost de manteniment. Tractar de revertir aquests efectes és quelcom que genera costos elevats i és quasi impossible d'aconseguir.

2) Desenvolupament del producte

Un cop s'ha inventariat i analitzat amb quins atractius i quin potencial es compta, ja es poden seleccionar les àrees naturals protegides que es convertiran en destins ecoturístics de gran nivell. Aquestes seran les que estiguin millor preparades i adequades per ser ofertades turísticament. Molts països de la regió, però, eludeixen aquesta fase de selecció i les ofereixen totes. Costa Rica va fer en el seu temps el mateix i va patir i esta patint les conseqüències.

Quadre 5.2: Potencial turístic de les àrees protegides. Qüestionari per seleccionar les àrees protegides com a destins turístics

- L'àrea protegida en qüestió es troba prop o lluny d'algun aeroport internacional?.
- L'àrea protegida es troba prop o lluny d'un enclavament turístic de gran renom?.
- El viatge a l'àrea és fàcil i es fa sense esforç o és difícil i perillós?.
- Observar i apreciar la vida silvestre està garantit, és usual o fortuït?
- L'àrea protegida en qüestió ofereix una o diverses característiques interessants?.
- L'àrea que s'ofereix té algun atractiu cultural o un alt interès cultural?.
- L'àrea és única pels seus atractius, és considerada una mica diferent o la podem considerar similar a altres àrees protegides?.
- L'àrea té alguna platja, llac, rius, cascades on poder esbargir-se i dur a terme activitats?
- L'àrea està suficientment a prop d'altres llocs d'interès turístic com per formar part d'un circuit turístic?.
- Els voltants de l'àrea tenen algun atractiu intrínsec o són només béns comuns?.
- L'àrea en qüestió té instal·lacions o infrastructures d'allotjament i restauració? Quina és la seva qualitat?.

Font: VV.AA. (1990)

El potencial turístic d'una àrea és un factor important en el procés de selecció. Alguns dels elements que fan que una àrea sigui atractiva pels visitants són, com es pot veure en el quadre 5.2, la proximitat a centres turístics importants, l'accessibilitat, les infrastructures i els serveis amb els que compta l'àrea, etc.

També es pot mesurar l'atractiu, i per tant el potencial de les àrees en qüestió, segons la singularitat dels recursos i el seu poder d'atracció, existint tres tipus d'atractius: focals, complementaris i de recolzament (SECTURE):

- Focals: estan constituïts pels recursos més atraients que té l'àrea, ja siguin naturals i/o culturals. Constitueixen la raó principal per la qual els ecoturistes visiten, o poden visitar l'àrea.
- Complementaris: són de menor importància i no constitueixen suficient atractiu com per a que l'ecoturista es traslladi grans distàncies per coneixe'l, tot i que sí constitueix un valor afegit per l'àrea a visitar, completant l'activitat turística.
- De recolzament: estan constituïts per elements artificials que complementen l'activitat turística.

Una vegada seleccionades les àrees més adequades per ofertar turísticament, es poden identificar, dissenyar i fixar els diferents circuits sobre els quals es desenvoluparan els paquets més apropiats.

3) Infrastructures

Una de les altres etapes o elements claus que proposa McCotter per implementar amb èxit l'ecoturisme és l'apartat d'infrastructures. Com es mostrarà en aquest capítol, la modalitat de l'ecoturisme requereix, si cap, més infrastructures que qualsevol altra modalitat.

Cal dotar a les àrees que s'oferiran turísticament de les infrastructures necessàries per atendre i satisfer l'estada dels visitants, però també per minimitzar els impactes. En aquest cas, es fa referència a senders senyalitzats, centres de visitants etc., que es preveuran també en el pla de maneig de l'àrea en qüestió. Incloure l'ecoturisme dins els plans de maneig de les àrees protegides comporta entre d'altres les següents accions: regular i administrar la zona i les activitats que hi tenen lloc, tant des del punt de vista temporal com espacial, les instal·lacions i les infrastructures, normes i conductes dels visitants, estudis, avaluació d'impactes i seguiment de l'activitat turística. En l'apartat següent es mostraran més detingudament aquests aspectes.

No és pot deixar de banda, però, aquelles infrastructures bàsiques o mínimes amb les que ha de comptar qualsevol espai turístic, com les carreteres o aeroports.

La manca de normes i pràctiques establertes per l'ecoturisme, fa que qualsevol operació turística pugui denominar-se empresa ecoturística. Això crea la necessitat de reglamentar els productes i pràctiques de la indústria, així com la infrastructura,

establint-se certs nivells de qualitat que assegurin un recolzament a la conservació i al desenvolupament de les comunitats locals.

4) Màrqueting i promoció

Quan ja s'ha inventariat l'oferta amb la que compta el país en qüestió i s'han adequat les àrees protegides, futures destinacions turístiques, i s'ha redactat un marc normatiu i regulador de l'activitat, es pot passar a la quarta etapa, que seria la que McCotter denomina màrqueting i promoció.

En aquesta etapa cal examinar quines són les potencialitats del país o regió dins d'una escala superior i avaluar les possibilitats i la seva competitivitat, quines oportunitats es tenen per encaixar l'ecoturisme dins de la política turística nacional com a activitat prioritària o complementària; identificar el mercat a que anirà destinat el producte i posteriorment promociona'l al mercat identificat. Per dur a terme amb èxit aquesta etapa, al igual que les anteriors, cal una bona coordinació entre diferents organismes i institucions. A manera d'exemple aquest seria el cas de Costa Rica en que s'ha establert una bona col·laboració entre el Ministerio de Recursos Naturales, Energía y Minas (MIRENEM), institució encarregada de vetllar per la conservació i protecció dels recursos naturals del país i l'Instituto Costarricense de Turismo (ICT) i per fer conjuntament un seguiment del bon funcionament de la fase de promoció, vigilant que aquesta estigui ajustada a la realitat.

La majoria dels països es salten les etapes anteriors i prioritzen en la seva estratègia turística la fase de la promoció i màrqueting com la més important perquè és la que els hi comporta uns resultats més palpables.

5) Compromís de la indústria turística

L'últim element clau per a l'estratègia de l'ecoturisme que proposa l'autor, fa referència al compromís de la indústria turística respecte a la modalitat que es vol desenvolupar. No sempre la iniciativa de compromís surt de la mateixa indústria, per la qual cosa és responsabilitat del govern establir un marc normatiu. Cal donar a conèixer a la indústria i al propi visitant quins són els principis de la modalitat de l'ecoturisme.

Un programa d'ecoturisme, a part d'incidir en la conducta del turista, també ha d'incidir en la conducta dels prestadors de serveis turístics, ja que aquests juguen un paper central en la gestió ambiental del turisme, i en molts casos, funcionen com una cadena de transmissió entre l'autoritat i el turista. Fins i tot en el cas del turista independent, els serveis d'allotjament i restauració representen un dels contactes fonamentals del visitant amb la societat local, ja que és a través d'ells que es percep

la importància de la protecció de l'ambient, l'existència d'una normativa i l'aplicació de criteris generalitzats que s'observen en tots els establiments. Per tant, el prestador turístic també té un paper important en la difusió d'una política de conservació, sent un element clau en els programes ecoturístics que es vulguin desenvolupar. Els anomenats codis de conducta no són compromisos obligatoris, però demostren la intenció del prestador de serveis a estar d'acord amb criteris ecològics, representen un compromís moral mitjançant el qual el prestador millora la seva imatge davant de la clientela, per això moltes vegades l'incompliment pot resultar un desprestigi de l'empresa. Actualment, en el cas de Mèxic s'han identificat uns codis de conducta adoptats per organismes nacionals i internacionals, que són els que a continuació es resumeixen en el quadre següent:

Quadre 5.3: Codi de conducta per prestadors de serveis turístics: el cas de Mèxic

- Adoptar les pràctiques necessàries per utilitzar els recursos renovables de manera ecològicament viable i minimitzar l'esgotament dels recursos no renovables.
- Contribuir a la conservació de la cultura i la naturalesa del lloc on es desenvolupen les activitats.
- Motivar a les autoritats corresponents a identificar àrees rellevants per a la seva conservació i prendre les mesures apropiades.
- Incorporar els valors culturals de la comunitat en la planificació de projectes turístics.
- Realització d'estudis d'impacte ambiental previs a l'inici de qualsevol projecte turístic en una ANP.
- Reconèixer els impactes acumulatius així com els individuals a l'avaluar l'impacte ambiental dels projectes.
- Complir amb tots els convenis internacionals en relació amb el medi ambient.
- Complir amb totes les lleis federals, estatals, municipals en relació amb el medi ambient.
- Participar efectivament en la formulació i instrumentació de polítiques i plans ambientals.
- Proporcionar espais de participació a les comunitats locals en les consultes i discussions sobre la planificació del desenvolupament turístic.
- Assumir la responsabilitat dels impactes ambientals dels projectes i activitats turístiques i prendre les mesures correctives necessàries.
- Fomentar auditories ambientals periòdiques i la modificació de pràctiques ecològicament inviables.
- Fomentar pràctiques ambientalment responsables en l'administració de residus, reciclatge i estalvi d'energia.
- Promoure la sensibilització ambiental del personal i els directius de les empreses turístiques.
- Recolzar la incorporació de consideracions ambientals i de conservació en els programes de capacitació turística.
- Ampliar les perspectives dels turistes en relació amb els ecosistemes naturals mitjançant informació precisa.
- Establir polítiques i directrius ambientals detallades pels diversos sectors de la indústria turística.
- Contribuir al finançament de les ANP.
- Establiment d'una Associació Nacional d'Operadors Turístics en Àrees Naturals.
- Acreditació voluntària de prestadors de serveis turístics per rebre un certificat de sustentabilitat. En aquest cas s'avaluarien els següents factors: Relació entre empresa i el medi físic circumdant, les polítiques gerencials i els sistemes d'operació interns de l'empresa, relació client - servidor, iniciatives de conservació emmarcades en els objectius del pla de maneig de l'ANP, conscienciació ambiental en localitats turístiques, minimització de la contaminació o restauració d'ecosistemes, interacció entre l'empresa i les poblacions locals i contribució al finançament de les ANP.
- Premi nacional d'ecoturisme

Font: www2.planeta.com/mader/planeta/1197/1197mexico.html

Els professionals tenen una responsabilitat en les polítiques de conservació: esdevenen actors de la protecció i de la valoració del patrimoni natural i cultural. L'empresa turística identificarà les oportunitats de col·laboració amb d'altres actors locals (empreses turístiques, artesans i productors) per afavorir el desenvolupament econòmic local i reforçar així la satisfacció dels seus clients.

Els tour operadors i empreses de transport que organitzen circuits de descoberta dins dels espais protegits, haurien de limitar, voluntàriament, els grups entre dotze i quinze persones, per així oferir experiències de qualitat.

Com ja s'ha esmentat en anteriors apartats l'ecoturisme és una modalitat en la que intervenen una gran varietat d'agents entre ells la població local. Moltes vegades aquesta no compta amb la formació turística necessària, per tant, també és responsabilitat de l'administració oferir les eines per a la seva capacitació, garantint així la seva participació en el desenvolupament turístic. Això no treu però, que la indústria turística estigui exempta de responsabilitat envers la població local, ja que com s'ha pogut veure en el quadre 5.3 la indústria turística per assolir uns nivells de sostenibilitat, ha de contribuir a la conservació de la cultura local així com incorporar la població en el projecte turístic.

La planificació és crítica i vital per qualsevol forma de desenvolupament, incloent-hi l'ecoturisme, que es defineix per naturalesa com un turisme sostenible. No obstant això, la planificació ha estat usualment ignorada pels conservacionistes, responsables del desenvolupament turístic i inversionistes. Com que l'ecoturisme depèn de recursos fràgils i limitats, si aquest no és regulat i excessiu al final es destruirà a si mateix.

Hi ha països que a nivell nacional s'han plantejat l'activitat turística i més concretament l'ecoturisme com a prioritat, establint-se per exemple, com en el cas de Mèxic, l'any 1997 un *Programa de Ecoturismo en Áreas Naturales Protegidas* elaborat pel SEMARNAP i el SECTUR. A Costa Rica tota l'activitat turística gira al voltant de l'ecoturisme i en el cas de la República Dominicana recentment s'ha creat el Departamento de Ecoturismo en el Servicio de Parques Nacionales, etc.

Molts cops els plantejaments i objectius en aquests programes i polítiques són més aviat informes descriptius de quin és l'estat de la qüestió, i solen ser poc pràctics. Tot i així com a mínim s'avaluen les potencialitats i es detecten les mancances. Però cal actuar i utilitzar de forma òptima els recursos.

En la planificació del desenvolupament turístic, un principi que hauria de ser la base de la promoció de les àrees protegides és administrar els recursos humans i naturals de manera que es maximitzi el plaer dels visitants i es minimitzin els

impactes socioeconòmics i ambientals negatius. Aquest principi sols es pot assolir si es planifica amb cura i s'administra per generar una cultura turística sostenible tan als prestadors de serveis i als turistes com a la població local.

5.2. Pla de Maneig de les àrees protegides destinades a l'activitat ecoturística

Un decret legislatiu transforma una àrea natural en una àrea protegida i aquest ha de definir amb claredat els objectius, que han de ser congruents d'acord amb una categoria apropiada de maneig (INE,1995b). El decret representa la infrastructura jurídica necessària per a un canvi en les relacions de gestió dels ecosistemes i recursos naturals i per a l'organització de les comunitats locals i dels interessos rellevants en favor del desenvolupament sostenible.

El decret que s'estableix sobre la jurisdicció territorial clarament delimitada genera una matriu regional per a la conservació i el desenvolupament, cosa que fa factible promoure iniciatives, coordinar activitats i construir sistemes de regulació interna que difícilment poden adquirir constància en el buit o en l'abstracció territorial.

No és normal establir una àrea protegida si no hi ha una bona oportunitat per a que els seus objectius de maneig puguin aconseguir-se. Si l'àrea protegida potencial no ha de funcionar, per més justificable o atractiva que sigui la idea, ha ser reemplaçada per un projecte més realista. Les consideracions sobre la possibilitat d'esdevenir una àrea protegida, han de basar-se en una sèrie de preguntes sobre elements humans i ecològics. Pot ser mantinguda la integritat ecològica de l'àrea?. De quins factors interns o externs depèn la seva supervivència i poden ser aquests factors controlats?. Té el maneig les formules i els recursos per mantenir aquests factors ecològics?. A quins nivells de pressió humana s'enfrontarà l'àrea?. A totes aquestes preguntes ha de fer front un pla de maneig.

En la majoria dels països, el tema del maneig i gestió d'àrees protegides és encara nou. La primera conferència contemporània internacional al respecte, es va dur a terme el 1962, a Seattle. La segona es va realitzar el 1972, al Parc Nacional de Yellowstone, que celebrava el seu centenari. Un altre moment de transcendència va tenir lloc al Congrés Mundial de Parcs Nacionals i Àrees Protegides que va tenir lloc a l'Illa de Bali, Indonèsia, el 1982. Va ser el primer congrés que es va efectuar en un país tropical, com a tribut al paper que juguen aquests països en la creació d'àrees protegides.

Realment, la situació dels països de l'àrea d'estudi no és gaire positiva. La majoria d'aquests no compten amb programes sistemàtics de monitoreig i avaluació a les seves àrees protegides.

A tall d'exemple de quina és la situació que viuen un nombre important d'àrees protegides, es troba el cas del Parc Nacional Barra Honda de Costa Rica, (Barrantes i altres, 1999). Aquest parc no va comptar amb un pla de maneig i el que això implica fins l'any 1998. Fins aleshores la gran majoria de les decisions importants no obeïen a plans a llarg termini, sinó més aviat a avaluacions ràpides i parcials de les diferents situacions, fonamentant la decisió en base a les oportunitats del moment.

El 1999 es va emetre el document *Ejes Estratégicos para las Áreas Silvestres Protegidas del Área de Conservacion Tempisque*, en el que es contemplen la missió i el propòsit de les àrees silvestres protegides, que són entre d'altres: buscar la eficiència en conservació, maneig i restauració dels recursos, la autosuficiència econòmica i la participació social, optimitzar l'oferta i el maneig de serveis, i per últim, generar valor econòmic, social i ambiental. Prèviament a aquest document, el parc no comptava amb un pla de maneig que establís objectius, polítiques i accions per a les diferents àrees administratives; tot i que sí existia un diagnòstic biofísic realitzat pels funcionaris del parc i l' oficina subregional de Nicoya. La informació continguda en aquest document encara no ha estat analitzada i avaluada, per la qual cosa des del 1996 es troba sense ús ni funcionalitat.

La tasca de planificació no es pot generalitzar, no serveix per a totes les àrees i presenta molts inconvenients. Per començar, segons Achana (1996) les àrees protegides són molt diverses en les seves característiques físiques, recursos turístics, trets, estructures, i per tant, cadascuna d'elles té unes necessitats de preservació i conservació, etc. A més a més, el maneig de les àrees protegides s'enfronta a moltes limitacions diferents, com el recolzament financer, la manca de personal i capacitat per gestionar, la manca de programes d'educació ambiental i la manca de fons per a la construcció d'infrastructures que necessiten no únicament els visitants, és a dir, els ecoturistes, sinó el personal mateix. Altres limitacions externes són els problemes existents entre els països per establir acords econòmics i la manca d'experiències prèvies entre els governs.

Un Pla de Maneig és un document tècnic que consisteix en un rigorós estudi dels recursos i condicions de l'àrea i del seu entorn, que pretén controlar el seu desenvolupament a llarg termini. En ell es defineixen, segons l'INE (1997a), el conjunt de decisions i estratègies que tendeixen a combinar les funcions de conservació, investigació, desenvolupament econòmic i recreació assignades a aquestes àrees. També s'ha de contemplar i explicar el propòsit de l'establiment de

l'àrea protegida, els objectius i les fites clarament establertes i suficientment informades; coordinant-se la presència governamental, acadèmica, privada i comunitària, mitjançant la configuració de comitès tècnics que integrin a representants de tots els actors amb interessos rellevants en el maneig de l'àrea. Per això, el Programa de Maneig s'ha de concebre com el resultat d'un procés complex de planeació, concertació i educació.

També és possible entendre el maneig de les ANP com la conciliació entre l'aprofitament i la conservació. Per això el maneig s'ha de concebre com una forma de planificació, donant origen a la formulació de Programes de Maneig per cada ANP.

El règim de maneig és un sistema de regulació interna local, que implica establir mecanismes d'autoritat, participació i corresponsabilitat, així com un nou conjunt de regles conegudes i acceptades pels actors rellevants, on queden establertes els drets i obligacions dels individus i dels grups socials involucrats. Però és important tenir un consens local, que dependrà de cada àrea, i ha de ser expedit de manera que obtingui força jurídica.

En el cas de Costa Rica, extensible a la resta de la regió geogràfica de la tesi, la majoria de les àrees protegides van ser creades sense prendre en consideració la participació de les comunitats veïnes. Per efectuar la creació, execució i planificació d'una àrea protegida, a més de la conservació i protecció, s'han de considerar variables com la tinença de la terra, la marginalitat, la pobresa, la baixa producció agrícola tradicional i excés de població en alguns casos.

Idealment tota àrea silvestre protegida ha de comptar amb un pla que guiï el seu funcionament sobre una base de coneixements tècnics i científics. Mentre més simple sigui el pla, més fàcil serà desenvolupar-lo i aplicar-lo .

Un Pla de Maneig ha de contenir fites i objectius que es puguin mesurar en una àrea protegida per un període de aproximadament de cinc anys. Aquest ha de basar-se en capacitats tècniques, gerencials i polítiques conjugades de manera interdisciplinària i on es tractin aquests aspectes i factors englobats en el que segons la PNUMA i la OMT són els principals apartats o fases d'un pla de maneig: a) protecció i maneig de recursos b) activitat i ús humà c) investigació i monitoreig i d) administració.

Els principals aspectes o programes de gestió amb els que ha de comptar un Pla de Maneig, segons exposen el *Programa de Áreas Naturales Protegidas de México 1995-2000* i els programes de gestió de les àrees protegides de Costa Rica són els següents:

- **Educació ambiental, comunicació i difusió**: la seva funció és convèncer a la societat de la importància de les àrees naturals protegides com a capital de la nació, esgotable i no gratuït; dels esforços individuals, socials i governamentals que tenen que desenvolupar-se per aconseguir la seva conservació i ús sostenible; i evidenciar i valorar els bens i serveis que els ecosistemes proporcionen per poder quantificar els costos i la inversió necessària per al seu manteniment i protecció. El públic no pot participar si prèviament no ha estat informat
- **Sistemes d'administració**: Comporten tasques de gestió, com la presa de les decisions més eficients per al funcionament dels programes de les ANP, mitjançant el control i l'exercici dels recursos financers.
- **Desenvolupament d'infrastructures**: Significa utilitzar els recursos econòmics de la forma més eficient possible per així identificar, planificar, construir, equipar i mantenir la infrastructura necessària per al funcionament de les ANP.

  Les instal·lacions i l'equip són els elements materials que permeten la realització de les tasques de conservació, l'ús turístic adequat, la investigació i la vigilància. Per això, la infrastructura constitueix el factor bàsic en qualsevol iniciativa dins d'una ANP.

- **Organització de serveis**: Permet el bon funcionament de les activitats d'investigació, recreació, turisme i educació, entre d'altres.
- **Equipaments**: Són necessaris per obtenir, operar i mantenir el mínim funcionament dels projectes i activitats de l'ANP, com ara: vehicles, comunicació, equip de camp, etc.
- **Zonificació**: Implica la realització de l'ordenament territorial dins de les ANP, identifica els terrenys susceptibles per als diferents usos, ubica i regula les activitats d'acord amb la vocació del sòl i facilita les funcions de maneig i administració.
- **Inventaris i models**: Permeten la identificació, quantificació i distribució, així com la simulació de pressions dels recursos naturals dins de les ANP, convertint-se en un valuós instrument per a la presa de decisions sobre el seu maneig, incorporació a projectes sostenibles, etc..
- **Interacció amb les comunitats**: Es tracta de provocar l'intercanvi d'informació entre l'administració i els habitants de les ANP, i així establir les accions necessàries per a la capacitació local, el desenvolupament comunitari i l'establiment dels projectes d'ús sostenibles.
- **Capacitació local**: Ha de provocar la formació de quadres locals que en el futur siguin capaços d'afrontar els reptes d'administració, logística, maneig, investigació, desenvolupament de projectes de conservació i ús sostenible i

així assolir una millora en el nivell de vida de la població local i en el desenvolupament de la comunitat.

- **Desenvolupament comunitari**: La seva funció és cercar la comprensió de la dependència que existeix entre conservació-recursos-benestar, que permetrà la revalorització dels ecosistemes naturals com a fonts de satisfacció i incidirà en el canvi d'actituds despectives o destructives.
- **Investigació**: Per afavorir el coneixement dels recursos presents a les ANP i la forma de conservar-los.
- **Ecoturisme**: Ha de convertir l'afluència de visitants en un mecanisme d'aprofitament indirecte i passiu dels recursos de les ANP, funcionant com una activitat a curt termini per a l'obtenció d'ingressos que recolzin el maneig de l'àrea, que elevin la qualitat de vida dels habitants locals i que contribueixin a aconseguir el canvi d'actituds destructives, així com eliminar les activitats no sostenibles.
- **Supervisió i monitoreig**: La seva missió és la de planificar i instrumentalitzar accions preventives o correctives en cas d'activitats il·lícites.
- **Promoció de projectes productius sostenibles**: Incideix, per mitjà de la sensibilització i la capacitació, en l'establiment de noves activitats econòmiques i usos basats en els recursos naturals dels ecosistemes que eleven la qualitat de vida dels habitants locals.
- **Maneig de vida silvestre**: Té com objectiu revertir la tendència desvaloritzadora a la que ha estat subjecte aquest recurs. D'aquesta manera el maneig de la flora i la fauna silvestre mitjançant projectes regulats i sostenibles es converteix en una nova font d'ingressos per als habitants locals i un argument de defensa per als ecosistemes que els sustenten.
- **Processos de regularització agrària:** Han de resoldre els problemes existents en quant a conflictes, irregularitat i conductes il·lícites relatives a la propietat i tinença de la terra.
- **Restauració ecològica:** Es realitza en col·laboració amb les comunitats locals, les institucions d'investigació, els grups ecologistes i el sector empresarial, activitats de reforestació, de reintroducció d'espècies vegetals i animals que han desaparegut a les diferents zones naturals del sistema (Ceballos, 1998).
- **Seguretat i vigilància:** Treballa en el compliment de les lleis de conservació, reforçant la prevenció més que l'activitat policial. Han de formular-se programes que involucrin, mitjançant convenis, les comunitats que habiten l'àrea en qüestió.
- **Regulació en l'aprofitament dels recursos naturals:** És el mecanisme per mitjà del qual s'establiran les polítiques, limitacions i accions per aprofitar de

forma òptima i sostenible els recursos naturals de l'ANP en benefici de la pròpia àrea, dels seus habitants i del país. La planificació del SINAP requereix abordar de manera ordenada una gran quantitat d' assumptes relacionats amb els usos, accions o activitats que tenen lloc en les ANP, com és el cas de l'aprofitament dels recursos naturals, que implica permisos i autoritzacions, concessions, resolucions d'impacte ambiental, permisos forestals; tot el que demana procediments administratius clars i ben fonamentats.

- **Senyalització:** És el mecanisme que permet la comunicació passiva d'idees als habitants locals i a altres usuaris de les ANP. Entre les seves funcions es troba la d'advertir els visitants de l'existència de l'àrea protegida, indicar les àrees accessibles o les restringides i les accions possibles o prohibides.
- **Concessions i permisos:** Permet l'obtenció de mitjans econòmics que complementin les altres fonts de finançament, amb el fi de mantenir i augmentar la capacitat de funcionament de les ANP.
- **Formulació de programes operatius anuals (POA):** És el mecanisme de planificació i presa de decisions a curt termini que permet modificar aspectes no contemplats en el pla de maneig. Permet fer front o contestar davant de circumstàncies no pronosticades i inesperades, o incorporar experiències recents d'actuació a les polítiques i activitats de maneig de les ANP. Els POA instrumenten les necessitats de finançament anual per a les accions i l'administració de les àrees .

  Amb aquest instrument es possibilita la definició d'activitats a curt termini, el seu abast i la temporalització detallada.

Tots aquests programes de maneig i algun que d'altre més, són els que de forma general s'han de cristal·litzar i plasmar en un reglament de maneig de les ANP. A cada àrea protegida funcionen uns determinats programes de gestió d'acord amb els objectius i les necessitats establertes.

5.2.1. Balanç de la situació de les àrees protegides a l'àrea d'estudi

Mèxic és, possiblement, un dels països on s'ha intentat avançar i millorar més pel que fa a la gestió de les àrees protegides, sobretot pressionat per la importància que el turisme està tenint i pot tenir en un futur a les seves àrees protegides.

Fins el 1994, les àrees naturals protegides estaven mancades en quasi la seva totalitat de programes de maneig, de personal i de pressupost suficient, moltes vegades ni tan sols simbòlic. L'únic instrument de protecció ha estat el decret del

seu establiment, la qual cosa ha suposat una "existència virtual" (FAO/PNUMA, 1993), i si encara avui en dia es conserven gairebé intactes és gràcies, en molts casos, a la seva inaccessibilitat. S'ha de reconèixer que en gran mesura, les àrees naturals protegides s'han mantingut alienes a la dinàmica de desenvolupament regional, en forma d'enclavaments institucionals i jurídics, desaprofitant el seu enorme potencial per integrar nous espais legals, institucionals i operatius per al seu desenvolupament sostenible.

El cas és que, l'any 1995, segons l'INE, el personal assignat a les àrees era insuficient i només hi havien deu reserves amb directors i una plantilla bàsica. Es van analitzar sis paràmetres imprescindibles per al funcionament de les ANP en una mostra de 88 àrees de diferents categories, veure quadre 5.4, on es va poder observar que el seu compliment es satisfeia en un percentatge baix i que la seva repartició no era homogènia dins de les categories, cosa que indicava que s'havia realitzat un major esforç en les reserves de la biosfera i reserves especials de la biosfera, mentre que les àrees de protecció de flora i fauna, monuments naturals, parcs marins i sobretot els parcs nacionals, categoria de protecció més important en nombre, havien quedat abandonats.

Quadre 5.4: Funcionament de les ANP de Mèxic per categories de protecció

Paràmetres	R.B. (19)[1]	R.E.B (13)	A.P.F.F. (8)	M.N. (3)	P.M.N. (3)	P.N. (42)	Total A.N.P. (88)
Personal mínim assignat	65%	38%	-	33%	33%	35%	36%
Inversió mínima de conservació	60%	46%	-	33%	33%	3.2%	20%
Pla de maneig	50%	38%	12.5%	-	66%	3.2%	18%
Inversió en infrastructura	30%	15%	-	-	66%	14.5%	19%
Projectes d'investigació	85%	38%	25%	-	33%	-	26%
Projectes de desenvolupament social	60%	38%	-	-	-	1.6%	19%
Projectes de desenvolupament sostenible	35%	38%	12.5%	-	-	3.2%	15%

Nota: () número de casos de cada categoria. R.B.: Reserves de la Biosfera, R.E.B. : Reserves Especials de la Biosfera, A.P.F.: Àrees de Protecció de Flora i Fauna, M.N.: Monuments Naturals, P.M.N.: Parcs Marins Nacionals, P.N.: Parcs Nacionals.
Font: INE (1997a)

Davant, doncs, del risc que corrien i que encara corren moltes de les àrees protegides per una manca de gestió, es van definir un grup d'àrees a les quals dirigir els esforços inicials d'integració institucional, finançament, maneig, i administració,

amb l'objecte de constituir-se en experiències pilot que més endavant poden estendre's a la resta de les àrees naturals protegides.

En total, al atendre a aquestes ANP es cobreix, com es pot comprovar en el quadre 5.5, més del 50% de la superfície decretada i es protegeixen els ecosistemes més representatius del país. En aquestes es localitza la major biodiversitat del patrimoni natural de Mèxic i, a més a més, s'inclouen espècies de flora i fauna considerades endèmiques, moltes d'elles emmarcades en compromisos internacionals contrets en diversos fòrums. Algunes d'aquestes àrees constitueixen centres d'atracció turística mundialment reconeguts.

Quadre 5.5: Àrees pilot de Mèxic

ANP	Estat	Categoria	Sup.(ha)
Illes del Golfo de California	Baja California	REB	150.000
Vizcaíno	Baja California Sur	RB	2.546.790
Calakmul	Campeche	RB	723.185
El Triunfo	Chiapas	RB	119.177
La Encrucijada	Chiapas	RB	144.868
La Sepultura	Chiapas	RB	177.232
Montes Azules	Chiapas	RB	2.612.300
El Ocote	Chiapas	REB	48.140
Cañón de Santa Elena	Chihuahua	APFF	277.209
Cuatrociénegas	Coahuila	APFF	84.347
Maderas del Carmen	Coahuila	APFF	208.381
Chamela Cuixmala	Jalisco	RB	13.142
Manantlán	Jalisco/Colima	RB	139.577
Mariposa Monarca	Michocan	REB	16.110
Zapotitlán Cuicatlán	Oaxaca/Puebla	APFF	376.273
Costa Occidental de Isla Mujeres, Punta Cancún i Punta Nizuc	Q. Roo	PMN	8.673
Sian Ka'an-Uaymil	Q. Roo	RB	617.265
Isla Contoy	Q. Roo	REB	176.000
El Pinacate	Sonora	RB	714.556
Alto Golfo i Delta del Río Colorado	Sonora; Baja California	RB	150.000
Pantanos de Centla	Tabasco	RB	302.706
Sierra de Sta. Marta i Volcán San Martín	Veracruz	ZPF	21,5
San Pedro Mártir	Baja California	PN	63
Ría Lagartos	Yucatán	REB	56.999
TOTAL			**9.663.014.5**

Nota: APFF= Àrea de Protecció de Flora i Fauna; PN = Parc Nacional; RB = Reserva de la Biosfera; PMN = Parc Marí Nacional; REB = Reserva Especial de la Biosfera; ZPF = Zona Protectora Forestal.
Font: INE, (1996a).

Al concentrar els esforços institucionals en àrees de rellevància internacional es pretén consolidar un grup de ANP d'alta qualitat que serveixi de base per ampliar l'atenció institucional cap a altres àrees, mitjançant l'autofinançament i l'obtenció de fons per part d'organismes multilaterals. A la vegada, s'ha continuat avançant en altres ANP que presenten situacions més problemàtiques en quant a pressions i a deteriorament, nivell d'organització local, compromís institucional, etc.

En aquest sentit els esforços operatius a les àrees protegides es basen segons l'Instituto Nacional de Ecologia de Mèxic, en els següents elements: elaboració i instrumentació del programa de maneig, elaboració i instrumentació del programa operatiu anual, disseny i establiment de l'estructura operativa, construcció d'infrastructura i dotació d'equip bàsic, desenvolupament de projectes d'investigació i maneig de recursos naturals, de projectes de comunicació, difusió i educació ambiental, foment de la participació de les comunitats locals, organitzacions socials, institucions acadèmiques, iniciativa privada, dependències federals i constitució de Consejos Técnicos Asesores

Actualment es compta amb 22 programes de Maneig ja elaborats o en procés d'elaboració, que a la vegada contemplen la implementació de projectes productius, programes educatius, administratius, d'investigació, conservació, desenvolupament social i vigilància, així com la construcció d'infrastructura bàsica. Algunes ANP compten amb Programes Emergents, els quals són documents rectors en vigència mentre s'elabora el Programa de Maneig.

A part d'aquestes accions es duen a terme un gran nombre d'activitats per part d'altres dependències governamentals i organitzacions civils amb els seus propis plans de treball i prioritats regionals.

La iniciativa duta a terme per Mèxic també la podem trobar a Hondures. El Parc Nacional Tigra és l'àrea pilot del Sistema Nacional de Áreas Protegidas de Honduras (SINAPH).

Pel que fa a la situació en què es troben la resta dels països de la conca, s'ha de dir que no es gaire més positiva. En el cas de Cuba, tal com es recull en *Cuba's Biodiversity Country Study*, pel que fa al grau de gestió de 34 de les àrees més significatives, que segons l'estudi dóna una aproximació molt real de la situació de Cuba, un 85.2% de les àrees analitzades no estan legalitzades, el 88% d'aquestes tenen problemes amb el compliment dels programes i plans, el 53% presenten problemes amb els seus límits i el 91% no té plans de maneigs i operatius, el 94% no té recursos suficients i en el 61% d'aquestes es considera la gestió com insuficient, s'arriba a la conclusió que de les 34 àrees cap no té bons nivells de gestió.

Potser Costa Rica es troba en una situació més favorable, tot i que no exempta de problemes. Aquest país malgrat tenir menor cobertura en termes d'àrees de conservació, el seu sistema és més robust si es té en compte que la resta dels països d'Amèrica Central la valoració que s'en fa és la següent: el 30% de les àrees són considerades parcs de paper i més del 60% encara no tenien resolts els problemes de la tinença de la terra i pel que fa a Nicaragua solament hi havia personal de camp assignat a vuit àrees protegides.

Tot i que la situació com s'ha pogut veure no és gens favorable a la conservació a llarg termini d'aquestes àrees, moltes d'elles de gran valor, s'estan dirigint esforços per elaborar plans de maneig i executar-los. Com per exemple està passant a Guatemala, on tot i que els esforços de planificació son molt recents, s'espera que en un futur molt proper es puguin aconseguir els esperats desenvolupaments turístics de forma que beneficiïn la gestió de les àrees protegides. Ja es compta amb el *Plan Maestro de la Reserva de la Biosfera Maya*, que presenta les línies generals que normativitzen el maneig dels seus recursos naturals. La seva finalitat primordial és la de guiar als administradors i usuaris per possibilitar un desenvolupament harmònic i sostenible, garantint l'estabilitat dels recursos naturals i culturals presents. També es disposa ja del Plan Maestro del Parque Nacional Río Dulce, on es plantegen les propostes d'us i gestió dels recursos naturals, amb la finalitat de contribuir a la seva conservació i al desenvolupament socioeconòmic de la regió. Aquests iniciatives no treuen que encara avui en dia la resta d'àrees, sobretot les menys conegudes i les menys visitades es trobin en una situació precària.

Un altre exemple d'avenç important és el cas del Salvador. El 1995, SalvaNATURA es va associar amb el *Proyecto de Protección del Medio Ambiente Salvadoreño/Green Project*, finançat per l'Agència dels Estats Units pel Desenvolupament Internacional (USAID), per desenvolupar el Pla de Gestió i que constitueix un model per a la resta d'àrees protegides del país. L'objectiu del Pla és orientar les futures activitats del Parc Nacional El Imposible durant els pròxims cinc anys, a fi de garantir l'estabilitat ecològica de l'àrea a llarg termini i la conservació del patrimoni natural i cultural existent dins del parc, a la vegada que es compleixen les funcions inherents a la categoria de Parc Nacional, d'acord amb les directrius de la Unió Mundial de la Naturalesa (UICN), i es promou el desenvolupament sostenible de les comunitats properes a l'àrea. El pla proposa quatre principals programes de maneig: a) Programa de Maneig de Recursos, b)Programa de Desenvolupament Sostenible c)Programa d'investigació Científica, d) Programa d'Ús Públic.

5.3. Planificació de l'ús turístic a les àrees protegides

Durant els anys setanta i principis dels 80, el turisme no era vist pels governs com un sector prioritari (Boo, 1990). Ha estat recentment que les àrees protegides són vistes com uns recursos amb potencial turístic important. Aquestes en la majoria del casos, no van ser dissenyades inicialment per cobrir una demanda turística, sinó com a reserves que tenien com a objectiu la protecció i la conservació.

Quan es parla de protegir moltes vegades no es pensa, o en són passades per alt, les activitats humanes de dins o als voltants de l'àrea, per la qual cosa si l'activitat turística, un més dels usos que hi pot haver en una àrea protegida, és permesa, el pla de maneig ho ha de contemplar, juntament amb les altres activitats que la població hi desenvolupa.

L'augment de la popularitat ha estat sense cap mena de dubte la necessitat de fons de mantenir la integritat ecològica d'aquestes àrees. Els administradors de parcs i els conservacionistes han reconegut la importància de gestionar les àrees protegides de manera que tinguin en compte les necessitats de les poblacions rurals i locals, el que proporcionarà una clara oportunitat per lligar el turisme i la conservació en benefici de les comunitats i dels mateixos parcs.

Contemplar l'activitat turística dins d'una àrea protegida, a part de ser un aspecte nou suposa una sèrie de dificultats que no es poden deixar de banda, com seria la de determinar un nivell adequat de participació local i assolir els beneficis econòmics i socials que es necessiten; els administradors han de determinar com el turisme ha d'utilitzar els recursos retenint la seva autenticitat, la manca d'experiències prèvies entre els governs, ONGs i professionals. Altres problemes a nivell administratiu són l'impacte sobre els recursos naturals i culturals, els serveis, la infrastructura i el finançament que això suposa.

Dels països d'Amèrica Llatina, sols el 23,5% tenen polítiques de turisme en les àrees protegides. Costa Rica, tot i la fermesa relativa del sistema, s'enfronta a problemes de maneig força significatius. Específicament, hi ha manques de coordinació, manca d'infrastructura, personal no qualificat per dur a terme tasques de forma idònia i manca de planificació en quant al creixement del turisme dins de les àrees protegides. Tot i que el SINAC ha definit en aquests últims anys polítiques i ha elaborat plans de maneig i càlculs de capacitat de càrrega, aquests no estan recolzats per la capacitat administrativa necessària.

Costa Rica va ser un dels primers països, cal dir-ho, influenciat possiblement per les corrents americanes, en establir estudis de capacitat de càrrega. Això va ser a finals del 1993, quan l'ICT, el MIRENEM i la Universidad de Costa Rica van elaborar de

forma conjunta el primers plans de gestió que incloïen zonificació i estudis de capacitat de càrrega (Zúñiga 1993) a les següents àrees protegides: els Parcs Nacionals de Manuel Antonio, Volcà Poás, Volcà Irazú, Braulio Carrillo, Chirripó, la Reserva Biològica de Carara, el Monument Nacional Guayabo, l'Àrea de Conservació Guanacaste i la Reserva Absoluta Cabo Blanco.

Si això en certa manera passa en un destí que s'ha consolidat com ecoturístic, no sols dins de la seva regió sinó a nivell mundial i que, per tant també porta anys dedicant-s'hi, ja ens podem fer una idea de quina és la situació pel que fa al turisme i les àrees protegides en la resta de la regió.

Realment, si es fa una valoració de l'àrea en d'estudi, es comprovarà que on s'ha notat més l'esforç d'incorporar l'activitat turística com un ús més ha estat en aquelles àrees que tenen una demanda important de visitants. Però aquest no és el procediment correcte.

El Dr. Carr sabia que el carisma natural i els paisatges naturals i tropicals atractius de Tortuguero durien un gran nombre de turistes a l'àrea. "La gent està predestinada a veure les tortugues i la única cosa que es pot fer per canviar aquesta nova popularitat és tenir municions." (Taft, 1996).

Les municions que es proposen en aquesta tesi per desenvolupar amb èxit o com a mínim de forma adequada l'ecoturisme en una àrea protegida són:

1- **Analitzar l'ús turístic que es fa de l'àrea protegida.** Aquesta fase és summament important per fer una valoració de com s'està utilitzant turísticament una àrea i per així després actuar on faci falta.

   Un exemple força explícit del que es vol dir amb aquest punt és el Parc Nacional Isla Contoy (Mèxic) que el 1997 va integrar el component d'ús públic i recreació en el pla de maneig.

   Els encarregats d'elaborar el pla quan va ser l'hora d'analitzar l'ús turístic que es feia van adonar-se de que el nombre de visitants al parc s'havia incrementat de forma paral·lela al desenvolupament del nord de Quintana Roo; que la majoria de prestadors de serveis turístics havien seguit un patró erroni a l'hora d'oferir el seu servei als turistes de Cancún, és a dir: una oferta més de platja, embarcacions sobrecarregades sense mínimes mesures de seguretat i sense informació real del que el turista trobaria a l'illa, pel que els seus recorreguts diferien molt de ser un model d'ecoturisme. Amb aquesta valoració i anàlisi ja sabien quins eren els problemes que havien de vèncer i ja es podrien dissenyar les accions i estratègies per solventar-los. I això és el que, de fet, es proposa. (INE,1997d)

2- **Determinar objectius.** S'han de respondre i considerar algunes preguntes prèvies com ara: Qui es beneficiarà més del desenvolupament ecoturístic?. Com ha de dependre econòmicament l'àrea protegida de l'ecoturisme?. Quina escala de turisme ha de promoure's?, etc.

3- **Localitzar l'ecoturisme en el context regional**. El desenvolupament de l'ecoturisme ha d'estar integrat en el maneig del territori dels voltants de l'àrea protegida i ha d'estar coordinat amb el desenvolupament del turisme regional. Es també important considerar els factors externs que poden afectar l'ecoturisme a l'àrea, com atraccions fora del parc que podrien ser combinades en un sol paquet.

4- **Una àrea protegida ha d'estar delimitada, és a dir, s'ha de parlar de la coneguda zonificació i planejar l'establiment de la infrastructura.** Una etapa important quan s'elabora un Pla de Maneig és la zonificació de l'àrea protegida en qüestió, com s'ha pogut veure anteriorment.

La zonificació d'una àrea protegida és una part vital en un pla de maneig. Aquesta consisteix en dividir la superfície d'una àrea protegida en parts, cadascuna amb diferents objectius i regulacions de maneig (veure figura 5.1).

Figura 5.1: Zonificació Parc Nacional Isla Contoy, Mèxic.

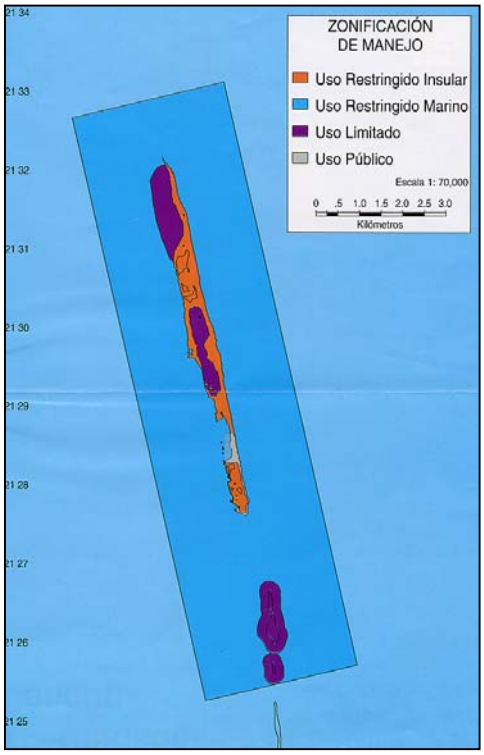

Font: INE (1997d)

La zonificació o unitats de gestió, concepte aplicat en el Pla de Maneig de Cuenca de la Esperanza de l'estat de Michoacán (Mèxic), és el procés d'aplicar diferents objectius de maneig i relacions d'ús a llocs particulars i per suposat, sols es consideren aquelles zones aplicables a cada àrea en funció dels objectius de maneig estipulats.

També s'ha de parlar de la zonificació turística, que consisteix en identificar i agrupar àrees amb potencial turístic, és a dir, zones en les que existeixen atractius turístics suficients, en termes de qualitat i quantitat, com per justificar el desenvolupament de l'activitat. En segona instància, aquestes àrees o zones hauran de comptar també amb una sèrie de condicions com accessibilitat, serveis i infrastructura bàsica, que possibilitin el desenvolupament. Finalment, cal dir que el procés de zonificació turística ha d'estar totalment integrat en la de zonificació de l'àrea en general i ha de ser compatible amb els objectius plantejats per la resta de zones identificades.

Una de les propostes de zonificació més acceptada internacionalment és la que a continuació es descriu (Haysmith i Harvey 1996; Masri de Achar ,1997):

- Zona de Santuari o de Protecció estricta, també denominada Zona Nucli: en aquesta zona els visitants no poden entrar, l'accés és restringit. És la part millor conservada d'una àrea i on es troben ecosistemes d'especial importància i d'una certa fragilitat. Qualsevol activitat que es proposi està subjecta a restriccions, inclosa la investigació científica.
- Zona de Vida Silvestre. Una zona d'ús limitat pels visitants on es permet l'entrada als turistes solament si viatgen a peu. Les activitats de maneig són orientades primordialment al manteniment de la naturalesa en un estat impertorbat. Els serveis estan limitats a senders abruptes i, tal vegada, a llocs primitius per acampar.
- Zona d'Ús Semi-Intensiu: l'administració està dirigida a proveir als visitants d'un panorama dels recursos característics de l'àrea. La zona ha d'incloure mostres representatives de les àrees naturals per a l'apreciació del visitant. L'impacte negatiu de les carreteres, senders, llocs per acampar i altres infrastructures es manté mínim. La observació de la vida silvestre pot millorar-se mitjançant accions específiques, com torres de vigilància, però s'han de respectar les característiques naturals de l'entorn.
- Zona de Maneig de Vida Silvestre. La manipulació de les característiques naturals es permet en aquesta zona per beneficiar a espècies de vida silvestre seleccionades.
- Zona d'ús intensiu. En aquesta zona les activitats humanes estan concentrades i els alts impactes de la presència humana i activitats són

previstos. Els usos poden ser molt diversos, com pot ser l'agropequari, el forestal, el turístic, etc. Per la qual cosa han de dividir-se d'acord al seu ús específic. El maneig de cada una d'aquestes àrees ha de racionar l'ús dels recursos, protegint així les zones naturals i definint on serà possible sostenir grans instal·lacions i càrrega vehicular.

Els objectius recreatius i administratius tenen més prioritat que la protecció de la naturalesa. Aquesta zona en una àrea protegida és normalment molt petita en relació a la seva superfície total.

Aquesta zona d'ús intensiu pot ser subclassificada d'acord a la funció o propòsit en sis subzones:

1- Zona d'ús especial. Conformada per petites àrees en les que es realitzen activitats bàsiques de l'administració governamental o privada, que són incompatibles amb els objectius del maneig de l'àrea. Aquestes activitats són necessàries per a l'home i es realitzen en aquest lloc amb el fi de no crear una gran afecció als residents i visitants.
2- Aquesta zona és per a edificis administratius, carreteres pavimentades, centres de visitants, botigues, recreació d'alta densitat, llocs per acampar organitzats, instal·lacions de servei públic, etc.
3- Zona de recuperació. Superfície malmesa o recentment incorporada que necessita un maneig especial. La vegetació natural i el sòl han estat notablement danyats, i en ella es troben una concentració de flora i fauna exòtiques, que han de ser gestionades especialment per a la seva rehabilitació. Una vegada rehabilitat l'ecosistema, la zona podria reclassificar-se en alguna de les zones anteriors, ja sigui nucli o d'amortiment.
4- Zona de pesca. La pesca esportiva està permesa en aquesta zona.
5- Llocs històrics. Aquesta zona és per als llocs d'interès històric.
6- Zones d'ús tradicional. En aquesta zona, la població local utilitza harmoniosament la naturalesa seguint la seva manera tradicional de viure.

- Zona d'amortiment. La zona d'amortiment envolta l'àrea protegida i és on es donen les activitats humanes. Aquesta es troba localitzada entre zones d'ús intensiu i zones nucli. Té un cert grau d'accessibilitat, i per tant ha patit alteracions humanes. Conserva trets significatius de la reserva i permet activitats educatives i recreatives en un ambient predominantment natural. Té com objectiu l'amortiment dels efectes d'impacte ambiental sobre la zona nucli i la regeneració de l'hàbitat.

El desenvolupament de les zones d'amortiment és una forma útil per oferir certa compensació quan l'establiment d'una reserva fa que les comunitats rurals perdin els seus privilegis o drets tradicionals (VV.AA., 1990).

La zonificació és una eina molt útil per controlar, redistribuir i concentrar el visitant i determinar les activitats específiques que poden ser permeses i on es poden localitzar, i així reduir els impactes negatius.

Un exemple de regulació és el Parc Nacional de Torturguero, localitzat en la costa nord-oest de Costa Rica. En ell s'acull la població més gran de tortugues verdes que nien a l'Oceà Atlàntic durant el període comprés entre juliol i setembre. La platja on es troben els nius té 35 km de llarg i s'estén entre les desembocadures dels rius Tortuguero i Parisimina. Els límits del parc inclouen 27 km de platja amb nius. Per protegir-los i evitar la recol·lecció il·legal dels seus ous, els límits del parc s'estenen durant l'època d'anidació per incloure la platja sencera (Campbell, 1996).

5- **Recol·lectar i analitzar les dades. Recollir informació dels visitants**. L'avaluació de percepcions socials i sociològiques i els desitjos dels turistes, han de ser contemplats per així avaluar si les seves necessitats estan sent assolides.

De fet en el Parc Nacional Tikal (Guatemala), el quart parc més visitat d'Amèrica Central, s'han observat canvis en els tipus de turista que visita el parc pel que els responsables de l'administració de l'espai protegit s'han vist amb la necessitat d'entendre aquests usuaris i quins són els interessos que tenen al visitar Tikal. Arribant a la conclusió que ells no poden protegir els recursos del parc sinó s'entén els visitants i com aquests utilitzen els recursos. Les fites generals dels estudis descriurien: quins són els visitants del parc, que els agrada i que no, quines són les seves necessitats, quines són les activitats que realitzen mentre estan en el seu interior, etc.

Obtenir aquest tipus d'informació permet elaborar el perfil del turista, que com ja s'ha vist en el capítol anterior és realment una cosa difícil perquè no és una pràctica usual ni s'inclou dins de la normativa fer estudis o portar un registre d'entrada dels visitants.

Una cosa tan fàcil com saber quins són els mesos de màxima afluència, ens permetria condicionar per exemple més mesures de seguretat i vigilància.

6- **Obtenir i organitzar informació relativa als processos naturals i de canvi en una àrea protegida són d'extrema importància per a la persona que pren les decisions**.

Qualsevol activitat que es du a terme en una àrea protegida ha de gestionar-se per prevenir impactes negatius en els recursos naturals i culturals. Per exemple,

en el cas de l'ecoturisme, aquest ha d'administrar-se de forma que recolzi els objectius de les àrees protegides per mantenir la seva integritat, biodiversitat i millorar la qualitat de vida de la població local.

Però ens trobem que hi ha poca informació que documenti els impactes directes o indirectes de l'ecoturisme o de l'ús recreatiu, en els ecosistemes, plantes i animals de les àrees protegides. Per això, moltes vegades els responsables recorren a l'opció d'utilitzar la "intuïció" i experiència per prendre decisions. Aquestes accions administratives basades únicament en intuïció i experiència poden ser poc precises i mancades de recolzament.

L'avaluació és també important per determinar l'èxit o fracàs de les fites o objectius dels plans de maneig a les àrees protegides. El monitoreig i l'avaluació són de gran utilitat per percebre els canvis. Aquests ens ajuden a determinar si les accions administratives són necessàries per detenir impactes negatius irreversibles en els recursos naturals i culturals causats pel desenvolupament.

Com exemple del que s'està parlant es pot citar un fenomen que està força de moda a Mèxic, i que és el que ells denominen el turisme d'observació de balenes (Sánchez Pacheco, 1996). És una activitat no consuntiva d'aprofitament de recursos naturals que conté elements per fer-la altament compatible amb els objectius de protecció i conservació.

Arran dels greus impactes, (això no vol dir que no persisteixin), que suposava el nombre elevat d'embarcacions sense control, concentrades durant un període de l'any que va de gener a març, es van fer una sèrie d'estudis sobre la distribució, abundància i comportament d'aquestes en les Badies de Ojo de Liebre i San Ignacio durant diversos anys. Aquests estudis són part del *Programa Ballena Gris de la Reserva de la Biosfera el Vizcaino* duts a terme per l'INE.

Actualment en la zona de Bahia Magdalena, l'activitat de l'observació de balenes per les companyies autoritzades es desenvolupa seguint unes directrius específiques que permeten un ordre en l'activitat, el gaudiment d'un espectacle natural i la producció d'un impacte mínim i controlat, vigilats estrictament per la Procudoría Federal de Protección al Ambiente (PROFEPA). El reglament que han de seguir les empreses i particulars durant l'observació de les balenes inclou:

a) Delimitació d'àrees d'observació dins de les badies determinades per les àrees on les balenes amb cria són proporcionalment menys abundants que les balenes solitàries.
b) Un límit en el nombre d'embarcacions simultànies (llanxes i vaixells) a cada una d'aquestes àrees amb el fi de no sobrepassar un nivell màxim de soroll

a l'àrea o una quantitat màxima de balenes pertorbades en el seu comportament normal durant el període d'observació.

c) Rutes de trànsit definides dins de les badies per arribar a les àrees de conservació.

d) Velocitat de desplaçament de 10 km per hora màxim, dins de les àrees reservades a l'observació, per evitar persecucions i col·lisions amb les balenes.

e) Normes de seguretat per als visitants.

Aquest cas que s'acaba d'exposar no és un fet generalitzat per no dir gens corrent, ja que queden moltes àrees de gran interès, com les reserves de Celestún o Ria Lagartos, on la regulació per observar el flamenc "*brilla por su ausencia*" tot i que en el programa d'ecoturisme que s'ha redactat es contemplen solucions al respecte.

7- **Identificar els recursos en conflicte**. Els conflictes es poden produir per l'ús d'un recurs per l'ecoturisme, per l'afluència massiva de visitants i per les activitats que es duen a terme. Una eina que es posa a la disposició dels administradors per aquest conflicte és establir límits de capacitat de càrrega.
Per això, a part de la zonificació de l'àrea protegida per regular i reduir impactes negatius, s'utilitzen també els famosos estudis de Capacitat de Càrrega i els Límits de Canvi Acceptable.

Un dels primers llocs on es va aplicar d'Amèrica Central va ser a la Reserva Biològica de Carara a Costa Rica. Per començar es van definir tres nivells de capacitat de càrrega: capacitat de càrrega física, real i efectiva. La capacitat de càrrega física (CCF) va ser definida com el límit màxim de visitants que poden ocupar un espai definit en un període de temps específic. La capacitat de càrrega real (CCR) és el nombre màxim de visitants determinat en la fase de capacitat de càrrega física, a més a més dels factors de correcció que corresponen a cada lloc. Els factors de correcció incloïen variables ambientals, físiques, ecològiques i administratives definides per un equip d'investigació. La capacitat de càrrega efectiva (CCE), va ser definida com la comparació entre la CCR i la capacitat administrativa (CA) de la reserva. Les variables considerades en la capacitat administrativa (CA) van ser: personal, equip, facilitats i disponibilitat de recursos financers. La CA determina la CCE i aquesta pot incrementar-se o reduir-se. La CA no pot ser major que la CCR.

Quadre 5.6: Capacitat de Càrrega Permissible a les àrees protegides de Costa Rica

"Artículo 1º- La Capacidad de Carga Permisible en un momento dado, en los Parques Nacionales será la siguiente:

a) Parque Nacional Manuel Antonio:
- *600 personas dentro del área de uso público, los días martes, miércoles, jueves y viernes.*
- *800 personas dentro del área de uso público, los días sábados y domingos.*

b) Parque Nacional Volcán Poás:
- *1.800 personas dentro del área de uso público*

c) Parque Nacional Volcán Irazú:
- *950 personas dentro del área de uso público*

d) Parque Nacional Tortuguero
- *150 personas por noche como máximo en la playa del Sector 4 esquinas.*
- *100 personas por noche como máximo en la playa del Sector de Jalova.*
- *15 personas como máximo dentro del Sendero Caño Negro.*
- *15 personas como máximo dentro del Sendero El Gavilán.*

e) Reserva Biológica Carara:
- *60 personas como máximo dentro del sendero las Aráceas.*
- *5 personas como máximo dentro del sendero la Laguna Meándrica".*

"Artículo 2º- Semestralmente, de acuerdo con el monitoreo que se realice de los impactos ambientales sobre los recursos protegidos, se ajustará la capacidad de carga permisible en las áreas silvestres administradas por el Servicio de Parques Nacionales".

Font: MIRENEM-nº234547 (1994)

Costa Rica ha fet d'altres intents per limitar la capacitat de les seves àrees protegides. Un dels més contundents, tot i que no efectiu, es va fer l'any 1994. El MIRENEM va publicar el límits de càrrega permesos en quatre de les àrees protegides més importants i alhora les més visitades, com es comprova en el quadre 5.6.

D'altres països de l'àrea d'estudi també han restringit l'accés dels seus espais protegits, sobretot, els més importants i més freqüentats turísticament, com és el cas del Parc Nacional Tigra, Hondures, on s'ha establert que pels senders només poden transitar un màxim de 70 persones i per grups de més de 10 persones es requereix fer la reserva d'entrada per visitar el parc. El mateix succeeix en el cas del Parc Nacional El Imposible, Panamà, on l'accés és limitat, sobre tot per problemes anteriors de sobrevisitació, estipulant-se que els visitants que vinguin en grup han de demanar permís.

Per dur a terme aquests estudis fa falta informació de caràcter científic. En aquest cas, la seva mancança va suposar una seriosa limitació. Els resultats obtinguts van ser difícils d'acceptar pels administradors i investigadors i els números exactes definits per la capacitat de càrrega mai van ser posats en pràctica.

Una altra metodologia utilitzada i que és potser més aconsellable d'aplicar que l'anterior (Sánchez A. 1997) consisteix en establir objectius sobre quant impacte

és excessiu o bé que no és acceptable, i que es denomina Límits de Canvi Acceptable. Aquest concepte és utilitzat en les àrees silvestres dels Estats Units des del 1982. Aquestes procés ha estat provat a la Reserva del Bosque Nuboso Monteverde a Costa Rica, i els resultats d'aquest estudi seran instrumentals per a d'altres àrees protegides.

Un altre instrument també força utilitzada pel Servei de Parcs Nacionals dels Estats Units és el MIV, que és definit com un marc de planificació. La base d'aquesta metodologia o el seu principi és que els impactes de la recreació són complexos i estan influenciats per diversos factors a part dels nivells d'usos. El MIV és un procés administratiu dirigit a reduir i/o controlar els impactes negatius que alteren la qualitat del turisme en les àrees naturals, amb la condició que a per que aquesta metodologia sigui efectiva és necessari conèixer els recursos naturals i així poder prendre decisions administratives. Aquesta metodologia, com es pot veure en el quadre 5.7, consisteix en vuit etapes per detectar i administrar els impactes dels visitants i així poder entendre i facilitar solucions a tres problemes que sorgeixen relacionats amb l'impacte, que són:

1- Identificació de les condicions del problema.
2- Establir i definir les causes dels impactes negatius del turisme.
3- Seleccionar i proposar estratègies administratives per reduir aquests impactes.

Quadre 5.7: **Etapes del Maneig d'Impactes dels Visitants (MIV)**

1- Revisar i fer una prevaloració de les dades disponibles.
2- Revisió dels objectius administratius de l'àrea protegida en qüestió.
3- Seleccionar els indicadors claus dels impactes. Els indicadors són quelcom que es pot mesurar i indicar si els recursos naturals o culturals, estan canviant.
4- Seleccionar els patrons pels indicadors d'impactes. Si el patró s'excedeix cal una acció administrativa.
5- Comparar els patrons amb les condicions existents
6- Identificar les causes probables dels impactes.
7- Identificar les estratègies administratives per reduir els impactes.
8- Dur a terme les estratègies proposades.

Font: per Graefe (1990)

Tot i que Costa Rica és un destí ecoturístic consolidat, hi ha moltes àrees protegides que estan a punt de col·lapsar-se degut a l'afluència massiva de visitants. En moltes, segons es diu, no existeixen estudis d'impacte ambiental, cultural, ni de capacitat de càrrega de les zones.

8- **Regular les activitats que s'hi duen a terme.** Com ja s'ha comprovat, l'ecoturisme implica una gamma d'activitats que moltes vegades poc tenen a

veure amb els principis de sostenibilitat i conservació, per la qual es fa necessària la seva regulació.

De fet hi ha poques àrees protegides de l'àrea d'estudi que tinguin ja en funcionament normativa i regulacions pel que fa a les activitats. Anteriorment s'ha comentat l'observació de les balenes, com a cas aïllat, però de mica en mica es van incorporant les regulacions de les activitats ecoturístiques com una prioritat dins els espais protegits, sobre tot en el cas de Mèxic.

Figura 5.2: Enquesta per regular els circuits turístics a Ría Lagartos (Mèxic)

INSTITUTO NACIONAL DE ECOLOGIA
SEMARNAP

RESERVA DE LA BIOSFERA
RIA LAGARTOS

RIA LAGARTOS
RESERVA DE LA BIOSFERA

PROYECTO DE ECOTURISMO

HOJA DE CONTROL DE LANCHAS

FECHA:_____ FOLIO:_____

NOMBRE/LANCHERO:_____

HORA DE SALIDA:_____ HORA DE LLEGADA:_____

NUMERO DE PASAJEROS:_____

LANCHA:

NOMBRE:

NUMERO:

PRECIO DEL VIAJE:

OBSERVACIONES DEL RECORRIDO (A DONDE SE LLEVO A LOS VISITANTES):

FLAMENCOS:_____ PLAYA:_____

BRAZOS DE LA RIA:_____ OJOS DE AGUA:_____

VESTIGIOS ARQUEOLÓGICOS:_____

OTROS:_____

CALLE 47 Nº 415 ENTRE 52 Y 54 TIZIMIN, YUCATAN, MEXICO CP.97700 TEL.(986)3-43-90
FAX(986) 3-28-54. E-mail: rialagartos2@image.net.mx

Font: Cedit per SEMARNAP (1999)

Per exemple es pot fer referència a la Reserva Especial de la Biosfera de Ría Lagartos. En el programa d'ecoturisme que es va redactar el 1998, es contemplava la regulació dels circuits turístics per la ría per part dels *lancheros* locals mitjançant una enquesta senzilla, veure fig. 5.2, per saber realment l'abast d'aquesta activitat, cosa que aleshores no es sabia. El que es desconeix és si aquest control s'ha fet efectiu.

La CCC (Cooperación Caribeña de Conservación) va auspiciar el *Plan Regulatorio de Tortuguero*, el qual va ser aprovat pel govern l'octubre de 1993. Aquest és el primer pla de Costa Rica per regular el desenvolupament amb el propòsit de conservar la naturalesa. Aquest pla designa categories per a l'ús de la terra i estableix regulacions, tant pel que fa a les visites, com pera infrastructures i projectes.

L'observació de la tortuga s'ha convertit en una activitat ecoturística molt popular en moltes platges, i poden arribar a participar 6.400 turistes en observacions organitzades de tortugues al llarg de dos mesos i mig. Degut a la seva popularitat i a les alteracions potencials de la vida silvestre, s'han establert alguns programes d'observació de tortugues en algunes platges. Els objectius dels programes d'observació de tortugues són controlar les activitats humanes i educar la gent sobre les tortugues marines. Els lineaments i regulacions per l'observació de tortugues van ser desenvolupats en col·laboració amb el personal de la Cooperación Caribeña de Conservación (CCC) i el parc. Les principals regulacions eren per a les nits. Els ecoturistes estaven acompanyats per guies entrenats que els conduïen a la platja on es trobaven niant les tortugues; l'observació es feia entre les 8:00 i les 10:00 pm. Altres regulacions consistien en limitar el nombre dels grups d'expedició a deu persones; restringir l'ús de llanternes, fumar, etc. Les fotografies amb flash eren prohibides durant l'observació de les tortugues, advertint al grup de turistes que havien de caminar silenciosament. També per minimitzar les pertorbacions causades pels turistes a les tortugues, el CCC va iniciar un programa d'entrenament de guies turístics per organitzar l'observació de tortugues.

La principal debilitat d'aquest programa d'observació de tortugues, és la manca de personal i de recursos per complir els liniaments d'aquesta activitat.

En el cas de la isla Contoy, una impressionant illa de 230 hectàrees al mar del carib mexicà, i un dels atractius turístics per a molts turistes de Cancún, els grups de visites són reduïts i la visita la gestionen només agències autoritzades.

També és urgent que Belize, país ric i molt atractiu en esculls de corall planifiqui, posi en pràctica i compleixi les regulacions, ja que sinó els esculls podrien extingir-se a finals de segle XXI. Moltes vegades els esculls, un atractiu que cada vegada té més ressò, no són tractats o protegits com les àrees protegides terrestres.

9- **Interpretació ambiental i educació ambiental. Informació**. És molt important establir i definir les normes d'ús per als turistes dins de les àrees protegides. Per

això cal una bona interpretació ambiental i un bon programa d'educació i comunicació.

Figura 5.3: Tríptic Parc Nacional Zapatera, Nicaragua

Font: MARENA

Informar què és el que el visitant veurà quan visiti l'àrea protegida, quins són els objectius del parc i establir unes normes de conducta que estiguin ben senyalitzades o impreses en el fulletó o tríptic que es dóna en l'entrada de l'àrea, com es pot veure en el tríptic del Parc Nacional de Zapatera, Nicaragua, (Fig.5.3), són importants no únicament perquè l'experiència del visitant sortirà beneficiada sinó perquè una bona educació és una altra bona eina perquè els impactes siguin mínims, com molt bé expressa JIM en el seu quadre.

Com es pot veure en el quadre 5.8, una de les mesures inicials per reduir els impactes negatius ocasionats pel turisme en una àrea protegida consisteix en influir sobre les conductes dels visitants. Les tècniques a emprar consisteixen en l'educació ambiental i l'establiment d'un codi ètic. Però per dissenyar aquestes tècniques, l'autor indica que cal determinar el perfil i les preferències del turista que visita l'àrea protegida, aspecte que ja s'ha subratllat en anteriors apartats.

Quan amb aquests mecanismes no s'aconsegueix reduir l'impacte, cal passar a mesures més restrictives i dures, que l'autor denomina mesures intermèdies i dures que suposen limitacions d'ús i d'accés.

Quadre 5.8: Mesures per reduir l'impacte segons Jim

Mesures	Objectius	Tècniques
Toves (influència en les conductes)	⇨Fer canviar actituds i conductes ⇨Determinar preferències del turista per un estudi de mercat ⇨ Perfil del turista pel llibre de visites	⇨ Educació ambiental ⇨ Establiment d'un codi ètic
Intermèdies (redistribució d'usos)	⇨ Reduir el contrast entre ús excessiu o pesant i àrees lleugeres ⇨ Reduir els nivells de capacitat de càrrega.	⇨Concentració vers dispersió ⇨Informació de la disseminació
Dures (racionar usos)	⇨ Controlar el número de turistes en lloc, espai i temps	⇨Reservació per anticipat ⇨Diferenciació de preus en les tarifes d'accés

Font: Jim, C.Y. (1989)

Hi ha casos a l'àrea d'estudi d'àrees protegides on es limita l'accés, com és el Parc Nacional de Pico Bonito d'Hondures, un dels parcs més atractius del país que cobreix una àrea de terreny que va des del nivell del mar fins als 7.300 peus d'alçada, i que s'ha convertit en un signe per a l'ecoturisme en els últims anys. El mateix succeeix en el cas de Guatemala, on l'Instituto Guatemalteco de Turismo recomana abans de visitar una àrea protegida contactar amb els administradors de cada àrea o amb l'agent de viatges i informar-se de les condicions de visita de les àrees protegides, ja que alguna d'elles com la Reserva de la Biosfera de Sierra de las Minas, té reglaments estrictes i es requereix d'una autorització prèvia.

Aquestes regulacions tan estrictes solen passar a les àrees més importants o rellevants del país, però què passa amb les altres?. Cal reconèixer que quan a un turista se li prohibeix alguna cosa o li costa aconseguir-la, més ganes té de veure-la.

Escriure que a les àrees protegides del nostre estudi no hi ha estudis de zonifació o de capacitats de càrrega, potser té una mínima justificació, però una cosa tan simple com és la rotulació o senyalització i el material informatiu del parc, tampoc acostuma a ser-hi. La majoria de les vegades aquest material no existeix, normalment per qüestions econòmiques, però té una fàcil solució: vendre'l.

En el cas de la República Dominicana s'han observat deficiències en el component educatiu dels programes ecoturístics, cosa força normal i és per la simple raó que en la majoria de les àrees protegides no s'ha contemplat veritablement la seva vessant turística i educativa.

Aquestes deficiències es manifesten de la següent manera, tal i com es va assenyalar en el Taller sobre *Ecoturismo Administración y Gerencia de Áreas Protegidas en la República Dominicana* celebrat l'any 1996:

1- El personal del Departamento de Parques Nacionales no estableix comunicació amb els turistes.
2- L'explicació de les normes és deficient.
3- La senyalització és pobre o inexistent.
4- El material informatiu és insuficient.
5- Falta una escola nacional de guardaparcs.

Per últim dir que no únicament és important la informació i educació al turista que fa la visita sinó també la de la població local .

10- **Seguiment i avaluació**. En tota planificació turística hi ha la fase típica de seguiment, que consisteix en veure si els objectius plantejats s'estan assolint.

11- **Concertació i coordinació.** Aquest apartat tot i que sigui l'últim, és una de les principals actuacions que qualsevol àrea protegida ha de prioritzar. Com ja s'ha dit amb anterioritat, en l'ecoturisme s'ha de parlar de consens i d'implicació de tots els grups amb interessos dins l'àrea protegida. Per la qual cosa es proposa la creació d'un Comitè on hi siguin representats els estats, les cooperatives, els serveis turístics, les institucions d'investigació i els grups conservacionistes per establir la presa de decisions relatives al maneig del parc, un maneig que cal que sigui efectiu i pràctic.

Tot i que les anteriors línies i directrius que s'han proposat per dur a terme una adequada activitat ecoturística no estiguin del tot esteses, també és cert que molts països estant posant fil a l'agulla i estan planificant, o com a mínim dedicant esforços i ganes, per integrar el turisme en les àrees protegides. Potser el que els ha dut a actuar, han estat els impactes greus que estan patint les seves pròpies àrees o bé observar els errors i les conseqüències d'aquests en les àrees dels països veïns.

Quadre 5.9: La planificació de l'ecoturisme en els plans de maneig de les A.N.P. de Mèxic

Área Natural Protegida	Estat	Data
R.B. Alto Golfo de California y Delta del Río Colorado	Baja California/ Sonora	Desembre de 1995
R.B. Pinacate y Gran Desierto del Altar	Sonora	Desembre de 1995
R.B. Sian Ka'an	Quintana Roo	Gener de 1996
R.B. El Triunfo	Chiapas	Abril de 1999
R.B. Sierra Gorda	Querétaro	Setembre de 1999
R.B. La Encrucijada	Chiapas	Octubre de 1999
R.B. La Sepultura	Chiapas	Octubre de 1999
R.B. Sierra de Manantlán	Jalisco	Gener de 2000
R.B. Pantanos de Centla	Tabasco	Febrer de 2000
R.B. Calakmul	Campeche	Gener de 2000
R.B. El Vizcaino	Baja California Sur	Maig de 2000
R.B. Banco de Chinchorro	Quintana Roo	Maig de 2000
R.B. Chamela Cuixmala	Jalisco	Maig de 2000
R.B. Montes Azules	Chiapas	Maig de 2000
A.P.F.F. Laguna de Términos	Campeche	Març de 1997
A.P.F.F. Maderas del Carmen	Coahuila	Març de 1997
A.P.F.F. Cañón de Santa Elena	Chihuahua	Juliol de 1997
A.P.F.F. Cuatrociénagas	Coahuila	Novembre de 1999
P.N. Isla Contoy	Quintana Roo	Maig de 1997
P.M.N. Costa Occidental de Isla Mujeres, Punta Cancún i Punta Nizuc	Quintana Roo	Maig de 1998
P.M.N.. Arrecifes de Cozumel	Quintana Roo	Maig de 1998
P.M.N. Arrecife de Puerto Morelos	Quintana Roo	Maig de 2000
R.E.B. Ría Lagartos	Yucatán	Desembre de 1999

Font: SEMARNAP (2000). Informació facilitada por Fernando Vargas.

Un exemple del que s'ha dit és Mèxic. En aquests cincs darrers anys, 25 àrees protegides compten dins dels seus plans de maneig amb un programa d'ecoturisme (veure quadre 5.9). Malgrat que els esforços únicament s'han dirigit a aquelles àrees que tenen un potencial turístic important, que reben un nombre important de visitants i que s'ha fet molt recentment, la iniciativa és encoratjadora.

El cas de Mèxic no és l'únic. El Salvador, continuant amb la tasca iniciada el 1995, va finalitzar el febrer de 1998 la segona fase de la *Protección y Manejo del Parque Nacional El Imposible*, finançat pel Fondo Iniciativa para las Américas (FIAES), per un total de 875.000 colones i amb un any de duració. Entre molts dels aspectes d'aquest Pla es troba la incorporació de l'ús turístic. Amb la qual cosa es pretén implementar una sèrie d'activitats recreatives i turístiques orientades al compliment del concepte d'ecoturisme dins del parc, contemplant-se el desenvolupament de llocs propicis, turisme en les comunitats properes i monitoreig d'impactes turístics, utilitzant el sistema de límits de canvi acceptable.

Així mateix, en aquest programa s'analitzen els criteris per l'establiment de tarifes i quotes d'accés al parc i els programes d'educació ambiental. També s'inclou la capacitació sobre temes com l'ornitologia bàsica i intermèdia per a 25 guardaparcs i

15 guies naturalistes provinents de les comunitats properes al parc. Aquestes 40 persones capacitades seran les encarregades d'instruir sobre avifauna, d'una manera professional, al turista més exigent que visiti el parc, per tal de promoure la conservació i protecció de les aus. El projecte també contempla l'equipament parcial d'un dels centres de visitants, amb exhibicions i materials educatius relacionats amb les aus migratòries i residents. També es va incloure la contractació de set guardaparcs dels 25 que custodien aquesta important àrea natural, així com ajut i capacitació per a la creació de microempreses.

Figura 5.4: Programa d'Ecoturisme de l'Àrea de Conservació Guanacaste

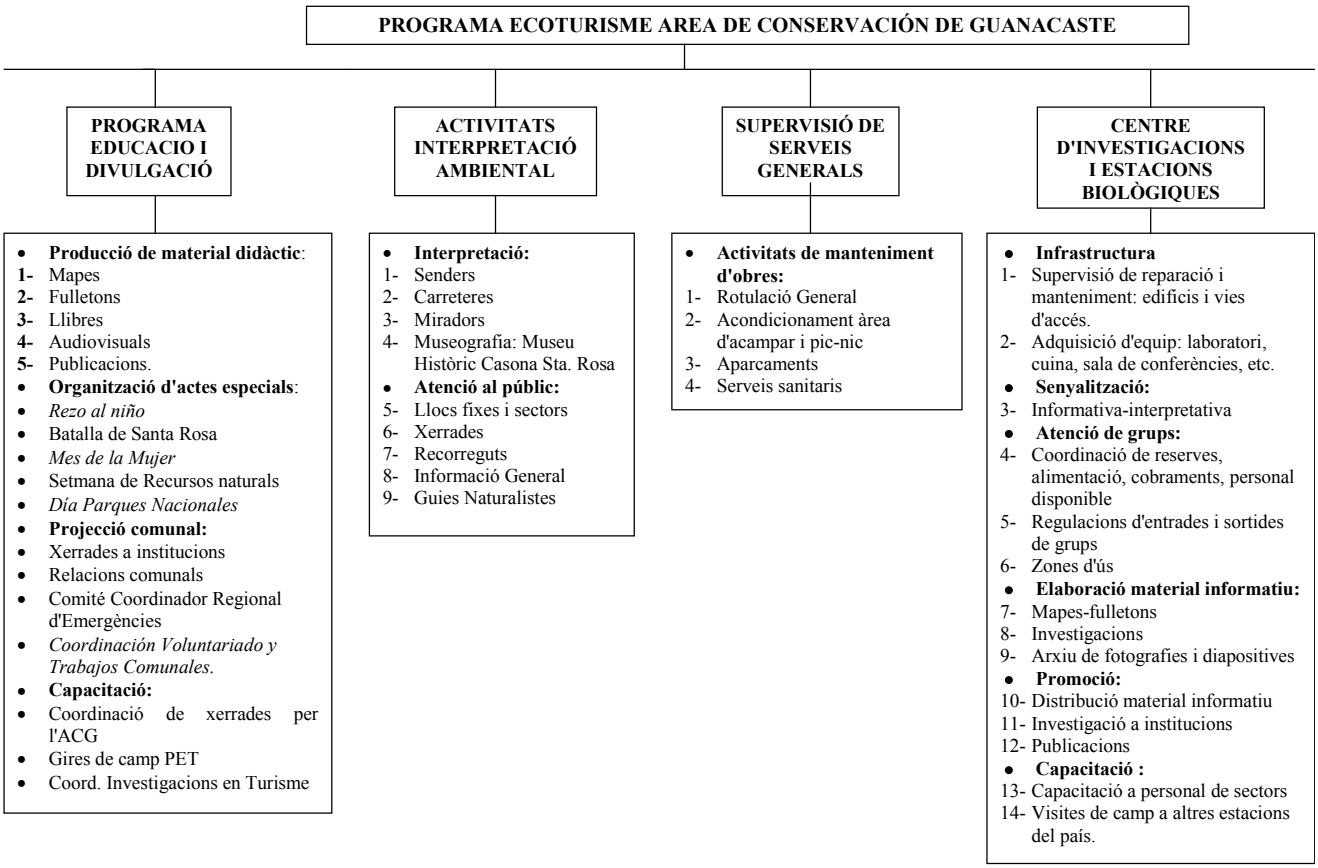

Font: Programa de Ecoturismo Área de Conservación Guanacaste. Coord. Marcela Mora Peralta. Costa Rica; www.acguanacaste.ac.cr/rothchildia/v2n2/textos/pag18.html

Com exemples d'altres casos en que es treballa per incloure l'ecoturisme dins les àrees protegides, hi ha el Programa d'Ecoturisme (PET) de l'Àrea de Conservació de Guanacaste de Costa Rica. Aquest programa empara les cinc àrees protegides que conformen l'àrea de conservació que són el parcs nacionals de Guanacaste, Santa

Rosa, Rincón de la Vieja, l'Estació Experimental Forestal Horizonte, i el Refugi Natural de Vida Silvestre Bahía Junquillal.

Per a la Coordinadora del PET, la Licda. Marcela Mora Peralta, aquest programa facilita el descobriment, propicia l'exploració i el gaudiment dels visitants dels diferents ecosistemes i el patrimoni històric, cultural i arqueològic presents en aquesta àrea de conservació, sense que es destrueixi o alteri el recurs. També es persegueix inculcar i enfortir en els visitants l'esperit conservacionista aprofitant la seva estada per educar-los i conscienciar-los sobre l'entorn. (Veure Figura 5.4)

Els principals reptes que es plantegen en aquest programa són els següents:

- Donar la oportunitat al visitant de conèixer i d'interactuar amb la biodiversitat dels ecosistemes presents en l'Àrea de Conservació de Guanacaste.
- Brindar al visitant el coneixement disponible per mitjà de la interpretació dels recursos naturals, culturals i arqueològics.
- Promoure en el visitant un canvi d'actitud perquè recolzi el maneig sostenible dels recursos.
- Facilitar la projecció oficial d'ACG a la regió, per mitjà l'organització d'esdeveniments i activitats especials a la zona d'influència.
- Aprofitar la capacitat instal·lada i els recursos disponibles a l'Àrea per desenvolupar activitats productives que contribueixin al seu autofinançament.

Experiències com aquestes són les que demostren que solament pot aconseguir-se un ecoturisme d'alta qualitat i sostenible a llarg termini si existeix una eficient gestió i control de l'àrea protegida i si es fa una correcta selecció de les àrees destinades al desenvolupament de l'ecoturisme.

És important prioritzar el desenvolupament d'àrees que compten amb una adequada infrastructura. Generalment, com molt bé diu Marchena i altres (1993a), existeix una tendència general a promoure el turisme i després a complementar els recursos necessaris per a la gestió, però normalment no s'aconsegueix arribar a aquest objectiu, perquè és generen nous problemes d'infrastructura i serveis als visitants, i a llarg termini es creen seriosos problemes de gestió.

Per tant, a la conclusió que s'arriba és que si realment es vol desenvolupar un turisme que sigui sostenible ambiental, social i econòmicament, és necessari establir polítiques de desenvolupament, ja que un cop que el desenvolupament s'ha iniciat, pot ser difícil de controlar.

5.4. Infrastructura i equipament a les àrees protegides

Per desenvolupar correctament l'ecoturisme, s'han de considerar nombroses variables, que van més enllà del simple fet de visitar les àrees silvestres protegides i entre elles cal destacar totes les infrastructures que el turista utilitza i necessita i aquelles que són necessàries per a la bona administració de l'activitat turística.

Les facilitats bàsiques que s'han d'aportar i oferir a l'ecoturista van des de bons i confortables mitjans de transport terrestres i aeris, instal·lacions per a l'observació de la fauna, senders d'accés segurs però poc desenvolupats, allotjaments senzills a distàncies raonables de les àrees d'observació, guies competents i bilingües, etc. Tots aquests elements són, de fet, moltes vegades decisius per desenvolupar amb èxit l'ecoturisme i assolir els objectius que planteja aquesta modalitat. Un exemple del que s'ha dit es troba en aquesta cita: "*A veces suele venir, por acà uno que otro turista extranjero, que de alguna forma se enteró de que existen estos cenotes, en muchos casos lo complicado del recorrido les hace desistir de su intento. En cambio si existiera un poco de infrastructura y difusión. ¿Cuántas personas no estarían dispuestas a vivir una aventura como esta?. ¿Cuántos no quisieran conocer todas estas maravillas que tiene la península?. Si aquí existiera una pequeña escalera o un elevador rústico, el trabajo de subir i bajar el equipo sería fácil y menos peligroso para todos. Pero mientras esta actividad y todo lo que representa no se apoye ni se difunda, el potencial turístico de esta región se seguirá desperdiciando. Ejemplos en los cuales se puede desarrollar el ecoturismo en México sobran, lo que falta es decisión*" (Evangelista , Barcena, López; 1990)

Mentre que l'ecoturisme és considerat per molts com la forma "suau" del desenvolupament turístic de les àrees silvestres, molt sovint requereix el desenvolupament d'estructures físiques i rutes d'accés per satisfer les necessitats dels turistes de la naturalesa, elements que si no es planifiquen prèviament poden provocar greus impactes irreversibles en el medi. S'ha de tenir en compte que el potencial turístic sol disminuir molt ràpidament a les zones protegides a mesura que augmenta la despesa, el temps i la incomoditat del viatge quan l'accés al destí turístic en qüestió comporta un risc.

El fet és que no únicament pot provocar danys irreversibles l'existència d'infrastructura, sinó que la seva absència també. La infrastructura i la dotació de serveis haurà doncs de planejar-se en funció de la demanda natural i estètica de cada entorn i haurà de mantenir-se com a finalitat primordial que la recreació sigui preservadora i educativa.

El tipus precís de turisme desitjat i l'estratègia a dur a terme per fomentar el seu creixement han de ser, doncs, cuidadosament examinats i decidits amb anticipació, en funció dels criteris medioambientals i del valor dels recursos.

Tot i que, Hector Ceballos-Lascurain (1998) contempla també l'opció que el fet que existeixin mals camins d'accés en diversos parcs no és un factor negatiu o inhibidor per als ecoturistes que els volen visitar. Això ens ratifica que l'ecoturista no és tan exigent respecte a certs aspectes d'infrastructura física o serveis turístics tradicionals, ja que és part de l'experiència o de l'aventura, però si es desitja obtenir més coneixements i informació sobre les àrees naturals que es visita, i demanar una major quantitat de material interpretatiu i educatiu. Això implica una anàlisi més depurada de certs aspectes educatius i econòmics per part de les autoritats dels parcs nacionals.

La ubicació, tipus i disseny de les estructures físiques per a l'ecoturisme, com són els serveis, són extremadament importants, ja que els impactes que la infrastructura pot causar en el medi són nombrosos i diversos en: el sòl, en els sistemes aquàtics, vegetació i vida silvestre.

Erik Cohen (dins de Cruz, 1990) apunta que, en el millor dels casos, sols es perdrà la seva atracció natural o el seu encant primitiu, a mesura que es converteixin en llocs privilegiats i reglamentats capaços d'absorbir i atendre un gran nombre de turistes; en els pitjors dels casos, es provocarà un gran canvi en el medi ambient, molt sovint irreversible, per la necessitat de construir serveis pels turistes en els llocs més atraients, per l'especulació de les terres i per les grans destruccions de l'ecologia local.

Hi ha casos documentats d'innombrables hotels, camins o altres serveis proporcionats als turistes que arruïnen les belleses de les costes marítimes, que pertorben la tranquil·litat del camp, així com dels boscos. En tals casos, el creixement del turisme pot ser autodestructor, ja que acaba amb la mateixa qualitat del paisatge que és el que atrau en primer lloc el turista i amb el recursos naturals que l'integren.

Moltes vegades, i sobretot, degut a una manca de planificació, es detecta que aquests recursos naturals no estan totalment inventariats de tal forma que no es coneix la superfície real, i per tant no estan analitzats. D'altra banda, una bona part dels coneguts es mantenen en una reserva no planejada que es tradueix en un ús irracional, tot i que així s'aconsegueixen guanys econòmics que de cap manera són despreciables. En certes zones, les sobrecàrregues estacionals rebudes pels visitants i les necessitats bàsiques de les urbanitzacions turístiques, requereixen

d'alts consums d'aigua potable i energia elèctrica; tractament previ de les aigües residuals; serveis extres de comunicacions i transport; comerç i abast, salut i assistència pública entre d'altres; així mateix s'observen algunes pressions sobre la tinença de la terra, manifestant-se la transformació de sòls amb potencial agrícola i forestal en terrenys urbanitzables, amb el conseqüent deteriorament ecològic.

Dit això, i considerant que el turisme depèn del medi ambient més que qualsevol altra activitat, i com que el temps lliure s'ha convertit en un bé de consum comú, el seu actual desenvolupament implicaria certs perills i efectes negatius sobre l'entorn ecològic. D'aquí la importància de programar els recursos naturals turístics existents per l'ús i la seva conservació racional.

Pel que fa a les infrastructures aquestes han de permetre als usuaris relacionats amb la investigació i les visites recreatives ecoturístiques tenir instal·lacions i serveis eficients, especialment ben ubicats i comunicats de manera eficaç i no s'està parlant de grans hotels, ja que no es tracta d'un turisme massiu.

Per evitar alguns d'aquests problemes, la zonificació és una de les eines més útils. La divisió de les àrees protegides ens permetrà identificar les àrees ecològicament més apropiades on el desenvolupament ha de localitzar-se, el més idoni seria fora de l'àrea.

En realitat, aquests serveis són beneficiosos per a l'usuari i es tradueixen en la millora de la qualitat de l'oferta i el gaudiment de l'activitat recreativa i d'esbarjo, però també comptar amb una infrastructura adequada ajuda a atraure, regular, distribuir i concentrar als visitants, de tal manera que es converteixen en un objectiu de competitivitat.

L'apartat de les infrastructures continua sent un dels més crítics de les ANP, ja que a més a més de que no es compta amb les instal·lacions necessàries per suportar les activitats de maneig, un nombre considerable de les existents es troben abandonades o en un grau extrem de deteriorament.

Sempre s'ha parlat que l'arquitectura ha de ser harmoniosa amb l'entorn, s'ha de donar prioritat a tecnologies alternatives per a l'energia, preferenciar transports que no contaminin, aprofitar els materials i productes propis del lloc, deixar beneficis tant per l'ecosistema com per la població local i comptar amb un fort component educatiu.

Les infrastructures i equipaments que tota àrea protegida ha de tenir estaran en relació amb els objectius de maneig de l'àrea, les seves característiques naturals, la política turística. Es pot parlar de centre de visitants, sanitaris, oficina d'informació,

serveis de restauració, allotjaments, miradors, serveis turístics, aparcament. Analitzant la infrastructura i els equipaments amb els que es dota una àrea protegida es poden fer una idea de quina és la situació real de l'ecoturisme, etc.

Les seus administratives dels parcs nacionals i altres espais naturals extensos se situen dins de l'espai protegit o en la seva immediata perifèria (Mallarach, 2000), per afavorir-ne la bona relació amb la població local i permetre una gestió sobre el terreny, més efectiva i menys burocràtica. Superada en molts països l'etapa en què els espais protegits tenien un servei de vigilància de caire policial, avui en dia poden disposar d'equips amb un ample repertori de professionals que atenen els serveis d'informació, interpretació i educació ambiental, documentació, especialistes en ús públic, biòlegs i zoòlegs, arquitectes paisatgístics, administratius, etc., que solen comptar amb el suport d'equips de voluntaris.

Un aspecte important a ser considerat en el planejament físic dels centres de turisme ecològic és la necessitat d'un nou enfocament de disseny arquitectònic i de tecnologies de la construcció; ja que aquestes es caracteritzen per un equilibri ecològic molt delicat i vulnerable i per tant és evident que tota construcció d'edificis, camins, i equipament divers haurà de dissenyar-se de manera que no afecti negativament l'ambient i d'aconseguir un cert nivell d'autosuficiència funcional.

Un cop es determina en quina zona han de ser instal·lades les infrastructures i serveis, hi ha certs criteris que han de ser presos en consideració per a la ubicació, disseny i construcció d'aquests segons, entre d'altres Andersen (1993), OMT/PNUMA (1992), Báez i Acuña (1998):

1- Tota infrastructura ha de tenir una utilitat. Aquesta ha d'estar en relació amb els objectius generals del pla director del parc, en relació al lloc i als seus voltants.

2- Cal tenir en compte les exigències tècniques, la dimensió, el nombre, les normes, l'orientació en funció del sòl i del clima, les comoditats d'accés i els costos en serveis públics.

3- Es considera que el més apropiat és ubicar les instal·lacions en el perímetre, sobre tot aquelles que suposen una alta concentració de gent. La FAO va recomanar el 1988 que els serveis turístics com són els hotels, restaurants i botigues havien d'estar localitzades fora de l'àrea protegida en la mesura que fos possible.

4- S'ha de tenir en compte la vessant humana. Ha de considerar-se els límits òptims d'ús des del punt de vista sociològic, així com els factors de seguretat i comoditat. El disseny ha de considerar les limitacions del medi. S'ha de tenir en

compta la capacitat òptima d'absorció del lloc i els possibles impactes sobre el medi ambient. Servir-se de la instal·lació com medi concret per orientar la utilització dels llocs; en certs sectors, autoritzar instal·lacions durant el dia.

5- Garantir un funcionament eficaç i segur, quan sigui possible, i preveure les instal·lacions per a la seva utilització durant tot l'any.

6- Per propòsits funcionals i estètics, la ubicació física dels edificis i altres estructures no han d'interferir en l'ecosistema natural.

7- S'ha de determinar la factibilitat del desenvolupament a llarg termini en terme de costos socials i ambientals, no sols dels costos de construcció a curt termini.

8- Les instal·lacions seran les corresponents a la funció del lloc, a les seves dimensions i a la personalitat dels usuaris.

9- Cal planificar el desenvolupament per etapes per permetre el monitoreig d'impactes ambientals acumulatius. Estudiar les conseqüències de la creació d'instal·lacions a llarg termini, l'evolució de la demanda i un manteniment permanent.

10- segons Andersen (1993),"Les instal·lacions han de ser una finestra al món natural i un vehicle de pedagogia social en el camp ambiental. Els disseny físic ha d'aconseguir comoditat en un marc de baix impacte ambiental. El sentit de la fantasia, l'aventura i el descobriment és un component que molt sovint és oblidat per qui dissenya la planta física en aquests medis naturals"

11- Les estructures han de ser el més discretes possibles, evitant el que és superflu i els luxes excessius, sense dominar l'entorn natural ni deslluir els valors intrínsecs de l'àrea. Sempre que sigui possible, aquestes estructures han de construir-se amb materials locals: pedra, fusta, bambú, etc. Han d'evitar-se material estranys, com làmines d'amiant i els colors massa estridents. Els edificis han de respectar l'estil local i si és possible, aquests han d'estar dissimulats per barreres naturals o arbrades. Les instal·lacions han de respectar la qualitat, la utilitat i la simplicitat dins de l'estil local. També es diu que normalment les instal·lacions es poden construir amb materials com el bambú o la palla, si el pressupost inicial és reduït. Això no vol dir que perque siguin senzilles o que no estiguin ben fetes no puguin substituir-se més endavant per construccions més sòlides.

12- El centre d'informació o centre de visitants es una de les infrastructures importants que es pot trobar en una àrea protegida. La instal·lació d'un centre és

molt útil per entretenir als visitants quan no poden sortir pel mal temps o mentre estan esperant el guia o simplement quan vulguin més informació sobre el parc. Aquests centres permeten il·lustrar processos naturals, cicles vitals i altres aspectes del parc que no poden apreciar-se en una visita curta, així com la vida en el lloc per la nit o en altres estacions.

En cas de necessitat, els centres de visitants poden ampliar-se o combinar-se amb centres educatius; aquests últims són edificis especials on poder organitzar-se exposicions didàctiques més rigoroses. Aquests centres solen tenir locals condicionats per donar classes o celebrar debats i l'equip audiovisual per projectar diapositives o pel·lícules. El centre d'interpretació tot i que sigui petit i modest ha de ser atractiu i didàctic. En quant a les dimensions, arquitectura i disseny, aquests varien d'un lloc a un altre, tot i que la majoria no superen els 100m^2. L'auditori del Parc Nacional Masaya de Nicaragua té capacitat per a 80 persones (veure foto 5.1). La problemàtica més comú dels centres d'interpretació són entre d'altres: l'excés d'informació escrita, la manca d'una definició clara de l'eix d'interpretació i l'arquitectura i el disseny de l'edifici no adequats a la seva funció.

Fotografia 5.1: Centre de visitants Parc Nacional Masaya, Nicaragua

Font: Elaboració pròpia

13- També és important l'ambientació o tot el procés de decoració, mobles i equipament interior que es requereix per habilitar les instal·lacions per a ús ecoturístic. L'ambientació i el disseny arquitectònic han de planejar-se conjuntament perquè l'un complementi l'altre, en lloc de competir o crear contradiccions. Cal recordar i emfatitzar sobre la importància que té pel desenvolupament de l'ecoturisme aprofitar cada espai, ocasió i fase de l'operació per instruir al visitant en l'ús racional dels recursos i en el respecte pel patrimoni

natural i cultural de l'àrea. Per tant, les característiques de l'ambientació hauran de ser coherents i seguir els mateixos alineaments que regeixen el disseny arquitectònic del lloc.

14- Abans de construir en un lloc, s'ha d'estudiar la seva accessibilitat i el moviment d'usuaris. Les instal·lacions turístiques han d'estar separades de les àrees administratives i comercials del parc, si el que es vol és que ambdues activitats no s'interfereixin entre si. De la mateixa manera, en un centre d'informació, els objectes exposats i i les cartelleres hauran de disposar-se en ordre seqüencial, conduint als visitants en direcció cap a la sortida.

15- L'ecoturisme i l'energia renovable són indisociables. Sota la perspectiva ecològica, les energies renovables són una bona elecció donat el seu baix impacte ambiental. Les tècniques i estratègies d'ús i producció d'energia són un reflexe de la política d'ús eficient dels recursos

Hauran d'aplicar-se al planejament físic i a la construcció el que de manera genèrica es pot denominar "ecotècniques". Aquestes ecotècniques inclouen l'ús d'energia solar, captació i reutilització de l'aigua pluvial, reciclatge de brosses, un alt nivell d'autosuficiència alimentària, l'ús de materials de construcció locals i tècniques autòctones, l'adaptació de les formes arquitectòniques a l'entorn natural, és a dir, els edificis no han de dominar el paisatge ni la vegetació circumdants sinó, al revés, supeditar-se a ells, ja que aquests constitueixen l'atractiu principal.

16- Els equipaments i serveis no han de pertorbar l'estil de vida de la població local.

17- Els sistemes de senders han de respectar les característiques de l'hàbitat animal i no interrompre els moviments de la vida silvestre. Han d'anar paral·lels a la topografia natural per reduir l'erosió i han de ser "discrets".

Els edificis han d'estar espaiats per permetre el moviment lliure de la vida silvestre i el creixement de la vegetació. Les carreteres i altres tipus de via de comunicació han d'evitar-se en àrees ecològicament sensibles.

Una de les millors formes d'animar als visitants a conèixer el parc és preparar passejades interessants que els posin en contacte controlat amb les grans atraccions del parc. Al preparar aquests itineraris s'ha de tenir present el següent: a) una pista natural ha de ser curta, amb un temps de recorregut de 30 a 60 minuts, b) l'ideal és fer pistes que siguin circuits tancats d'una sola direcció, c) la pista ha de ser informativa, al llarg del seu recorregut hi haurà senyals o cartells que expliquin les seves característiques. Els senyals mateixos poden

contenir tota la informació desitjada o simplement portar números que remetin el visitant a un prospecte complementari, d) la pista ha de ser atractiva, el seu començament estarà clar i estarà ben senyalitzat i la mateixa pista serà bastant àmplia i plana per caminar-hi còmodament, no tindrà pendents escarpades i, per suposat, la pista estarà neta i ben conservada. S'instal·larà un cartell a l'entrada de la pista amb la informació bàsica, un plànol i la longitud de la mateixa. (Veure fotos 5.2 i 5.3 i figura 5.5)

Fotografia 5.2: Sender Parc Nacional Braulio Carrillo, Costa Rica

Font: Elaboració pròpia

Fotografia 5.3: Sender Parc Nacional Braulio Carrillo, Costa Rica

Font: Elaboració pròpia

Figura 5.5: Tríptic Sender Interpretatiu Las Palmas, Parc Nacional Braulio Carrillo, Costa Rica

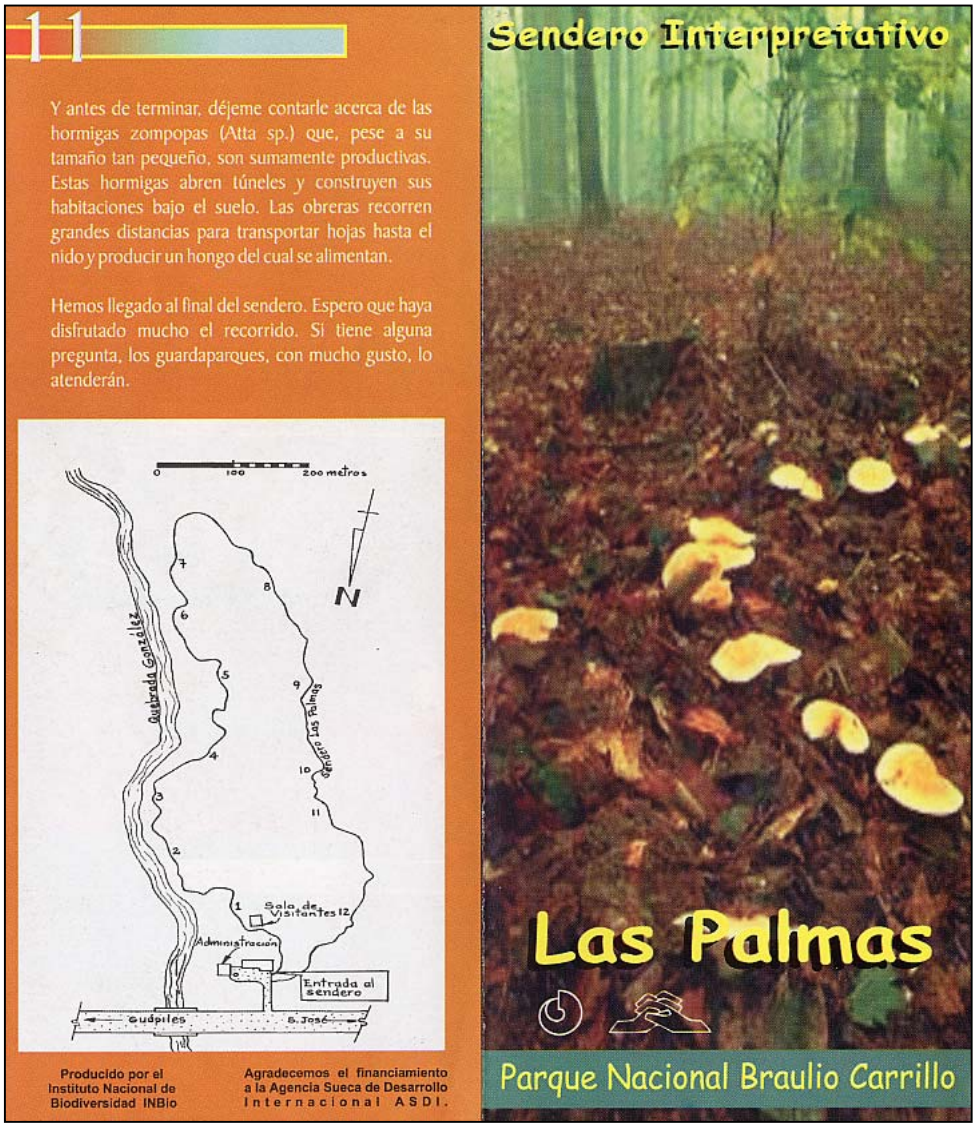

Font: MIRENEM

També són molt interessants els senders ecoturístics que ofereix la cadena Horizontes dins del Monumento Natural Nacional del Valle de Viñales, que presenten un grau de dificultat moderat i poden ser recorreguts per visitants de diferents edats. Aquests senders tenen noms o temes força atractius, com *Naturaleza Insospechada*, on es pot apreciar la rica i variada avifauna del lloc; *Secretos de un Mundo Subterráneo*, sender d'interès espeleològic, que també inclou un recorregut per una comunitat camperola .

També és força interessant el sistema del Canopy tour, que es pot trobar a Monteverde i al Llac Cóter a Costa Rica i que com es pot veure a la figura 5.6, consisteix en lliscar per un cable, i on es posa la copa dels arbres a l'abast de qui vulgui gaudir-les.

Figura 5.6: Tríptic Canopy Tour, Costa Rica

Font: Tríptic Canopy Tour

O el telefèric (veure fotos 5.4 i figura 5.7) silenciós del bosc plujós que es localitza al límit nord del Parc Nacional de Braulio Carrillo, propietat de DOSEL, companyia americana. El projecte per a la instal·lació d'aquest telefèric, es va aprovar el 1995, abans que fos necessari un estudi d'impacte ambiental per llei. El telefèric es trasllada sobre 12 columnes que van ser col·locades per mitjà d'un helicòpter, i consta de setze vehicles amb capacitat per cinc persones, quatre turistes i el guia. L'alçada màxima a la que arriba és de 37 metres i la mínima de 50 centímetres. El recorregut es de més de 2 km i mig anada i tornada, en el que s'observa la vegetació característica del bosc plujós primari i secundari, abans i després de la intervenció humana. En aquest projecte hi treballen divuit guies, el cost de l'entrada és de 5.000 colones per als nacionals, uns 16$US

aproximadament, i 8$US per a menors d'edat, per grups d'estudiants hi ha un descompte especial i per als estrangers 45$, aproximadament.

Figura 5.7: Tríptic Telefèric Parc Nacional Braulio Carrillo, Costa Rica

Font: Tríptic Rain Forest

Fotografia 5.4: Instal·lacions del Telefèric de Braulio Carrillo, Costa Rica

Font: Elaboració pròpia

18- Quan es localitzen els llocs per la construcció o la medició dels senders s'ha d'implementar el control de l'erosió. Minimitzar el creuament de senders per rius per així no pertorbar el medi aquàtic. La vegetació propera als llacs i llacunes ha de mantenir-se com a filtre per minimitzar la dispersió de sediments i residus. Evitar netejar la vegetació a les costes o fronts de platja.

19- Els edificis i serveis han de ser dissenyats perquè puguin reflexar les variacions de les estacions. Per exemple en la proposta de tipus d'allotjaments ecoturístics que fa el Lic. Troncoso al Departamento de Ecoturismo y Medio Ambiente[1] de la República Dominicana, i que com ja s'analitzarà més detingudament en el capítol setè, s'exposa que en el país existeixen quatre climes i que cadascun

[1] Font: www.kiskeya-alternative.org/publica/bolivar/propu.htm

compte amb els seus materials típics que defineixen el tipus d'arquitectura, d'aquí que a les zones de clima sec estepari hi predominin les vivendes fetes de *palma cana* o en les zones amb clima de muntanya el material que es faci servir per a la construcció sigui el pi.

20- Els allotjaments per a ecoturistes sempre s'ha dit que han de ser modestos però confortables, nets i higiènics, però no ostentosos. Les instal·lacions destinades a l'ecoturisme són, generalment, petites i per a un nombre reduït de persones. No hi ha una xifra única, però en termes generals, a Amèrica Llatina la mitjana és d'unes 40 habitacions en el cas de la infrastructura destinada a l'allotjament. A Cuba existeixen exemples d'aquestes construccions, com el famós Hotel Moka, ubicat a la Reserva de la Biosfera Sierra del Rosario. L'estructura d'aquest petit hotel de 26 habitacions s'integra harmònicament en l'entorn paisatgístic i segons diversos autors és considerat l'allotjament ecoturístic per excel·lència.

Aquest tipus d'instal·lació a petita escala dóna un avantatge addicional a l'ecoturisme sobre el turisme convencional, ja que el cost de construcció d'un centre de turisme ecològic és quatre o cinc vegades menor per habitació i en canvi, molts ecoturistes estrangers estan disposats a pagar tarifes comparables a les d'un hotel de luxe urbà. L'experiència que el viatger ecològic busca a l'arribar a una àrea natural i exòtica és l'oportunitat de comunió amb la naturalesa i les cultures autòctones .

Un cop definides les directrius es pot passar a fer una valoració de quina és la situació de la infrastructura i equipament amb que compten les àrees protegides d'alguns dels països de l'àrea en qüestió. Cal dir, abans de tot, que obtenir aquest tipus d'informació no ha estat fàcil, perquè el curiós del cas és que quan un està interessat en visitar una àrea protegida, la informació facilitada fa més referència a les seves característiques naturals i culturals, deixant en segon terme qüestions com les infrastructures i serveis que s'ofereixen.

Si es comença parlant de Mèxic, el que és força contradictori, és que tot i tenir més experiència turística que cap altre país de la regió, les mancances d'infrastructura són força greus i notables. Com afirma aquesta cita de Ceballos (1990) quan parla de l'ecoturisme en el seu país: "Els ecoturistes venen a Mèxic tot i la limitada promoció que dóna el nostre país a aquesta modalitat i la infrastructura quasi inexistent de facilitats pel viatger".

Quadre 5.10: Infrastructures i serveis a les àrees protegides de Mèxic

Àrea protegida	Senders	Centre de visitants	Guies	Informació	Allotjament	Lloc per acampar	Sanitaris	Àrea de joc infantil	Zona d'esbarjo	Estació investigació	Mirador	Moll	Restauració	Botiga	Aparcament
R.B.El Pinacate y Gran Desierto de Altar					x(vigilants)										
R.B.El Vizcaino		x								x					
R.B.Archipiélago de Revillagigedo										x					
R.B.Mapimí										x	x				
R.B.Chamel-Cuixmala										x					
R.B.Pantanos de Centla										x		x			
R.B.Calakmul							x								
R.B.Sian Ka'an						x	x				x	x			
R.E.B.Isla Tiburón										x		x			
R.E.B.Mariposa Monarca	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x				
R.E.B.Ría Celestún										x					
R.E.B.Ría Lagartos										x		x			
M.N.Cerro de la Silla									x						
P.M.N.Arrecife Alacranes												x			
A.P.F.F.Corredor Biológico Chichinautzin						x									
P.N.Isla Contoy	x	x	x	x		x	x			x	x	x			
P.N. Desierto de los Leones						x									
P.N. Grutas de Cacahuamilpa						x	x						x	x	
P.N. Cofre Perote						x									
P.N.Constitución de 1857		x			x	x	x						x		x
P.N.Balneario los Novillos						x									
P.N.Volcán Nevado de Colima					x										x
P.N.Cañón del Sumidero						x	x				x		x		
P.N.Lagunas de Montebello					x		x		x		x				x
P.N.Palenque				x		x	x						x		x
P.N.Cascada de Basaseachic					x	x	x		x		x				x
P.N.Cumbres de Majaiga						x			x		x				
P.N.Cerro de la Estrella								x	x				x		
P.N.Cumbres del Ajusco									x						
P.N.El Tepeyac					x		x	x	x						
P.N.El Veladero							x								
P.N.El Chico		x			x	x		x			x		x		x
P.N.Tula	x	x i museu					x								x

Àrea protegida	Senders	Centre de visitants	Guies	Informació	Allotjament	Lloc per acampar	Sanitaris	Àrea de joc infantil	Zona de dia de camp	Estació investigació	Mirador	Moll	Restauració	Botiga	Aparcament
P.N.Bosenchve						x	x		x				x		x
P.N.Desierto del Carmen o de Nixcongo							x		x				x	x	
P.N.Insurgente Miguel Hidalgo y Costilla					x	x	x	x	x		x	x	x		x
P.N.Iztaccíhuatl-Popocatepetl		x			x	x			x				x		x
P.N.Lagunas de Zempoala		x					x	x					x	x	x
P.N.Molino de las Flores							x	x	x				x		x
P.N.Nevado de Toluca					x	x		x	x				x		x
P.N.Los Remedios								x	x						x
P.N.El Sacromonte									x		x		x		x
P.N.Zoquiapan y anexas						x			x				x		x
P.N.Cerro de Garnica						x									
P.N.Insurgente Jose Ma. Morelos y Pavón						x	x	x	x				x		x
P.N.lago de Camécurao							x	x	x				x	x	x
P.N.Pico de Tancitaro															
P.N.isla Isabel		x													
P.N.Cumbres de Monterrey								x			x				x
P.N.El Sabinal								x	x		x		x		x
P.N.Benito Juárez						x			x		x				
P.N.Lagunas de Chacahua		x			x										
P.N.El Cimatario						x	x	x	x						x
P.N.Tulum		x	x		x	x	x						x	x	x
P.N.El Potosí						x									
P.N.Gogorrón							x	x	x						
P.N.Malinche					x	x		x	x				x		
P.N.Cañon del Río Blanco															
P.N.Dzilbilchaltum	x	Museu				x	x		x				x		x

Font: INE (1995), VV.AA. (1998), INE (1996) i informació facilitada per la Secretaría de Turismo de México

Com mostra el quadre 5.10, de les 103 àrees protegides establertes a Mèxic, només 59 compten amb una mínima infrastructura, és a dir, un 57%. Però aquest percentatge és enganyós i no reflexa la situació real de la infrastructura de les ANP de Mèxic, que és la següent:

1- Només onze àrees compten amb centre de visitants.
2- De les que compten amb infrastructura les més ben dotades són: la Reserva Especial de la Biosfera de la Mariposa Monarca i els Parcs Nacionals de Isla Contoy i Tulum. En les dues primeres la majoria de les infrastructures es troben en un estat precari, per la qual cosa es preveu actuar-hi i en el cas de Tulum, un dels principals atractius turístics de la zona del Yucatán i pròxim a Cancún, conegut per les seves platges i pels seus vestigis històrics, rep en temporada alta més de 3.000 persones diàries i aquesta és segurament la raó de tenir infrastructures turístiques.
3- Que ofereixin informació, aspecte bàsic per oferir realment ecoturisme de qualitat i perquè el turista conegui realment el que visitarà, únicament en tres àrees protegides i dues són el Parc Nacional Isla Contoy i la Reserva Especial de la Biosfera Mariposa Monarca.
4- La resta de les àrees protegides ofereixen infrastructura de tipus recreatiu: llocs per acampar, zones de dia de camp, menjar i pàrking, factors que indiquen que el seu principal visitant és el nacional de cap de setmana.
5- Les àrees protegides no compleixen amb la funció educativa. No estan dissenyats ni traçats en la majoria de les àrees protegides, senders interpretatius, ni s'ofereixen guies, fulletons amb llistes d'espècies faunístiques i florístiques, llibres, guies oficials, etc.

Per categories de protecció la informació que s'extreu encara és més reveladora. Com es comprova en el quadre 5.10, la majoria de les reserves de la biosfera no compten amb infrastructura turística, ja que segons la informació proporcionada pel SECTUR, aquestes es destinen a la conservació i investigació, però en canvi cada cop hi ha més turistes que les visiten i de fet són les àrees protegides més rellevants turísticament.

Els parcs nacionals són els que compten amb més equipaments per al turista. Aquests han estat utilitzats en el millor dels casos, com a àrees d'esbarjo, activitat que es duu a terme sense cap control aparent per part de les autoritats locals, amb els conseqüents impactes en el medi ecològic. Es considera que els parcs més visitats són els més pertorbats pels visitants, ja que aquests contaminen amb brossa, fan fogueres, que en ocasions provoquen incendis forestals, introdueixen vehicles i causen erosió del terreny, cosa que requereix d'una administració més eficient i adequada.

Activitats com l'excursionisme, muntar a cavall, anar en bicicleta, etc. són activitats que es solen practicar a les àrees protegides de Mèxic, però en canvi aquestes no estan dotades d'infrastructures com camins, abeuradors d'aigua, sanitaris, paradors, albergs, i àrees de serveis turístics, a més a més d'elements d'assistència, orientació i vigilància.

Un dels projectes més interessants que demostra la necessitat de millorar els serveis i equipaments de les àrees protegides de Mèxic, és el dut a terme en el Santuari de la Mariposa Monarca, projecte anomenat Bosque Modelo. És un programa de maneig, un dels pocs d'aquestes magnituds que existeix a l'estat, en el que es vol regular i gestionar un dels llocs més visitants de Mèxic. Un dels objectius prioritaris és el de millorar les instal·lacions, que fins ara eren molt rústiques. S'ha de dir que aquesta àrea protegida, i el que es el nucli o santuari és propietat de cinc *ejidatarios*. Aquestes remodelacions consistirien en: una àrea comercial on els *ejidatarios* vendran les seves artesanies i aliments i àrees verdes per a jocs de nens elaborats amb fusta i corda. Si un arriba sense entrada es pretén oferir unes activitats per a que la gent no s'avorreixi i es pugui esperar fins l'endemà per entrar, aquesta zona es denominarà "matalàs". Els restaurants que fins ara eren *cuartitos con estufa*, ara es pretenen dignificar i estandaritzar la seva arquitectura. També es contempla una àrea d'estacionament, tractament adequat d'aigües residuals, millora de la senyalització que fins ara estava mot deteriorada, serveis per a minusvàlids o discapacitats (ja que no poden recórrer el senders per qüestions d'orografia) i també es pretén construir una petita clínica amb serveis sanitaris perquè degut a l'alçada (3.000 m) i l'esforç físic hi havia molts infarts, per la qual cosa també es preveu informar o avisar d'aquest fet als visitants.

En aquests anys, però, en tot el territori mexicà, s'han fet esforços i fortes inversions en obres d'infrastructura i amb això, el govern federal ha creat més de 1000 llocs de treballs permanents en albergs, àrees per cases rodants, zones d'acampada, cabanyes, miradors, serveis i altres serveis turístics, tot i que queda encara molt per fer, sobretot tenint en compte el nombre d'àrees protegides.

En el cas d'Hondures en termes generals, la infrastructura per a l'ús públic i per a l'administració dels parcs nacionals i altres àrees protegides és limitada, tot i que ha millorat molt en aquests últims anys gràcies a la col·laboració d'ONGs i en un futur no gaire llunyà encara es preveu que millorin més. Només les àrees localitzades a la vessant atlàntica tenen una major capacitat per acollir visitants. La resta d'àrees protegides que conformen el sistema utilitzen instal·lacions d'allotjament fora dels seus límits, en comunitats properes.

Quadre 5.11: Infrastructures i serveis a les àrees protegides d'Hondures

Àrees protegides	Accés	Senders	Centres de visitants	Guies	Informació	Allotjament	Lloc per acampar	Sanitaris	Aigua potable	Hotels	Estació d'investigació
P.I.Montecristo-Trifinio	Difícil	x	x	x							
P.N.Celaque	Fàcil/carretera de terra		x			x	x	x	x		
P.N.Cusuco *	Fàcil/vehicle 4x4	x	x	x	x		x	x			
P.N.Azul Meambar*	Difícil		x	x							
P.N.Pico Bonito *	Difícil		x							x	
P.N.Capiro-Calentura*	Fàcil		x	x	x						
P.N.La Tigra*	Fàcil/carretera	x	x(2)	x	x	x					
P.N.Punta Sal*	Fàcil/carretera;a peu		x								
P.N.La Muralla	Fàcil/carretera	x	x								
P.N.M.Cayos Cochinos*	Fàcil/per aire o mar	x						x		x	x
R.V.S.Cuero y Salado*	Fàcil/permís previ			x	x	x					
R.B.Uyuca	Fàcil/permís previ	x		x							x
R.B.Jardin Botánico lancetilla	Fàcil/carretera de terra	x		x							
R.B.Carias	Fàcil		x		x						
R.Biosfera Rio Platano*	Fàcil/Dificil									x	

(*) Aquestes àrees es troben turísticament en desenvolupament

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de *La Guia Oficial de Honduras* (1998) i COHDEFOR Mapa (1998)

L'àrea que compta amb millors condicions, com es pot comprovar en el quadre 5.11, és el Parc Nacional La Tigra, molt a prop de Tegucigalpa, a uns 24 km. Aquest parc té algunes facilitats per a l'allotjament de visitants en l'antic campament miner de Nueva Rosario, que pot albergar a grups de fins a 40 persones, i a més a més compta amb un centre de visitants, informació i serveis de guies. És l'àrea protegida que rep més visitants al llarg de l'any, aproximadament uns 10.000[2].

Destacar la recent obertura d'un centre de visitants en el Parc Pico Bonito degut a la demanda de visitants d'aquests últims anys o el Parc Nacional el Cusuco[3], el qual es troba a l'occident de Sant Pedro Sula, formant part de la impressionant Cordillera del Merendón, que té una de les més complertes infrastructures, com és un centre de visitants on es pot trobar informació sobre els diversos senders, flora i fauna del parc.

Com es comprova en el quadre sobre serveis i equipaments de les àrees protegides d'Hondures, només quinze de les 42 àrees descrites tenen un mínim d'infrastructura turística, com ara senders interpretatius. En els millors dels casos, un total d'onze, tenen centre de visitants i guies especialitzats, un nombre elevat comparant-ho amb Mèxic. Cal dir però que molts dels parcs nacionals que disposen de centre de visitants, aquests molt sovint es fan servir d'albergs, ja siguin pels visitants que ho sol·liciten o per estades temporals de personal tècnic administratiu i de recolzament, com és el cas del Parc Nacional Celaque o Cusuco.

Un dels destins que està tenint una creixent popularitat és la regió coneguda com la Mosquitía. Aquest extens territori cap a la frontera amb Nicaragua, forma part de la selva plujosa més verge i inexplorada de l'hemisferi nord. Degut a la seva exuberant vegetació i a la gran varietat de fauna, aquesta àrea està adquirint una creixent popularitat com a destí ecoturístic i d'aventura, però en canvi la zona compta amb molt poca infrastructura i qualsevol turista que s'aventuri en ella haurà de saber que no comptarà amb les comoditats del món modern, sinó tot el contrari. Dins d'aquesta regió es troben tres àrees protegides per les lleis hondurenyes: La Reserva de la Biosfera del Río Plátano, La Reserva Antropològica Tawhka i el Parc Nacional Patuca. L'accés és bastant limitat, ja que només sols es pot fer per via aèria o marítima. Com que la infrastructura és limitada, es recomana contactar amb algun dels operadors que ofereixen expedicions a la regió, tot i que a primera vista el cost

[2] Font: www.cibrc.freehosting.net

[3] Aquest parc està gestionat per la Fundación Ecológica Hector Rodrigo Pastor Fasquelle.

pugui ser alt, però "*le pueden resultar más altos al encontrarse en una zona donde no encuentre comida y tenga que pagar lo que sea para obtenerla*" (I.H.T, 1998).

Com ja s'ha dit a l'inici, la millora d'infrastructures és un fet notable i es preveu que sobretot tinguin un desenvolupament turístic important els Parcs Nacionals de Santa Barbara, Azul Meambar, La Tigra, Punta la Sal, el Parc Nacional Marí Cayos Cochinos, els Refugis de Vida Silvestre de Cuero y Salado i Punta Izopo.

A Panamà, veure quadre 5.12, la informació facilitada per l'Auditoría Nacional del Ambiente (ANAM), la organització ecologista Ancon i l'Instituto Panameño de Turismo (IPAT) correspon als serveis i infrastructures amb els que compten els parcs. De la resta d'àrees protegides no es dóna cap tipus d'informació, cosa que pot indicar que no hi ha rés a destacar, sent possiblement la opinió més encertada si tenim en compte quina és la dotació dels parcs.

Com mostra el quadre 5.12, i si es compara amb la informació que es té de les àrees protegides dels altres països de l'àrea d'estudi, les infrastructures amb les que estan dotades els parcs són escasses. L'únic equipament que tenen totes les catorze àrees és una seu administrativa per fer complir les funcions de protecció i pel que fa a la presència d'equipaments turístics com ara senders, centre de visitants, guies, servei d'informació, etc. és més aviat poc representativa. Sol destacar el Parc Internacional la Amistad i el Parc Nacional Soberanía, com els millor equipats. Sobretot aquest últim que acull un dels projectes ecoturístics més importants avui en dia a nivell internacional, el Gamboa Rain Forest. El Parc Nacional Soberanía, administrat per un patronat, té a part dels equipaments bàsics, com senders, un total de quatre (tres són per ornitòlegs), centre de visitants, guies, servei d'informació i allotjament; també compta amb un programa d'educació ambiental, sala de reunions per a prestació d'audiovisuals, tenda d'articles conservacionistes i orquidiari.

Un fet a destacar que corrobora les poques facilitats de les que disposen les àrees protegides de Panamà i que aquestes encara no estan preparades pel turisme és que en els Parcs Nacionals de Darién i i Coiba, tots dos de renom, les estacions biològiques poden fer-se servir previ permís d'allotjament pels visitants que ho vulguin. Aquesta situació amb la que es troben la majoria de les àrees protegides de Panamà, serà corregida a mig termini, ja que l'Instituto Nacional de Recursos Naturales Renovables (INRENARE) amb conveni amb l'Instituto Panameño de Turismo (IPAT), reforçaran el concepte de turisme científic, estètic i educatiu, cosa que els permetrà incrementar els ingressos econòmics del sistema d'àrees protegides, i aconseguir així el seu adequat desenvolupament .

Quadre 5.12: Infrastructures i serveis a les àrees protegides de Panamà

Àrees protegides	Seu Adminsitrativa	Senders	Centre de visitants	Guies	Informació	Allotjament Refugi	Lloc per acampar	Estació Investigació
P.N. Omar Torrijos Herrera i el Cope	x	x			x	x		
P.N. Volcán Barú	x	x			x	x (dos)		
P.N. Portobelo	x			x				
P.N. Altos de Campana	x	x						
P.N. Soberanía	x	x	x	x	x	x	x	x
P.N. Darien	x							x
P.N. Sarigua	x							
P.N. Chagres	x	x				x(dos)	x	
P.N. Cerro Hoya	x(dues)							
P.I. Amistad	x	x	x		x	x	x	
P.N. Coiba		x(marí)						x
P.N. Camino de Cruces	x				x			
P.N.M. Isla de Bastimento	x	x				x	x	
P.N.M. Golfo de Chariquí	x					x		

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de: www.ipat.gob.pa/ecoturismo

En el cas de Cuba s'ha avançat molt en completar la infrastructura, sobretot de dos importants Parcs Nacionals: els de Desembarco del Granma i Turquino i en especial el traçat de senders interpretatius o altres elements amb el propòsit de la seva explotació turística. S'han elaborat també plans operatius i de maneig per altres quinze àrees de diferents categories.

Cuba té establert un estricte procés de control i fiscalització en especial per aquelles instal·lacions dedicades al turisme. En aquest procés participen diferents organismes i institucions estatals com l'Instituto de Planificación Física, que autoritza la utilització dels terrenys i estableix recomanacions i restriccions i la Dirección de Política Ambiental del Ministerio de Ciencia, Tecnología y Medio Ambiente, que vetlla per l'ús racional i la conservació dels recursos naturals.

Algunes de les àrees protegides amb força serveis i infrastructures pels visitants són: la Reserva de la Biosfera de Baconao que compte des d'un parc de jocs, el Museu de Ciències, un aquari, el Jardí de Cactus, o el Parc Natural Cayo Coco on el Centro de Investigaciones de Ecosistemas Costeros compta amb un servei de guies especialitzats. Aquest últim indret és una de les principals assignatures de l'Acadèmia de Ciencias de Cuba i l'Instituto Cubano de Geodesia y Cartografía, que s'estan dedicant en l'actualitat a estudiar els recursos naturals d'interès turístic de Cayo Coco. Així, qualsevol tipus de construcció o edifici nou ha de sotmetre's a unes normes mínimes de conservació, no en va aquesta àrea ha rebut tantes denominacions de protecció.

El que sí cal destacar en el cas de Cuba, és que la majoria de serveis i equipaments que s'ofereixen a les àrees protegides són oferts per la Cadena Horizontes (companyia nacional) o Gaviota SA (empresa mixta de capital nacional i estranger), que s'ocupen de facilitar allotjament, excursions o itineraris i activitats a l'interior de les diferents àrees naturals protegides del país.

Pel que fa a Guatemala, veure quadre 5.13, les àrees protegides també tenen fortes limitacions pel que fa a equipaments i infrastructura destinades al visitant. Només dinou, segons les dades disponibles, compten amb una mínima infrastructura, tot i que hi ha àrees on s'indica que hi ha algun tipus de servei com poden ser l'allotjament i l'alimentació que s'ofereixen en les comunitats pròximes a les àrees protegides.

Quadre 5.13: Infrastructura i serveis a les àrees protegides de Guatemala

Àrees protegides	Senders	Centres de visitants	Museu	Guies	Informació	Allotjament	Lloc per acampar	Hotels	Estació Investigació
R.B. Maya				x		x			
R.B. De Sierra de las Minas						x			
P.N. Lachuá	x				x		x		
P.N. Río Dulce						x	x		
P.N. Tikal	x		x	x			x	x	
B.P. Cerro Cahuí	x			x			x	x	
B.P. Chocón Machacas	x[1]				x		x	x	
B.P. San Miguel-La Palotada "El Zotz"							x		
B.P. Univ. "Mario Dary".	x[2]	x			x				x
A.U.M. R.N.Monterrico y P.N.Santa Rosa	x				x				
R.V.S. Cerro San Gil	x								
R.V.S. Bocas de Polochic	x	x				x	x		
M.C. Quiriguá					x				
C.V. Acatanengo-Fuego							x		
M.C. Iximché			x						
V.de Agua						x			
R.N. De San Buenavuentrua de Atitlan	x	x			x		x		

(1)Hi ha dos senders aquàtics

(2)També hi ha un sender per a minusvàlids

Àrees protegides	Lloguer de llanxes	Restauració	Lloguer binocles	Miradors	Infras. per cuinar	Aparcament	Àrees de descans
R.B. Maya							
R.B. De Sierra de las Minas							x
P.N. Lachuá							
P.N. Río Dulce	x						
P.N. Tikal		x					
B.P. Cerro Cahuí			x	x			
B.P. Chocón Machacas							
B.P. San Miguel-La Palotada "El Zotz"					x		
B.P. Univ. "Mario Dary".					x		
A.U.M. R.N.Monterrico y P.N.Santa Rosa							
R.V.S. Cerro San Gil							
R.V.S. Bocas de Polochic				x	x		
M.C. Quiriguá					x		
M.C. Iximché							
C.V. Acatanengo-Fuego							
V.de Agua							
R.N. De San Buenavuentrua de Atitlan						x	

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de www.inguat.net/ingues/esareas

El parc que sense cap mena de dubte està millor servit és el Parc Nacional de Tikal, al nord del departament de Petén. Una carretera asfaltada comunica la ciutat de Flores amb el parc i disposa de dos museus, senders interpretatius, serveis sanitaris, àrees d'acampada, hotels, restaurants, tendes de records, etc.

En el cas de Guatemala la infrastructura actual és molt reduïda, i encara la seva planificació és molt precària. La major part de les instal·lacions dins de les àrees protegides són rudimentàries però al igual que la resta de països analitzats, també s'estan fent esforços sobretot en les àrees més atractives turísticament, com és el cas de la Reserva Biosfera Maia, on l'INGUAT i ONGs treballen conjuntament per oferir serveis d'allotjament, alimentació i serveis guiats en diferents zones de la reserva i zona d'amortiment; el de la Reserva de la Biosfera de Sierra de las Minas, on en un futur pròxim es té prevista la posada en marxa d'un projecte de turisme de baix impacte que suposarà un desplegament adequat d'infrastructura, o igualment que el Biotop Protegit Cerro Cahuí on s'implementarà un programa d'observació d'aus que facilitarà el lloguer de binocles i guies.

En el cas de la República Dominicana, tot i que compta amb un fort potencial, l'ecoturisme encara no és un sector prou explotat. De les 70 àrees protegides, solament 12 estan rebent visitants amb finalitats ecoturístiques i només 8 compten amb algun tipus d'infrastructura per aquest fi, com ara centre de visitants o senders. Cas dels Parcs Nacionals Los Haitises, del Este i Isla Cabritos.

Finalment per acabar aquest apartat es tracta el cas de Costa Rica. En el quadre 5.14, on es recullen els serveis i infrastructures amb que compten les àrees protegides del país, ja s'observa el nivell d'especialització i el grau d'experiència de Costa Rica respecte la resta de països. Un fet que ho acaba de corroborar és que aquesta informació és facilitada pel Ministerio de Ambiente y Energía (MINAE) a internet, per la qual cosa, qualsevol turista que desitgi o tingui pensat visitar el país i les seves àrees protegides pot informar-se i planejar el seu viatge prèviament.

La majoria de les àrees tenen serveis mínims com informació i senders. Potser una de les mancances són els centres de visitants o sales d'exhibició, ja que només es troben en sis àrees. Però realment, vist el panorama general, com a mínim s'ofereixen serveis imprescindibles i bàsics. Cal dir però al respecte que, Costa Rica en aquests últims cinc anys ha fet un esforç important per equipar les seves àrees, ja que la situació en la que es trobaven la majoria d'elles era força precària.

Quadre 5.14: Infrastructures i serveis a les àrees protegides de Costa Rica

Àrees protegides	Informació	Rutes Naturals	Àrees de Píc-nic	Miradors	Àrees de Càmping	Serveis Sanitaris	Estació investigació	Dutxes	Aigua	Refugi	Sala d'exposicions	Aparcament	Botiga	Guies	Allotjament
PN Barra Honda	X	X		X		X			X	X				X	x
PN Cahuita	X	X	X		X	X		X		X					
PN Corcovado (1)	X	X		X	X	X	X	X	X						X
PN Volcán Poás	X	X	X	X		X					X	X	X	X	
PN Braulio Carrillo	X	X	X	X		X			X			X		X	
PN Volcán Irazú	X	X	X	X		X						X			
PN Tortuguero	X	X				X					X			X	
PN Chirripó (2)	X	X		X		X		X	X	X					X
PI La Amistad	X	X	X		X	X					X			X	
PN M Ballena	X														
MN Guayabo	X	X	X	X	X	X		X	X		X	X		X	
PN Palo Verde	X	X		X			X								
PN Guanacaste	X	X	X			X	X		X						X
PN Santa Rosa	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X		X	X
PN Rincón de la Vieja	X	X	X		X				X	X					
RB Carara	X	X				X			X			X		X	
PN Manuel Antonio	X	X	X	X		X		X	X						
PN Isla del Coco	X	X		X		X			X					X	
RNA Cabo Blanco	X	X	X	X		X	X	X	X		X	X	X	X	
PN Tapantí	X	X	X	X		X			X			X			
RB Lomas Barbudal	X	X							X						
RB Isla del Caño	X	X		X		X			X						
PN M Baulas	X														
RNVS Bosque Diriá		X	X										X		
PN Arenal	X	X		X		X			X			X			
RNVS Caño Negro	X	X													X
RNVS B Junquillal	X	X	X		X	X		X	X			X			X
RNVS Ostional	X	X													

(1) Té pista d'aterratge; (2) Es lloguen cavalls-, (3) Són les úniques àrees que tenen servei de restauració

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de: www.minae.go.cr/turismo/servicio.htm

El caràcter de conservació amb que es van establir els espais protegits a Costa Rica ha estat la causa del lent desenvolupament de facilitats i serveis pels usuaris. El Parc Nacional Barra Honda és un exemple d'aquesta situació. Els únics serveis que s'oferien al parc eren guies locals i informació al públic. No va ser fins el 1998 que es va adquirir una finca veïna al parc i es va començar a oferir el servei d'allotjament i alimentació, tot i que es troba poc desenvolupat i s'ha donat poc a conèixer. Amb aquests serveis que es van posar en funcionament el juny de 1998, es busca generar ingressos econòmics i millorar la imatge. (Barrantes i altres, 1999)

D'entre les principals àrees protegides més ben equipades és destaca el Parc Nacional Manuel Antonio, una de les àrees més visitades a Costa Rica, creada com àrea recreativa i des d'aquesta perspectiva dóna algunes facilitats i serveis als visitants com taules per fer pic-nic, miradors, senders guiats, 50 cartells explicatius, dos opuscles amb informació general i una caseta d'entrada. Un cas similar és el del Volcan Poás, que compta amb una infrastructura i serveis excel·lents, tot i que l'arquitectura del centre de visitants, una gran construcció de formigó; un auditori amb capacitat per 150 persones, completament equipat, però a més a més, el parc té estacionament, àrees de pic-nic, camins interns asfaltats, 40 rètols de senyalització, habitatges de guardaparcs, dos opuscles informatius i un pòster-calendari; a més, en caràcter de concessió, el parc ofereix al públic el servei de cafeteria i botigues de souvenirs.

El 95% de les visites a Costa Rica es concentren en quatre parcs (Manuel Antonio, Poàs, Cahuíta, Volcan Irazú). La baixa quantitat de visites a la resta de parcs es deu a que aquests no tenen possiblement atractius tant espectaculars o excepcionals com els parcs més visitats, però, sobretot a la manca d'infrastructures i recursos humans que permetin oferir al turista una experiència amb més valor agregat.

No obstant la importància del tema a Costa Rica, existeixen problemes significatius per la manca de planificació en quant al creixement del turisme dins de les àrees protegides i sobretot problemes d'accessibilitat i d'infrastructura adequada a les noves àrees que s'estan incorporant en els circuits ecoturístics com ara la zona sud del país o la zona de Caño Negro, Refugi de Vida Silvestre, mancat d'infrastructura per la qual cosa els habitants locals es queixen que si els visitants volen quedar-se, ho han de fer en la casa d'hostes del Servicio de Vida silvestre.

Costa Rica, també ha estat destí ecoturístic de controvèrsia i polèmica, ja que conjugar augment de turistes, infrastructura i àrees protegides ha comportat accions no gaire sostenibles, com per exemple la duta a terme en una de les reserves més riques biològica i culturalment, el Refugi Silvestre de Gandoca -Manzanillo i les

Reserves Indígenes de Cabecar i Bribí on es va iniciar la construcció de diversos hotels, entre ells un de luxe.

Segurament encara queda molt per fer i no cal entrar en comparacions, però la infrastructura que s'ofereix a les àrees protegides de Costa Rica ha millorat molt en aquests últims cinc anys, potser perquè s'ha espavilat en oferir un servei de més qualitat degut a l'augment de la competència a la regió i a nivell mundial i als greus problemes que va patir per un abús i una manca de control. Sense cap mena de dubte, en el cas de Costa Rica, es reflexa una maduresa i un cert grau d'especialització, que tot i les mancances i debilitats, són envejables.

Com es pot comprovar en el gràfic 5.1, i a forma de conclusió, la infrastructura a les AAPP continua sent un dels punts més febles. Però el principal problema que es detecta i, de difícil solució, és que adequar les àrees protegides és una tasca lenta, sobretot a països com Mèxic, donat l'alt nombre d'àrees i la manca de recursos econòmics, i quan es parla d'ecoturisme i recursos naturals fràgils, el temps no juga a favor, sinó tot el contrari ja que estem parlant d'una modalitat turística que cada cop té més adeptes i és més promocionada pels governs.

Gràfic 5.1: Situació de les àrees protegides pel que fa a infrastructures

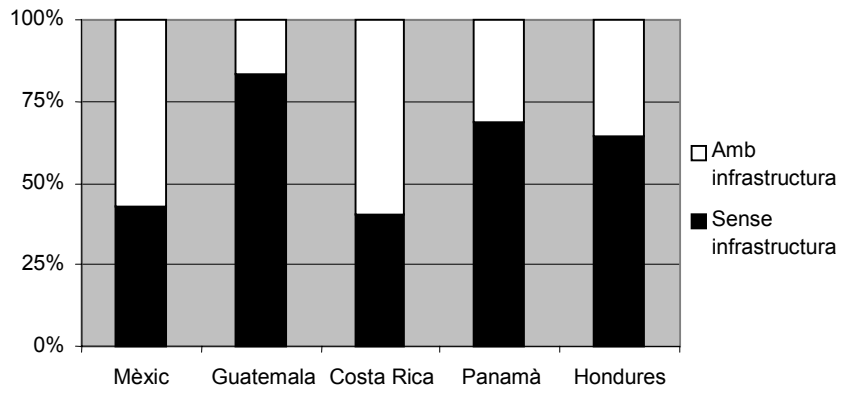

Font: Elaboració pròpia

Del gràfic següent es desprenen les conclusions següents. Al voltant de quasi el 60% de les àrees protegides d'aquests països es troben sense cap tipus d'infrastructura, tot i que aquest percentatge amaga forts contrastos interns. La situació de països com Costa Rica i Mèxic és la més avantatjosa, entre un 40% i un 42%, respectivament de les àrees estan desproveïdes d'infrastructura i serveis. En un posició intermitja trobaríem Hondures i Panamà, amb un 64% i un 68% respectivament d'àrees sense cap tipus d'equipament i en darrer lloc Guatemala, on

el 83% d'àrees protegides actualment es troben sense infrastructura, xifra certament força alarmant.

Per fer un balança de les infrastructures i equipaments que predominen a alguns dels països de l'àrea d'estudi s'ha cregut interessant fer un balanç de quins tipus d'equipaments predominen. Per poder facilitar la tasca d'anàlisi, s'han agrupat les infrastructures i serveis de les àrees protegides en set grups que són: un primer grup format per equipaments d'acollida i informació, en el que s'inclouen centres de visitants, serveis de guies, servei d'informació i museus. Els equipaments educatius agrupa els senders i els miradors. L'equip d'allotjament, que inclou des d'hotels, refugis, àrees per acampar, etc. seria el tercer grup. Com a serveis bàsics es troben l'aigua potable, sanitaris i dutxes. El cinquè grup estaria format per aparcaments i molls. El sisè grup el formarien els equipaments recreatius, que engloben serveis de restauració, botigues, àrees d'esbarjo, etc., i per últim el setè grup estaria format per l'equipament d'investigació, centrat bàsicament en les estacions d'investigació.

Gràfic 5.2: Distribució dels diferents equipaments a les àrees protegides

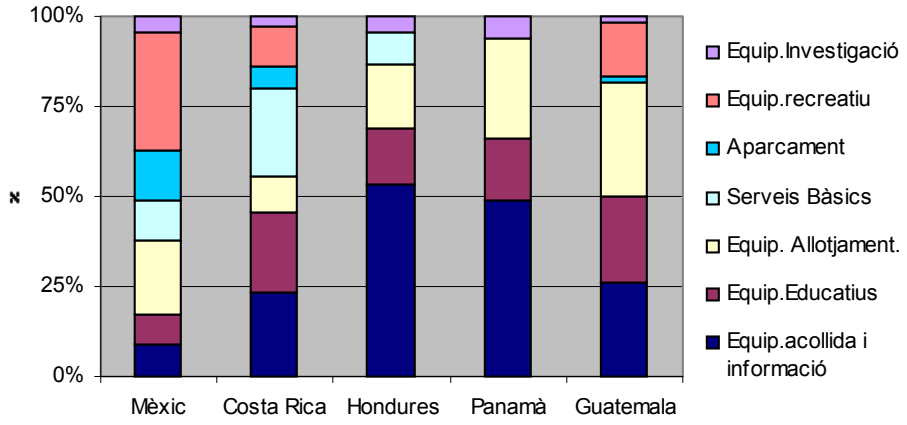

Font: Elaboració pròpia

Com es pot comprovar en el gràfic 5.2, països com Mèxic i Costa Rica disposen de una diversificació important d'equipaments destacant en el cas de Mèxic, el poc pes dels equipaments d'informació i educatius, que no suposa ni el 25% dels equipaments totals, en contraposició als equipaments d'allotjament, recreatius, així com els aparcaments, que equivalen a un 65% dels equipaments recomptats. A Costa Rica, en canvi els equipaments d'informació i educatius suposen quasi bé el 50% del total d'equipaments, arribant quasi al 75% si s'inclouen els equipaments bàsics com aigua potable, sanitaris, etc. De les poques àrees protegides que compten amb infrastructura en el cas d'Hondures, Panamà i Guatemala, cal

destacar la poca varietat d'equipaments, sent en tots tres casos els equipaments d'informació i educatius els majoritaris, seguit de les infrastructures d'allotjament. Només destacar en el cas de Guatemala el pes dels equipaments recreatius.

Altres fets que s'extreuen del gràfic 5.2, és el poc pes de les tasques d'investigació a les àrees protegides dels respectius països. Que no es compti amb infrastructures turístiques es pot entendre i fins i tot és pot justificar, però que aquestes àrees, moltes d'elles úniques i de gran valor natural, no comptin amb una mínima dotació per dur a terme tasques d'investigació és menys comprensible.

També es pot constatar que tot i les línies, propostes, directrius i criteris que institucions i organismes aproven, aquests no es duen a terme. Infrastructures com els allotjaments, les botigues, les àrees per acampar, etc. que suposen una concentració de visitants es segueixen situant a l'interior de les àrees.

Però un factor comú de tots els països en qüestió és la intenció de posar-hi remei. Les accions i projectes ecoturístics cada cop són més nombrosos. Hi ha més iniciatives locals i no governamentals que supleixen els buits on no arriba el govern. Per tant, com a conclusió final es recomana que davant de la competitivitat que s'està anunciant, és necessari establir criteris i indicadors de qualitat pel que fa al desenvolupament d'infrastructures turístiques dins de les àrees protegides, i no pensar únicament amb aquests recursos, moltes vegades únics que es conserven dins d'una àrea sinó també pensant que el turista gaudeixi d'una visita satisfactòria d'acord amb les seves expectatives.

5.5. Administració del turisme a les àrees protegides

En el *Taller Internacional sobre Políticas de Turismo en Parques Nacionals y otras áreas protegidas*, que va tenir lloc a Veneçuela el 1992 es va arribar a la conclusió, que per més del 40% dels països que hi van participar[4], el turisme en els parcs nacionals era preferentment administrat per la pròpia institució que es feia càrrec del maneig de les unitats de protecció.

És usual que les institucions que administren les àrees protegides, especialment en els països menys desenvolupats, estiguin mancades de recursos tècnics i econòmics per gestionar i desenvolupar efectivament les activitats turístiques en els

[4] Països participants: Argentina, Colòmbia, Costa Rica, Cuba, Xile, Equador, El Salvador, Guatemala, Hondures, Mèxic, Nicaragua, Panamà, Paraguai, Perú, República Dominicana, Uruguai i Veneçuela

parcs nacionals i altres àrees protegides. Un altre aspecte que es pot corroborar és que en termes generals i amb algunes excepcions, qui utilitza preferentment l'administració pública són els països que presenten un nivell baix d'instal·lacions en les seves àrees protegides, i que posseeixen solament experiències recents en el camp del maneig i de l'administració. Això indica que quasi sempre els primers esforços d'inversió han estat fets per part del govern i en la mesura que el sistema d'àrees protegides es desenvolupa, el sector privat i altres organismes comencen a intervenir, jugant un paper cada vegada més important.

Les concessions de gestió i administració a empreses privades, ONGs o institucions no és la forma més freqüent d'administrar les àrees protegides de la regió d'estudi, tot i que sí cal dir que és un mecanisme creixent, motivat probablement per exemples exitosos dels països desenvolupats. Cal citar els Estats Units de Nord Amèrica, on el govern reconeix que l'empresa privada es més efectiva en la provisió de serveis com: l'allotjament, l'alimentació i el transport en els parcs nacionals, donada la seva major experiència i professionalisme.

Si es fa una valoració de quin és el model de gestió que es dona a l'àrea d'estudi, es pot constatar que l'administració pública de les instal·lacions i activitats turístiques, en forma exclusiva, és el mecanisme que s'usa més freqüentment en les seves respectives àrees protegides, però també cal dir que la tendència i la necessitat en molts casos, és vulgui o no, sigui bo o negatiu, és la d'incorporar o la de admetre col·laboració i ajuda. Ara, tot seguit, es descriurà quina és la modalitat de gestió bàsica per alguns dels països de la regió d'estudi, destacant també experiències de col·laboració que estan tenint cada cop més importància per la bona gestió turística de l'àrea protegida.

El cas de Mèxic és un dels exemples més representatius de la poca capacitat que té el govern per fer-se càrrec de forma exclusiva de les àrees protegides. Els factors que dificulten la tasca de l'administració pública són entre d'altres els que a continuació es citen:

1- La vasta pluralitat de circumstancies biofísiques, culturals i econòmiques en que s'inscriuen les àrees naturals, producte de la diversitat biològica i cultural del país.
2- La rigidesa dels aparells burocràtics federals així com de la llunyania física i política.
3- La limitada iniciativa i capacitat executiva de la burocràcia federal, la qual contrasta amb la necessitat de desenvolupar i aplicar habilitats gerencials, administratives i tècniques a nivell local.

4- Insuficiència crònica de recursos fiscals per finançar les àrees naturals, cosa que empitjora les condicions de crisi econòmica i forta restricció en l'exercici de la despesa pública.
5- La necessitat de trobar fórmules institucionals que permetin la convergència i la interacció productiva de tots els actors i els interessos de rellevància.

Per aquestes raons, el mateix Mèxic reconeix que l'establiment i manteniment d'àrees naturals com a unitats productives de béns i serveis ambientals no pot ser monopoli del govern federal, situació que fa que s'estigui plantejant altres mecanismes de gestió. Segons l'administració, és precís, mitjançant un procés integral de descentralització, multiplicar els actors involucrats en els esforços de conservació i aconseguir un espai de corresponsabilitat social molt més eficient, plural i diversificat, en termes operatius, tècnics, administratius, i financers.

La descentralització consisteix en la delegació de poders, responsabilitats legals formals i recursos polítics i financers des del govern, mitjançant tres vessants:

a) La primera es refereix a un procés intergovernamental de transferència de facultats i atribucions cap als governs estatals i municipals.
b) La segona fa referència a la descentralització des del govern, en qualsevol dels seus nivells, cap al mercat i l'empresa privada.
c) I la tercera correspon a la transferència de responsabilitats i funcions a organitzacions de la societat que poden ser de tipus empresarial, acadèmic, comunitari o veïnal.

Per tant s'entén doncs que per mitjà de la descentralització es dóna l'oportunitat de participar en funcions que afecten el govern, el mercat i la societat.

En general, en matèria de política ecològica, el procés de descentralització ha adquirit una nova formalitat a l'expressar-se com un dels principis bàsics promoguts per la Organització per la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE), i que és la subsidiarietat. Aquesta idea evoca que el procés de presa de decisions és més eficient a escales petites que en unitats operatives relativament grans i que el que es pot fer al nivell més proper als habitants del país, no ho ha de fer una institució de nivell superior.

La subsidiarietat i la descentralització pot generar resultats més eficients per a una política federal de maneig d'àrees naturals, en la mesura en que s'atorgui flexibilitat i graus de llibertat a les localitats i comunitats per complir amb les fites o compromisos establerts.

La Ley General del Equilibrio Ecológico y Protección al Medio Ambiente i la Ley Forestal obre la possibilitat d'un maneig descentralitzat dels parcs nacionals amb la

participació dels pobladors locals i la societat general, establint l'opció de transferir l'administració total o parcial dels parcs nacionals als governs dels estats o a persones físiques perquè assumeixin la responsabilitat de la seva conservació, foment i vigilància al temps que les dediquen a fins d'investigació, turístics , recreatius, etc.

Per tant, per poder gestionar adequadament una ANP i poder aconseguir les finalitats per les quals van ser creades, cosa que la majoria de les vegades no s'aconsegueix, el més apropiat i convenient per a les institucions serà utilitzar el mecanisme de les concessions atorgades a individus o empreses, organismes no governamentals que s'ocuparan del finançament d'infrastructura i activitats per a l'ús públic, com ara les instal·lacions per a pernoctació, restaurants, venda de provisions, excursions, transport i molts altres serveis que requereix el turisme.

Hi ha experiències positives reconegudes en aquests cas per la mateixa població local dels habitants de Punta Allen (Municipi de la Reserva de la Biosfera de Sian Ka'an), contents amb la tasca de regulació i gestió que duu a terme la Fundació Amigos de Sian Ka'an: "*gracias a ellos aún nosotros estamos aquí sino ahora estaria lleno de hoteles i sería privado porque se venderían las tierras a un buen precio*". Aquesta Fundació que treballa en col·laboració amb el ministeri en la gestió de l'àrea protegida, també coordina les activitats turístiques de l'àrea, regula els preus dels tours i dels *flyficheros*[5], fa cursos de guies, etc.

També s'ha posat en marxa la figura del fideïcomís per cedir l'administració de les àrees protegides més importants i rellevants del país com la Reserva de la Biosfera el Vizcaíno, en mans en aquest cas de PRONATURA, ONG conservacionista (Hermann, 1995). Aquest acord es va signar a mitjans de 1995 i entre els avantatges es troba el de poder canalitzar fons públics i privats, afavorir la presa de decisions democràtiques, planejar a llarg termini en base al consens i les realitats locals, i promoure la participació del govern, ONGs, acadèmics, empresaris i comunitats del lloc en la presa de decisions. Aquesta organització també ha col·laborat a promoure l'activitat turística a les àrees protegides de Celestún i Calakmul al Yucatán.

La figura del fideïcomís sembla que s'establirà en altres àrees protegides del país, com ara Isla Contoy, Mariposa Monarca, Montes Azules i Sian Ka'an. Els criteris que s'han fet servit en la seva elecció han estat, per un costat per que són una mostra

---

[5] *Flyficheros* es com se denominen als pescadors que practiquen la tècnica de pesca esportiva de captura i alliberació

que inclou diferents processos socials naturals, així com diferents complexitats financeres-administratives i per altra banda perquè es fa èmfasi en l'ecoturisme, ja que es considera estratègic per al desenvolupament sostenible de les ANP, com també per la seva rellevància a nivell internacional.

Aquesta tendència a incorporar altres modalitats de gestió a part de la pública no està recolzada per tots els països analitzats. La República Dominicana exposa, segons la FAO/PNUMA (1993), una sèrie d'arguments a favor de l'administració i gestió pública de les àrees protegides i més concretament de l'activitat turística que s'hi desenvolupa, molt compartits per les associacions conservacionistes, que són els següents:

- La gestió pública evita mantenir la idea en els operadors turístics de que són copropietaris d'uns béns que pertanyen a tota la societat.
- Permet establir regles de gestió sense lligams de la institució a cap operador turístic.
- Evita que els operadors proposin accions que s'orientin als seus exclusius interessos.
- Permet establir normes d'ús i de mobilització dels visitants i possibilita que les activitats s'orientin cap a la interpretació ambiental, al mateix temps que evita el turisme tradicional.
- Facilita el maneig local, (administració de cada parc) sense supeditar els seus objectius i funcions a interessos d'empreses que tenen per principal objectiu el benefici econòmic per sobre de la protecció de l'ambient.
- Evita els privilegis i discriminació que les concessions creen, ja que freqüentment els operadors aconsegueixen l'exclusivitat.

Fins el moment, a la República Dominicana l'experiència basada en aquesta modalitat de gestió pròpia ha estat fructífera i ha permès a la Dirección Nacional de Parques mantenir cert control sobre la mobilització de visitants i sobretot evitar el deteriorament dels recursos naturals existents a les zones de major ús públic. S'admet que aquesta centralització té els seus límits com és la manca d'un adequat pressupost i de personal capacitat. Per això, tot i els avantatges que s' assenyalen, el país no descarta totalment el rol del sector privat en el desenvolupament i administració del turisme a les àrees protegides, tot i que restringeix la seva aportació exclusivament a l'educació ambiental. Addicionalment, qualsevol inversió que alguna empresa o persona particular desitgi fer dins de les zones d'ús públic d'aquestes àrees ha de basar- se en les dues directrius següents:

- Els ingressos han de ser lliurats a la Dirección Nacional de Parques, perquè executi les obres de desenvolupament que es planifiquin, sempre guardant les normes de construcció que regeixen a les àrees protegides.

- Les obres que es facin sempre han d'estar ajustades al tipus d'infrastructura que es consideri compatible amb els objectius de les àrees protegides, evitant instal·lacions d'excessiu volum.

Aquesta posició de la República Dominicana tan restrictiva i proconservacionista provoca però unes certes desconfiances, tenint en compte el seu perfil turístic. Potser perquè ja han patit prou l'abús del desenvolupament turístic volen deixar al marge a les àrees protegides de l'especulació empresarial, això si es pensa de forma positiva.

Pel que fa al cas de Costa Rica la majoria dels parcs, són gestionats principalment pel Ministerio de Ambiente y Energía (Sistema Nacional de Áreas de Conservación) tot i la participació del Instituto Costarricense de Turismo (ICT) que també és important, però no tant com caldria, ja que bàsicament les seves tasques no són tan d'implicació en les àrees protegides sinó més aviat tasques de coordinació a nivell nacional.

Però a Costa Rica també hi ha altres experiències de gestió, i no es fa referència en aquest cas a àrees protegides privades, com la Reserva Privada de Monteverde, que serien un cas apart, sinó a la tasca duta a terme per institucions com la Fundación para el Desarrollo de la Cordillera Volcànica Central (FUNDECOR)(veure Figura 5.8), que és una organització costa-riquenya, privada i sense ànims de lucre, creada el 1990, amb l'ajut econòmic dels Governs de Costa Rica i dels Estats Units mitjançant L'Agència per el Desenvolupament. La Fundació te com a missió mantenir la cobertura boscosa, protegir la biodiversitat i promoure el desenvolupament sostenible del Patrimoni Natural i Cultural de l'Àrea de Conservació de la Cordillera Volcànica Central (ACCVC).

Figura 5.8: Portada de la revista que edita FUNDECOR, Costa Rica

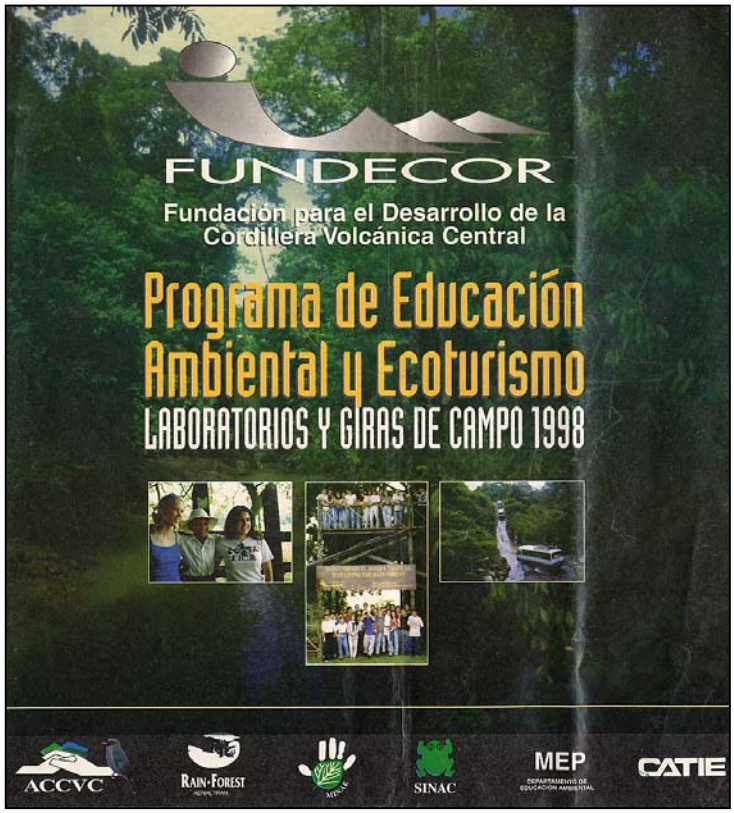

Font: FUNDECOR

Promou l'autosuficiència econòmica dels parcs nacionals i impulsa activitats productives privades sostenibles. Paral·lelament i com a complement als esforços de maneig i conservació del bosc i reforestació, FUNDECOR promou des de 1994 un Programa subvencionat d'Educació Ambiental i Ecoturisme aprovat pel Ministerio de Educación Pública (MEP) i el Ministerio del Ambiente y Energía (MINAE).

A Guatemala, com es pot comprovar en el quadre 5.15, tot i que hi ha un nombre important d'àrees protegides, sobretot parcs nacionals administrats pel Consejo Nacional de Áreas Protegidas (CONAP), també existeix un nombre important d'institucions, organitzacions i fins i tot municipis que s'han fet càrrec de l'administració d'algun que altre espai protegit, entre d'altres es destaquen a Defensores de la Naturaleza, que és una organització conservacionista, l'Instituto de Antropología e Historia (IDAEH) que administra per exemple el Parc Nacional de Tikal, tot i que en aquest cas hi ha una implicació important del INGUAT, també es troba l'Instituto Nacional de Bosques, el Centro de Estudios Conservacionistas (CECON) que conjuntament amb la Universidad de San Carlos (USAC) administra els biotops protegits, etc.

Quadre 5.15: Administració a les àrees protegides de Guatemala

Figura de Protecció	Administrador
Reserva Biològica	
San Román	CONAP
Reserva de la Biosfera	
Visis-Caba	CONAP
Chuquibul Mont.Mayas	CONAP
De Sierra de Las Minas	Defensores de la Naturaleza
Amort.Las Minas	Defensores de la Naturaleza
Parc Nacional	
Sierra de Lacandón	CONAP
Laguna del Tigre	CONAP
El Reformador	CONAP
Los Aposentos	CONAP
Cuevas de Silvino	CONAP
Sipacate Naranjo	CONAP
Amort. RBM	CONAP
Amort. San Román	CONAP
Amort. El Pucté	CONAP
Amort. Chuibul Mayas	CONAP
Amort. Xutiljá	CONAP
Riscos de Momóstenango	CONAP
Naciones Unidas	Defensores de la Naturaleza
Mirador Río Azul	IDAEH
Lachuá	CONAP
Río Dulce	CONAP
Tikal	IDAEH
Volcán de Pacaya	INAB-CONAP
Cerro Miramundo	INAB
Laguna de Lachuá	INAB
San José la Colonia	INAB
El Rosario	INAB
Laguna de Pino	INAB
Las Victorias	INAB
Trifinio	INAB
Grutas de Lanquín	Municipalitat de Lanquín
Quetzaltenango Saqbe	Municipalitat de Quetzaltenango
Reserva Natural Tewancarnero	Municipalitat Tacana
Los Altos de San Miguel Totonicapán	Municipalitat de Totonicapán
Reserva Natural Zunil	Municipalitat de Zunil
Biotop Protegit	
Dos Lagunas	CECON-USAC
Cerro Cahuí	CECON-USAC
Chocón Machacas	CECON-USAC
Laguna del Tigre-Río Escondido	CECON-USAC
Punta de Manabique	-
San Miguel-La Palotada "El Zotz"	CECON-USAC
Biotopo Universitario Quetzal "Mario Dary"	CECON-USAC
Àrea d'Us Múltiple	
Reserva de la Biosfera Maya	CONAP
Cuenca de Atitlán	CONAP-INAB
Volcán/Laguna de Ipala	CONAP-Municipalitats
Reserva Natural Monterrico y Parque Nacional Hawaii	CECON-USAC
Refugi de Vida Silvestre	
Machaquila	CONAP
Xutiljá/San Martín	CONAP
Petexbatún	CONAP
El Pucte	CONAP
Bocas del Polochic	Defensores de la Naturaleza

Figura de Protecció	Administrador
Monument Natural	
Quiriguá	IDAEH
Monument Cultural	
Aguateca	IDAEH
Ceibal	IDAEH
Iximché	IDAEH
El Pilar	CONAP-IDAEH
Iximché	IDAEH
Reserva Proctectora de Manantial	
Cerro San Gil	FUNDAECO
Amort. San Gil	FUNDAECO
Cerro Alux	CONAP-Municipalitat de Mixco
Zona de Veda Definitiva	
Santa Rosalia	CONAP
Bahía Santo Tomás	CONAP
Volcán de Fuego	INAB-CONAP
Volcán de Agua	INAB-CONAP
Volcán Alzatate	INAB-CONAP
Volcán Amayo	INAB-CONAP
Volcán Chicabal	INAB-CONAP-Municipalitats
Volcán Cerro Redondo	INAB-CONAP
Volcán Cruz Quemada	INAB-CONAP
Volcán Culma	INAB-CONAP
Volcán Cuxliquel	INAB-CONAP
Volcán Chingo	INAB-CONAP
Volcán Acatenango	INAB-CONAP
Volcán Ixtepeque	INAB-CONAP
Volcán Jumay	INAB-CONAP
Volcán Jumaytepeque	INAB-CONAP
Volcán Lacandón	INAB-CONAP
Volcán Las Víboras	INAB-CONAP
Volcán Monterico	INAB-CONAP
Volcán Moyuta	INAB-CONAP
Volcán Quetzaltepeque	INAB-CONAP
Volcán San Antonio	INAB-CONAP
Volcán Volcán Suchitán	INAB-CONAP
Volcán Tacná	INAB-CONAP
Volcán Tahual	INAB-CONAP
Volcán Tajamulco	INAB-CONAP
Volcán Tecuamburro	INAB-CONAP
Volcán Tobon	INAB-CONAP
Amort. Volcanes	INAB
Reserva Natural Privada	
Dolores Hidalgo	Finca Dolores Hidalgo
La Chorrera Guamuchal	TAMASHAN S.A.
Santa Elena / Río Blanco	AZUSA, S.A.
Sacataljl	INGUAT
Canaima	Inversiones Canaima
La Cumbre	Jorge M. Corzo Real
Doña Chanita, Flor de Pasión	Jorge M. Corzo Real
Ceibo Mocho, Flor de Pasión	Jorge M. Corzo Real
El Higuerto	Juan A. Paz
El Espino	Manfredo Topke
Pachuj	Pachuj S.A.
KantiShul	Las Alturas S.A.

INAB: Instituto Nacional de Bosques; FUNDAECO: Fundación para el ecodesarrollo y la Conservación; CONAP: Consejo Nacional de Áreas Protegidas; IDAEH: Instituto de Antropología e Historia; CECON: Centro de Estudios Conservacionistas; USAC: Universidad de San Carlos
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de: www.deguate.com/infocentros/ecologia/areas.htm

L'Instituto Guatemalteco de Turismo (INGUAT), realitza a l'igual que a Costa Rica el seu homòleg, bàsicament tasques de coordinació i promoció, tot i que hi ha una col·laboració important amb ONGs. En aquest cas a la Reserva de la Biosfera Maia per oferir serveis d'allotjament, alimentació i serveis guiats en diferents zones de la reserva i a la zona d'amortiment.

En el cas de Nicaragua, l'administrador majoritari dels espais protegits és el Ministerio del Ambiente y Recursos Naturales (MARENA) on la Dirección de Parques Nacionales aposta fort per a la conservació de les àrees protegides tot i que també rep l'ajut dels municipis, comunitats locals, i d'associacions conservacionistes com la UdSI.

Però com a la resta de països veïns, la implicació d'ONGs també ha esta sent important tot i que just acaba de començar. La Fundació Cocibolca, és la primera organització nicaragüenca no governamental que porta el maneig d'una àrea protegida (veure foto 5.5). Va començar la seva tasca el 1995, i a més d'administrar la Reserva Natural Volcán Mombacho, també té previst col·laborar amb l'exèrcit nacional en el maneig i protecció de la Reserva la Flor. El projecte de protecció contindrà un fort component socio-econòmic amb estratègies clares per alleujar la pobresa de manera sostenible.

Fotografia 5.5: Rètol de la Fundació Cocibolca a la R.N. Volcán Mombacho, Nicaragua

Font: Elaboració pròpia

La col·laboració amb l'Instituto Naicaragüense de Turismo (Intur), sembla no està plantejada en un futur a resultes d'una mala experiència anterior. S'està fent

referència del conveni que es va firmar el 1985 pel desenvolupament turístic del Parc Nacional Volcán Masaya, en el que es va cedir el control administratiu del parc a l'Intur, a canvi del desenvolupament de la infrastructura turística i administrativa. L'assistència tècnica en la gestió dels recursos naturals va quedar a càrrec del Instituto Nicaragüense de Recursos Naturales y del Ambiente (IRENA). Aquesta experiència va resultar poc positiva per les àrees, ja que els factors econòmics es van sobreposar a la conservació. Tots els recursos obtinguts es van orientar a consolidar la infrastructura turística que es suposava generaria fons per contractar a personal pel parc.

Actualment en el cas de Panamà s'utilitza preferentment la administració pròpia de l'activitat turística a les àrees protegides, que recau en l'Instituto de Recursos Naturales Renovables (INRENARE), amb la col·laboració de l'Instituo Panameño de Turismo (IPAT) i d'ANCON (Asociación para la Conservación de la Naturaleza). Però la realitat està demostrant a l'Estat que no té la capacitat econòmica suficient, ni tan sols per protegir mínimament les àrees, i en molts casos els recursos naturals es troben sota fortes pressions. En aquest context, es considera que la primera responsabilitat de l'Estat és assegurar la supervivència del que s'ha de protegir, essent desitjable que les inversions i l'administració de l'espai d'ús públic, especialment pel turisme, la realitzi el sector privat. Un exemple és el cas del conegut Parc Nacional Soberanía, molt visitat en aquests darrers anys i administrat, sobre tot el que fan les activitats turístiques, per un patronat, per tot el referent a les activitats turístiques.

En el cas d'Hondures, mitjançant el Decret legislatiu nº 74-91 de juliol de 1991, s'estableix que l'administració de tot el sistema nacional d'àrees protegides és una responsabilitat de l'estat mitjançant La Corporació Hondureña de Desarrollo Forestal (COHDEFOR). S'especifica que aquesta institució té la responsabilitat de normativitzar, regular i controlar el desenvolupament de les àrees protegides en general, i dels parcs nacionals en particular. L'esperit legal dels decrets d'establiment dels parcs nacionals i altres categories de maneig, reconeixen la necessitat d'estimular la iniciativa pública i privada per al desenvolupament de certes instal·lacions turístiques congruents amb el medi ecològic predominant. Els programes d'ús públic continguts en els plans de maneig per cada àrea identifiquen la necessitat de construir infrastructura recreativa, amb els liniaments tècnics i de maneig que cada cas necessita, i reconeixent el dret de propietat especialment a les zones d'amortiment.

En el futur es preveu que serà en la zona d'amortiment on es buscarà desenvolupar les alternatives que el sector públic i privat oferiran al turisme naturalista.

Quadre 5.16: Administració de les àrees protegides d'Hondures

Figura de Protecció	Administració responsable i presència institucional
Parc Nacional	
Montecristo-Trifinio	UE (estudis bàsics a l'àrea)
Cerro Azul	COHDEFOR i la Coorp.Hondureña de Desarrollo Forestal
Celaque	COHDEFOR/FUCELA (Fundación Celaque)/Aldea Global
Santa Bárbara	COHDEFOR/ASECOVE (Asociación Ecológica Corazón verde)/ECOLAGO
Cusuco	COHDEFOR/Fund.Ecol.HRPF/ Fuerzas Armadas/Proyectos Educación Ambiental por PACA
Azul Meambar	Aldea Global/ECOLAGO
Pico Pijol	COHDEFOR
Pico Bonito	COHDEFOR/CURLA/GRAPLA
Montaña de Yoro	COHDEFOR
Capiro-Calentura	FUCAGUA(Fundación Calentura i Guaimoreto)/Unidad de manejo Trujillo
Sierra de Agalta	Equip interinstitucional:AFE/Grupo Ecologico de Olancho/IHCAFE/ACDI/Cuerpo de Paz (USA).
Montaña de Comayagua	COHDEFOR
La Tigra	COHDEFOR/SANAA/AMITIGRA
Punta Sal	Fund.PROLANSATE, ONU i IHT.
La Muralla	COHDEFOR
Patuca	COHDEFOR/MOPAWI/FFAA
Cayos Cochinos	Smithsocian Institute
Islas de El Cisne	-
Sandy Bay/West End	Asociación para la conservación de las islas de la Bahía (BICA)
Turtle Harbor y Utila	Asociación para la conservación de las islas de la Bahía (BICA)
Refugi de Vida Silvestre	
Erapuca	COHDEFOR
Puca	
Texiguat	COHDEFOR/Grupo Canadiense
Cuero y Salado	FUCSA/WWF/ONU/Fund.Cuero y Salado
Laguna Guaimoreto	COHDEFOR
Punta Izopo	Fund. PROLANSATE
Bahía de Chismuyo	CODDEFFAGOLF/COHDEFOR/F.Navales
Barbareta	La Asociación para la Conservación de las Islas de la Bahía (BICA)
Lagunas de Invierno	CODDEFFAGOLF/ COHDEFOR
Laguna de Caratasca	COHDEFOR, Comunitats, MOPAWI
Reserva Antropològica	
Tawahka	MOPAWI
Reserva Biològica	
Güisayote	AESMO (Asoc.Ecológica San Marcos)
Uyuca	Escuela Agrícola Panamericana
El Pital	"El Zamorano"
Jardín Botánico Lancetilla	COHDEFOR/ESNACIF
Volcán Pacayita	-
El Chile	SANAA
Montecillos	COHDEFOR/Administración del Desarrollo Ultramar (Gran Bretanya)
Guajiquiro	-
Carías	COHDEFOR/CAFCR (Capacitación Forestal alemana)
Río Kruta	COHDEFOR
Reserva de la Biosfera	
Río Platano	MOPAWI/ Fuerzas Armadas/ COHDEFOR/ O.N.U./Fundación Río Platano.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de COHDEFOR Mapa (1998)

Com es comprova en el quadre 5.16, la col·laboració d'Institucions internacionals i privades, fundacions i comunitats, a les àrees protegides d'Hondures en pro de la conservació i el desenvolupament sostenible és força important. Fins i tot en aquells casos que la COHDEFOR té la responsabilitat de l'àrea protegida i la tasca de maneig la duu una institució privada.

Un cas a mencionar és el de Cayo Cochinos, illes quasi bé inaccessibles localitzades en el Carib hondureny. Aquesta zona va ser declarada Reserva Biològica pel Congrés de la República, i és interessant que el Smithsonian Institute, un dels instituts científics més seriosos del país i amb més renom a nivell internacional ha firmat un conveni amb el Govern de la República amb la finalitat d'estudiar i protegir els recursos naturals dels *cayos* i establir estratègies de desenvolupament a nivell sostenible. Aquest compromís és pels propers cent anys.

També ha estat important l'ajut i els esforços realitzats per la Ecolago, una fundació ecologista del Parc Nacional Azul Meambar, on tot i que la infrastructura del parc és limitada, aquesta fundació ha aconseguit que sigui possible realitzar visites guiades a aquesta zona protegida.

En el cas del Salvador destacar la presència del Servicio de Parques Nacionales i la col·laboració de l'Instituto Salvadoreño de Turismo en el Parc Nacional Cerro Verde i el Parc Walter T.Deininger. Però sense cap mena de dubte qui està portant una tasca admirable, cosa que li suposa el recolzament internacional és SalvaNATURA[6]. Fundació privada, apolítica, sense ànim de lucre i amb autonomia institucional, creada per un grup multidisciplinari de persones representatives dels diferents sectors de la vida nacional, preocupats per aconseguir un desenvolupament sostenible a El Salvador.

La Fundació va ser establerta el sis de setembre de 1989, i des de 1991 SalvaNATURA treballa en la conservació i el maneig del Parc Nacional el Imposible, l'àrea natural protegida més important del país. El 1996, la Fundació va iniciar esforços per la protecció d'una segona àrea natural anomenada Los Volcanes.

SalvaNATURA, és la primera organització no governamental que ha comprovat l'èxit del maneig conjunt públic-privat d'àrees naturals protegides del país. La seva tasca és contribuir efectivament a la recuperació i conservació del medi ambient i els recursos naturals de El Salvador, a fi d'aconseguir un desenvolupament sostenible i

[6] Font: www.salvanatura.org

educar a la població salvadorenya per conservar els recursos mitjançant activitats d'educació ambiental.

En el cas de Cuba l'administració de les àrees protegides quasi bé és un misteri, sobretot per la dificultat d'accedir a la informació. El que sé se sap és que són competència del Ministerio de Ciencia, Tecnologia y Medio Ambiente. Pel que fa a la col·laboració amb organismes, fundacions o institucions, és desconeguda. Pel que s'ha pogut esbrinar molts dels serveis i infrastructures turístiques a les àrees protegides són de propietat privada, i quan es parla de privada es fa referència a empreses de caràcter mixt, com Gaviota o del mateix estat com la cadena Hoteles Horizontes o Ecotur, que és una agència de viatges estatal que opera i té instal·lacions a diferents àrees protegides del país o el cas que ara es descriurà de la Reserva de la Biosfera de la Península de Zapata, administrada per RUMBOS S.A.

Al sud de la província de Matanzas, en un dels llocs menys habitats, al centre de la illa de Cuba, es troba la península de Zapata, declarada Reserva de la Biosfera per la UNESCO l'any 1999. Aquesta regió d'uns 5.000 km^2 és considerada com el més gran i millor conservat aiguamoll de tot el Carib insular. En el seu interior acull dos refugis de fauna de caràcter internacional i un parc nacional. Després de la Cimera de Río de Janeiro va ser considerada Zona Especial de Desarrollo Sostenible.

Aquesta extensa àrea de boscos i vegetació costera serveix de refugi natural al 80% de tota la fauna que habita a Cuba. Però el que caracteritza sobretot a aquesta zona és la combinació d'una gran varietat de recursos naturals i culturals com ara restes precolombines i la riquesa dels pobladors de la zona. També és coneguda per ser escenari d'un dels fets històrics més importants de la història contemporània, l'agressió nord-americana de Bahía Cochinos el 1961.

Entre la riquesa natural es poden trobar, unes 160 espècies d'aus i 900 plantes superiors, una gran varietat de mamífers, com el *Manatí*, un mamífer autòcton d'especial singularitat, peixos, com el *Manjuarí*, el més antic dels peixos cubans que conserva fins i tot les característiques d'un rèptil i d'un amfibi. També cal destacar el nombre important d'aus autòctones que es poden observar a la regió i per últim no es pot deixar de mencionar el cocodril cubà o *Rombipher*, molt visitat a Boca de Guamà, un dels més grans vivers de cocodrils del país.

Una de les zones de la península de Zapata que el viatger tampoc pot deixar d'admirar, són Las Salinas, una extensa àrea de 21 km d'exuberant vegetació, maresmes i llacunes, que s'ha convertit en una refugi natural per les aus migratòries i endèmiques.

Aquest espai protegit és administrat avui en dia per una dependència del Ministerio de Agricultura de Cuba, i explotat turísticament pel Grupo de Recreación y Turismo RUMBOS S.A., una empresa del sistema de turisme de Cuba que promou i comercialitza tots els atractius de l'illa i que recentment ha començat a introduir-se també en el turisme de naturalesa i per mitjà de la cadena Hotelera Horizontes, especialitzada en l'explotació d'una de les modalitats de majors possibilitats a l'illa, l'ecoturisme.

RUMBOS és el responsable d'observar el balanç i les normes establertes per a l'explotació del parc i evitar així l'agressió als seus ecosistemes. Per aquesta raó organitza les visites als senders, refugis de fauna i altres llocs d'atracció turística de la regió, activitat que és controlada i monitorejada permanentment pel Grupo Nacional para el Desarrollo del Turismo de Naturaleza, que compta amb una variada oferta que va des de l'allotjament a la Villa de Don Pedro, Villa Guamá i una xarxa extrahotelera que mostra els valors del lloc en el seu entorn natural. (HOSTELTUR, 2001).

Entre els serveis de recreació que oferta RUMBOS a la península hi ha la pesca esportiva, els passejos fluvials, visites especialitzades a llocs històrics i a centres de conservació d'espècies autòctones, el busseig contemplatiu i visites a refugis de fauna. Però RUMBOS no és l'única empresa del sistema de turisme de Cuba que explota les potencialitats del lloc. Hoteles Horizontes, la cadena hotelera cubana especialitzada en aquesta modalitat turística, té dues instal·lacions, una a Playa Girón i l'altra a Playa Larga. RUMBOS és el responsable de l'explotació sostenible dels recursos naturals de la zona i per això tenen l'exclusivitat de la seva comercialització.

La pròpia Reserva de la Biosfera constitueix avui en dia el principal recurs turístic de la regió i existeix una comissió que s'encarrega de planificar el seu desenvolupament. Dins d'aquest grup de treball el sistema de turisme és l'encarregat de comercialitzar aquest producte i el 80% dels recursos que s'obtenen són reincorporats al desenvolupament de l'àrea protegida.

Entre les modalitats turístiques que tenen un major atractiu i demanda hi ha l'observació de les aus, el senderisme, la pesca esportiva en la seva modalitat de "captura i suelta" i les passejades.

RUMBOS es caracteritza per rebre fonamentalment turistes de trànsit que tenen inclosos en el seu programa la visita a aquesta regió o que compren paquets opcionals que inclouen la visita a la península. Segons Mario Díaz, director comercial de RUMBOS, un dels valors fonamentals de l'atractiu d'aquesta zona, no és solament el bon estat de conservació i la seva diversitat, sinó també la seva

ubicació geogràfica, doncs necessàriament per traslladar-se des de l'Havana cap el centre o l'orient del país, han de fer-ho per aquest lloc. Aquesta és la raó per la qual els touroperadors i agències de viatge inclouen en molts dels programes de recorregut una visita a alguna de les instal·lacions de RUMBOS. Aquestes possibilitats han permès que el 1999 visitessin les instal·lacions d'aquest grup 124.600 turistes i en el 2000 s'espera arribar a uns 130 mil.

Les principals estratègies comercials de RUMBOS a la zona i els seus projectes de futur són segons explica el seu Director Comercial, el Sr. Mario Díaz Ferreira, els següents. Primer es vol potenciar el producte de la naturalesa, una modalitat que té una gran demanda internacional i existeix una gran sensibilitat en el país per desenvolupar-lo, sobre tot després de la celebració de la primera bossa comercial de turisme de naturalesa TURNAT 2000. RUMBOS ha creat a la península de Zapata magnífiques condicions per treballar aquest segment turístic, no sols pels recursos naturals que existeixen en la zona, sinó també per la preparació professional que tenen els seus treballadors i els guies de l'àrea protegida i les vies d'accés amb les que compten.

Una segona i tercera estratègia d'actuació és desenvolupar la pesca esportiva, una modalitat que no agredeix els ecosistemes i el busseig contemplatiu com una modalitat turística de moltes possibilitats, ja que existeixen al voltant de catorze punts a tota la costa on es poden apreciar una gran diversitat de formacions coral·lines i diferents varietats de peixos multicolors, a més del bon estat de la conservació dels fons.

Aquesta última modalitat pot atreure els bussejadors durant la temporada hivernal, quan la costa nord del país és afectada per les inclemències del temps que fan difícil la seva pràctica. En un futur, quan s'hagi condicionat del tot la zona, la península de Zapata podrà ser un lloc ideal per celebrar esdeveniments relacionats amb temàtiques de naturalesa. Ara s'estan apropant a les universitats per organitzar actes científics, cursos de postgrau, etc.

Com s'ha pogut demostrar en aquest apartat arran de les diferents experiències dels països que conformen l'àrea d'anàlisi, la responsabilitat de les àrees protegides, tant pel que fa a la seva conservació com al seu ús turístic està sent cada cop més compartida. De fet aquest tipus d'administració pot comportat diversos beneficis, entre els més rellevants: el d'equipar les àrees protegides amb la infrastructura i els serveis per a l'ús públic necessari, generant al mateix temps nous ingressos a les àrees i incorporar personal addicional per l'atenció de visitants.

No obstant, també, es reconeixen inconvenients i limitacions entre les experiències internacionals que utilitzen els mecanismes de les concessions, com són la manca d'un adequat control i seguiment, de contractes apropiats i la manca d'una política de reinversió.

Hi ha països com Mèxic que consideren que hi ha d'haver una sèrie d'àrees protegides que per la seva rellevància ecològica, han de ser considerades sota l'administració federal (Els parcs nacionals de Lagunas de Zempoala, Chacagua, el Parc Marí Nacional Arrecifes de Isla Mujeres, Cancún, i Nizuc, entre d'altres, han de ser considerats dins d'aquesta opció), tractant de desenvolupar capacitats d'infrastructura institucional, humana i física pel maneig d'aquestes àrees naturals protegides, del tal manera, que es constitueixen en referències i en generadores d'experiències que poden ser aprofitades per altres entitats.

Davant d'aquestes experiències es pot arribar a la conclusió que la descentralització i la corresponsabilitat pot donar vida a les oportunitats socials i ambientals que representen moltes d'aquestes àrees protegides, les quals han romangut en "*letargo absoluto desde su creación*" segons la FAO/PNUMA (1993).

Hi ha qui pensa que quan sorgeix algun problema de maneig i conservació dels ecosistemes el sector públic ha de jugar el seu paper. Aquesta intervenció no ha d'entendre's com la introducció d'un regim de propietat estatal, (ja que s'ha demostrat que aquesta no és eficient en la majoria dels casos) sinó com una tasca coordinada que restitueixi a la societat la seva sobirania i capacitat autoreguladora. En aquest cas el caràcter públic es justifica pel fet d'estar en joc l'interès de generacions futures.

5.6. Finançament i economia de les àrees naturals protegides

El maneig de les àrees protegides s'enfronta a limitacions i mancances greus. La més important és la financera. La conservació dels recursos naturals a la regió d'estudi ha guanyat força a les últimes dècades, com s'ha constatat; tot i així, un dels principals obstacles per la seva conservació són les mancances financeres per dur a terme i implementar el maneig de les àrees protegides. Per exemple, la major part de les institucions responsables no poden posar un nombre adequat de guardaparcs per fer complir les regulacions i normes, o per mantenir els recursos naturals, construir senders i altres infrastructures necessàries.

En el cas de Cuba, es reconeix que la qüestió financera és l'apartat menys desenvolupat fins el punt que el 94,2% de les àrees protegides no tenen recursos

suficients[7]. Casos com aquest són comuns a la totalitat de les àrees protegides dels països analitzats, com tot seguit es demostrarà.

A Mèxic, el pressupost fiscal anual destinat pel govern federal a la conservació és extremadament baix, tan sols 4,5 milions de nous pesos (569.000$US) el 1995, (el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa de Catalunya, tenia executat el 1995 un pressupost de 272 milions de pessetes, aproximadament 1.600.000$US) i de poc més de 8 milions (un milió dòlars) el 1996 (un 54% es destinaven al pagament dels sous del personal), xifra baixa si es té en compte que les necessitats pressupostaries adequades per una ANP ascendeixen a 13 milions de pesos[8] (uns 1.6 milions$US) anuals. El pressupost actual equival a destinar 82 centaus a cada hectàrea protegida del país per la qual cosa és urgent la necessitat d'una ampliació significativa d'aquest pressupost.

Gràfic 5.3: Distribució del pressupost bàsic d'una àrea protegida

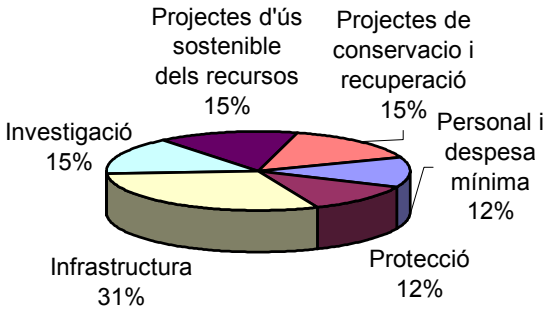

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE (1997)

Les necessitats mínimes de finançament d'una ANP segons mostra l'experiència nacional i internacional equivaldria a un pressupost d'un 13,2 milions de pesos (1.6 milions de dòlars), repartits, com es pot comprovar en el gràfic 5.3, de la següent forma: la partida més gran aniria seria per la dotació d'infrastructura, al voltant del 31% del pressupost; sis milions (uns 700.000$US) es dedicarien a investigació, a

[7] Font:www.latinsynergy.org/index_cbcs.htm

[8] Font: Equivalència amb dòlars setembre de 2002:: 1 Peso mexicà=0,1265$; 1Colón de Costa Rica: 0,0033425$; 1 Colón El Salvador: 0,131669$; 1 Quetzal: 0,145338$; 1 Lempira: 0,07177$; 1 Córdoba: 0,083248$; 1 Balboa: 1'15212$; 1 Peso República Dominicana: 0,06983$

projectes de conservació i a la recuperació, així com a projectes d'ús sostenible dels recursos, com seria l'ecoturisme. Els poc més de tres milions restants, uns 380.000$US aproximadament, servirien per pagar al personal i per tasques de protecció.

La política de finançament per les ANP ha d'orientar-se a partir de criteris que permetin generar i mantenir els béns públics vitals que ofereix la conservació. En aquest ordre d'idees, la concreció de finançament per les inversions a les ANPs té com a conseqüència: a) reconèixer el corrent de béns i serveis ambientals públics i privats que aquestes generen, b) a ser possible, portar a terme i mantenir una avaluació econòmica, o, en el seu cas una avaluació dels beneficis públics i privats que generen les ANPs, c) identificar els agents, sectors o regions receptors majoritaris d'aquest corrent de beneficis, així com els contribuents o donants altruistes i per últim d) establir una correlació d'oportunitats de finançament respecte dels béns i serveis ambientals específics.

Aquest exercici ens permetrà descobrir una important gamma de possibilitats financeres, associades a la contraprestació social que constitueix cadascun dels beneficis públics i privats que generen les àrees naturals. Entre ells el potencial turístic, acords comercials, donacions privades, donacions de fundacions, cobrament de serveis ambientals, aprofitament i conservació de recursos d'origen silvestre, compres de terres, quotes d'entrada o per pagament de serveis, concessions, loteries i bons escolars a llarg termini, etc.

Els mecanismes de finançament assenyalats no són un substitut dels fons públics actualment destinats a la conservació, sinó un complement. El govern continua tenint l'obligació de solventar una porció dels costos de conservació, donat el caràcter de bé públic dels seus beneficis.

Les figures de les àrees protegides suposaran no únicament un compromís polític i social amb la conservació, sinó també governamental per finançar i proporcionar assignacions pressupostàries per al manteniment i maneig de les àrees, tot i que la realitat pressupostària i les possibilitats futures plantegen i obliguen a diversificar el finançament de la conservació.

La política de finançament per a les àrees naturals protegides requereix de criteris d'internacionalització de costos i beneficis i de mobilització dels recursos necessaris per generar i mantenir els béns públics que ofereix la conservació. Un dels beneficis públics i privats que generen les àrees naturals és conseqüència del seu potencial turístic.

Donat que la conservació de les zones protegides suposa despeses substancials, especialment pels països en desenvolupament, molts governs promouen el turisme en els seus parcs amb el fi d'amortitzar aquestes despeses. L'activitat turística dels parcs nacionals i d'altres zones protegides pot ser un mecanisme d'autofinanciació i per tant un instrument de conservació de la naturalesa.

Segons el projecte elaborat per la FAO el 1993, les fonts de finançament del turisme en parcs nacionals són majoritàriament públiques. Tot i això, és necessari tenir present que el caràcter de béns públics o de recursos comuns que prevaleix en els ecosistemes, paisatges, elements fisiogràfics i espècies que són el fonament de l'ecoturisme, planteja, com se sap, dificultats considerables per al seu finançament i que no són suficientment cobertes per l'estat. Cal recordar que la conservació costa en la mesura en que requereix cobrir costos d'oportunitat i d'inversió en equips i infrastructures.

El turisme en la seva modalitat ecològica és una oportunitat enorme per ampliar el coneixement, els interessos i les preferències a favor de la conservació de les àrees naturals i, d'altra banda, permet consolidar un mecanisme molt útil d'autofinançament.

El turisme, doncs, representa en aquest sentit, un mitjà idoni per construir consensos entorn a la conservació de la biodiversitat, al donar l'oportunitat a un nombre creixent de persones de visitar, de manera responsable, les zones del país on la naturalesa roman més o menys inalterada. També es propicia el sorgiment d'una corrent d'opinió favorable a la seva preservació i es generen actituds i iniciatives que recolzen la seva gestió ecològicament viable mitjançant una expressió econòmica concreta[9].

Aquestes consideracions no s'apliquen solament a l'ecoturisme, ja que un medi ambient ben conservat i una gran biodiversitat són valors que incrementen també la qualitat del turisme convencional. Per aquesta raó pot dir-se que el turisme sense qualitat ecològica no és viable, sobretot ara que són cada vegada més marcades les preferències ambientals dels consumidors de serveis turístics.

Aprofitar les oportunitats que ofereix l'ecoturisme requereix integrar polítiques i esforços institucionals en matèria de turisme i conservació de la biodiversitat.

---

[9] Font: www.txinfinet.com/mader/planeta/1197/1197mexico.html

L'ecoturisme requereix com a condició indispensable la conservació dels ecosistemes en els que es desenvolupa. Això sols pot aconseguir-se a partir de vies institucionals que permetin l'expressió dels interessos de la societat en aquest sentit. Ara bé, la consecució del benestar públic, en aquest cas la conservació de la biodiversitat, té costos que no es poden cobrir en un context de mercat. Aquest dilema troba una possible solució en l'expressió econòmica de l'ecoturisme, ja que els interessos i les preferències en favor de la conservació es tradueixen en el desig de conèixer les àrees naturals. Això degudament conduït pot generar fluxos regulars pel finançament de la conservació. Tot això en el marc institucional definit pel decret d'ANP i en les accions de maneig proposades en aquest. A més a més, amb això es proporciona un complement que incrementa la qualitat ambiental del turisme convencional.

El nombre creixent dels visitants que s'enregistra al voltant dels espais naturals protegits fa evident que existeixen recursos suficients i interès per part del públic per contribuir a la seva consolidació. Per fer realitat aquest potencial és necessari, primer, identificar les dimensions reals i després identificar els mecanismes adequats per canalitzar els recursos provinents del turisme envers les àrees protegides.

A mitjans dels anys 80, als Estats Units, es va generar un debat sobre el lliure accés a les àrees protegides o establir tarifes d'ingrés (Harris; Driver, 1987). Les dues posicions que van sorgir eren: la primera a favor del lliure accés, considerant-se que la gestió de les àrees protegides ha de ser per al benefici i gaudiment de la gent, abans que per obtenir guanys. Que la recreació ha d'estar subsidiada per fons públics, donat que les àrees protegides són un bé per a la societat. La segona posició estava a favor de l'accés pagat, i considerava que els guanys han de retornar a la institució encarregada de la gestió per incrementar la quantitat i qualitat dels serveis recreatius, ajudant a reduir danys i congestionaments al mediambient, distribuint l'oferta recreativa cap el sector privat, responent així a retalls pressupostaris i generant ingressos que poden subsidiar els sectors menys afavorits.

En els espais naturals protegits on es pot exercir el control de l'accés, la internacionalització dels beneficis i els costos dels usuaris pot establir-se sense dificultat. La tendència actual és que el propietari dels recursos i l'usuari dels serveis recreatius es posin d'acord per acordar el pagament per al gaudiment de la natura. La visita controlada en un espai natural no es diferencia de la visita a un museu. En ambdues circumstàncies l'usuari consumeix un bé que té característiques públiques i privades. Per tant la contribució conjunta via impost (despesa pública) i bitllet d'entrada (usuari) sembla la forma més favorable per als interessos locals i generals.

La forma més directa de recaptació a les àrees protegides és, sense cap mena de dubte, fer pagar una quota d'entrada. Aquests cobraments es fonamenten en el fet que els individus valoren els serveis intangibles que proveeixen les àrees protegides i senten que es veurien en una situació d'inferior benestar si aquests recursos desapareguessin.

La fixació de tarifes d'ingrés als parcs i del preu dels serveis recreatius respon normalment a criteris de caràcter administratiu. Però és necessari establir uns preus eficients i justos d'aquestes tarifes. Aquesta decisió pot estar sustentada en part, per la voluntat de pagament dels visitants, així com en les característiques i valors naturals de l'àrea protegida, en el nivell dels serveis oferts, i tota una sèrie d'altres factors com ara:

a) Els costos directes relacionats amb les construccions, equipament, administració, manteniment de les instal·lacions i infrastructures que permeten la permanència en el parc.
b) La degradació ambiental associada principalment a les activitats recreatives i al sobreús dels recursos per part dels visitants. Generalment aquests tipus de costos no són reconeguts.
c) L'alta densitat de visitants. La visita a les àrees protegides generalment es realitza en condicions de relatiu aïllament, però quan es fa en grups massius es redueix la satisfacció del visitants i s'imposa, per tant, un cost.
d) Els costos d'oportunitat dels recursos relacionats amb el valor dels que es perden degut a l'ús recreatiu i de protecció que s'assigna a l'àrea protegida, en comparació amb altres usos a que podria estar destinada.

També cal tenir en compte aquells factors que de ben segur influiran en el propi visitant en la seva disposició a pagar per visitar l'àrea protegida. Alguns d'ells són:

a) Les despeses del viatge. El bitllet d'avió equival aproximadament a un terç del cost total del viatge, per la qual cosa és una consideració important alhora de seleccionar l'àrea natural protegida que aquesta compti amb uns serveis mínims i amb una bona accessibilitat.
   És interessant assenyalar que les ANP ben comunicades amb destins turístics convencionals o amb centres de distribució de la demanda, gaudiran d'avantatges respecte a aquelles mancades d'infrastructura de comunicacions i transport.
b) La qualitat del serveis com ara l'allotjament, els guies locals, materials educatius, serveis d'interpretació i transport local, ja que no s'ha d'oblidar que un elevat nombre d'ecoturistes demanden una infrastructura turística convencional.

c) El grau de satisfacció de les expectatives, ja que la mitjana de la seva estada és relativament curta.
d) La intensitat del desig de veure les espècies úniques que tant es destaquen en els fulletons de propaganda i poder contribuir a la seva existència.
   El fet de que no tots els espais o ecosistemes són iguals i no tenen els mateixos tipus d'espècies, fa que l'endemisme jugui un important paper en aquest sentit, ja que es tracta d'espècies que sols existeixen en determinades regions, cosa que fa que s'estigui parlant d'atractius turístics insubstituïbles.
e) El nombre d'usos i activitats que es poden dur a terme a l'àrea protegida en qüestió. Però, no oblidem que són pocs els llocs on es poden dur a terme aquestes activitats en condicions normals.
f) Els visitants també tindran probablement major voluntat de pagament si saben que el seus diners contribuiran a conservar el parc visitat, encara que es trobi molt lluny d'ell.

Un bon exemple dels factors que incideixen en la disposició del turista per pagar per entrar a una àrea protegida es troba a Costa Rica. Segons Pinazzo Salinas (1995), autor d'un dels pocs estudis elaborats sobre aquest tema, la voluntat de pagament dels visitants nacionals per millorar els serveis, com ara més informació, son diferents segons les possibilitats de poder gaudir de cada parc. Els usuaris nacionals del Parc Nacional de Manuel Antonio, localitzat al litoral pacífic, pagarien uns 13$ per terme mig. D'altra banda, els visitants del Parc Nacional Volcán Poás (un dels volcans més espectaculars del país i d'extraordinària bellesa) estarien disposats a pagar no més d'11$. Aquestes xifres indiquen que els usuaris locals valoren molt més les àrees que es presten per les activitats recreatives, que aquelles caracteritzades únicament pel seu alt valor ecològic, en canvi la voluntat de pagament dels visitants estrangers per aquests mateixos parcs són diferents. Els visitants estrangers de Manuel Antonio, tenen un voluntat de pagament d'uns 14$ i els de Poás de 24$. En aquest cas els resultats ens indiquen que els usuaris estrangers valoren els recursos naturals únics de cada àrea, més que els atractius de tipus recreatiu.

L'ecoturisme pot proporcionar guanys mitjançant estructures de tarifes pels visitants que utilitzen aquests recursos. Els administradors de les àrees protegides i agents turístics poden establir conjuntament les categories de les tarifes. Una de les estructuracions més usuals és la de la tarifa diferenciada segons la procedència del visitant. Cobrar quotes d'entrada més cares als visitants estrangers, es pot justificar perquè els turistes no paguen impostos pel manteniment de les ANP i perquè no pateixen cap privació o limitació alhora de desenvolupar l'agricultura o l'aprofitament

forestal. En canvi als nacionals se'ls cobra una tarifa més reduïda. Aquesta diferenciació de preus no suposen queixes per part dels visitants estrangers.

El Proyecto Ecoturístico Centroamericano elaborat per la WTC, PNUD i UICN recomana que la quota pels turistes estrangers ha de ser almenys cinc vegades superior a la tarifa dels nacionals.

Altres tipus d'estratègia és cobrar tarifes d'entrada diferenciades, depenent de l'excepcionalitat i de la unicitat del recurs protegit o bé de l'ús que s'en pugui fer de l'àrea protegida (visitants per a ús general, observadors d'aus, científics, etc.). Tot i que aquesta última estratègia presenta alguns inconvenients, ja que la majoria dels visitants no saben què faran o com utilitzaran el parc fins que no hi han entrat.

També hi ha una modalitat utilitzada que són els passaports per visitar múltiples àrees protegides, tarifes per a grups i tarifes per a operadors turístics.

Perquè aquestes tarifes d'entrada tinguin sentit i donin els resultats positius que s'esperen, és necessària una reorganització de les polítiques fiscals dels governs, de les regulacions i dels procediments, incloent-hi la distribució d'ingressos dels sistemes d'àrees protegides.

Les quotes d'entrada també poden servir per regular el nombre de visitants a les ANP. Hi ha opinions que en una àrea saturada és convenient elevar la quota i així generar desplaçament cap a altres àrees menys visitades que potser ofereixen els mateixos atractius. Per això és necessari comptar amb una política ben definida de tarifes que permetin l'arribada de més recursos a les ANP sense alterar la demanda turística.

Per exemple, tot i que està fora de l'àrea d'estudi és interessant destacar el cas de les Illes Galàpagos, on gràcies al registre de les targetes de turisme que actualment es cobra a l'ingressar per un valor de 80$, es té una estadística completa i detallada del visitant des del 1973.

Moltes de les àrees protegides de l'àrea d'estudi, no cobren cap tarifa d'entrada o si en cobren, són molt baixes, per la qual cosa els ingressos són insuficients per recolzar i gestionar les àrees protegides. I fins i tot quan aquestes existeixen, la major part de les vegades són enviades al tresor nacional central i les àrees protegides reben pocs beneficis dels guanys que generen.

Per tant, no és d'estranyar que es trobin parcs, com per exemple a Mèxic, el Parc Nacional Barranca del Cupatitzo o el Parc Nacional Eduardo Ruiz on s'arribi a fer pagar per entrar 4 pesos (0,50$US aprox.), o el cas del Parc Nacional del Lago de

Camecuaro només 2 pesos (0,25$US). Com es pot comprovar a Mèxic les quotes d'entrada a les ANP mexicanes són excessivament baixes o fins i tot no es cobra res, com passa en la majoria dels casos, sobretot si es parla de reserves.

La diferència es fa més notòria si es compara amb els preus d'entrada de qualsevol resta arqueològica. En el cas de Chichenitzá, un dels atractius turístics per excel·lència de la península de Yucatán, dels 50 pesos (uns 6$US) que val l'entrada, 30 són pel CULTUR (Patronato de las Unidades de Servicios Culturales y Turísticos del Estado de Yucatan) i els 20 restants per l'INAE (Instituto Nacional de Antropologia e Historia), apart es paguen 10 pesos (1,25$US) per aparcar el vehicle. En el cas del Parc Nacional de Tulum l'entrada són 20 pesos (2,5$US) i el servei de guarda-roba val 2 pesos (0,25$US). Això ens demostra que en la política turística de Mèxic encara hi predominen els vestigis històrics i arqueològics com a principals recursos turístics i font d'ingressos.

Actualment comencen a donar-se canvis positius en aquesta tendència, que ens donen certes esperances. És el cas de la Reserva de la Mariposa Monarca de l'Estat de Michoacán, propietat d'*ejidatarios*, que s'ha convertit en aquests darrers anys en un centre de peregrinació de molts turistes i curiosos per observar un fenomen migratori excepcional, es passarà de cobrar una tarifa de 15 pesos (1,8$US) a 60 (7,5$US), i el més interessant és que el visitant tindrà establert el dia i l'hora de la seva visita mitjançat una central de reserves *tiketmaster*. Tota una innovació.

Seguint parlant de països de la regió on les tarifes d'accés no estan establertes com a mitja d'autofinançament dels parcs, hi ha el cas d'Hondures. En aquest país, per exemple, l'entrada d'accés al Parc Nacional Celaque té un cost de 30.00 lempires, és a dir uns 2$US, en canvi al Parc Nacional Punta Sal, un dels més importants d'Hondures considerant les seves dimensions i la seva biodiversitat, la quota d'entrada és el preu simbòlic de 10.00 L. (0,72$US), diners que són administrats per la Fundació PROLANSATE. Tot i que també es troben àrees protegides on l'accés encara és més econòmic com el Monument Nacional Cuevas de Taulabé, on es cobra 5.00 L. (0,36$US) per persona.

En el cas del Salvador, segons el *Central American Institute for Biolgical Research and Conservation*[10] per ingressar al Parc Nacional El Imposible, una de les àrees protegides més importants del país, els estrangers paguen 6 US$, tot i que hi ha preus especials pels locals; en la resta d'àrees del país, segons informes de

[10] Font: www.cibrc.freehosting.net

CANATUR (Cámara Nacional de Turismo de Costa Rica) la tarifa d'entrada oscil·la al voltant dels 1,7 $US. A Nicaragua els preus es troben entre els 3 i 5 dòlars, aquest és el cas del Parc Nacional Masaya on el preu d'accés és de 4US$. I en el cas de Guatemala el preu d'entrada és d'uns 5'19 US$. Aquests preus, però, no són extensibles a totes les àrees protegides, ja que n'hi han on no es cobra entrada.

En el cas de Guatemala, cal dir però que la iniciativa privada de la Reserva Natural San Buenaventura de Atitlán[11] de recent creació, ha establert les següents tarifes: Adults - 20Q.(2.88$US), nens i estudiants - 10Q (1.44$US), famílies 35Q. (0,50$US) i per grups de més de sis persones 12Q/u.(1.7$US) Aquests preus inclouen la visita del *mariposario*, senders naturals i refugi d'aus.

Si fins ara tots els països citats no tenien cap mena de consens alhora de fixar els preus d'entrada als parcs, no succeeix el mateix en els casos de la República Dominicana i Costa Rica com tot seguit es comprova.

Quadre 5.17: Tarifes (pesos-dòlars) dels Parcs Nacionals de la República Dominicana

Parc Nacionals	Nacionals	Estrangers
Los Haitises	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
Armando Bermúdez	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
Isla Cabritos	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
La Caleta	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
Monte Cristi	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
Jaragua	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
Isabel de Torres	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
José del Carmen Ramírez	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
Cabo Francés Viejo	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
Valle Nuevo	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
Cuevas del Pomier	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
Bahía de Maimon	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
Laguna Redonda y Limón	15 (1.05$US)	25 (1.74$US)
La Vega Vieja	3 (0.2$US)	5 (0.34$US)
La Isabela	10 (0.70$US)	20 (1.38$US)
Laguna cabral	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
Sierra de Bohoruco	20 (1.38$US)	50 (3.48$US)
La Azufrada (Isla Cabritos)	5 (0.34$US)	5 (0.34$US)

Font: www.quisqueya.com/dnp/TariAAPP.htm

Com es pot comprovar en el quadre 5.17 l'entrada establerta en els parcs o àrees protegides de la República Dominicana és d'aproximadament uns 3,48$US pels

[11] Font: www.tradepoint.org.gt/ingues/esareaspro.html)/essnbuena.html

visitants estrangers i de 1,38$US pels residents. Tot i que hi ha àrees on només es cobra 0.34$US. Els permisos d'entrada es tramiten a la Dirección Nacional de Parques.

Exceptuant el Parc Nacional del Este, los Haitises i la Caleta, els ingressos a la resta són inferiors a les despeses, per la qual cosa els tres citats poden ser autosostenibles econòmicament segons informa la Dirección Nacional de Parques.

Tot i que s'ha anat veient que els preus s'anaven encarint segons el país i l'àrea protegida en qüestió, s'ha d'afirmar que aquests són menors que les tarifes fixades a Costa Rica, on existeix realment una normativa establerta i regulada, que demostra sense cap mena de dubte l'especialització ecoturística del país.

A Costa Rica, si es segueix l'evolució històrica de l'ecoturisme es troba que en el decret nº 23.548, del primer d'agost de 1994, la tarifa per l'ingrés d'estrangers a les àrees protegides administrades pel Servicio de Parques Nacionales va ser augmentada de 2 a 15 dòlars diaris, mentre que pels visitants nacionals es va mantenir sense variacions, amb un cost aproximat d'1,20$.

Posteriorment, i, sobretot per les queixes de les agències de viatges, i per la important davallada en el nombre de visitants en les àrees protegides, el juliol de 1995, mitjançant el decret executiu 24.416, les tarifes van ser modificades parcialment tenint en compte les següents mesures:

a) La classificació de les àrees en tres categories, d'acord principalment amb els nivells de la visita. La nova tarifa per a visitants estrangers va ser fixada en 5, 7 i 10 dòlars, respectivament, per a les àrees de visita curta, intermèdia i llarga respectivament.
b) La creació d'un passi o entrada especial, amb un valor de 29$ per visitar quatre àrees, dóna l'opció de visitar gratis un cinquè parc, explícitament imprès en el talonari.
c) La tarifa per a visitants nacionals es fixava en 200 colones, uns 0.66$.

Aquestes noves tarifes per a estrangers son vàlides només si s'adquireixen amb anticipació, en cas contrari la tarifa vigent seguirà sent de 15$ per l'accés a qualsevol parc. Cal fer menció el règim especial de tarifa de l'illa del Coco en 75$.

Tot i que aquestes tarifes establertes són baixes per parcs com els del Manuel Antonio o Cahuita poden semblar excessives per parcs com el Tapantí, molt mancat d'infrastructures i serveis.

Un element clau per a l'èxit dels programes i projectes d'ecoturisme dins d'una àrea silvestre protegida radica en la seva capacitat de contribuir a la generació

d'ingressos i en la seva autosostenibilitat financera. Com ja s'ha demostrat, les quotes d'entrada és el mecanisme més directe d'obtenir ingressos, però hi ha altres mecanismes per generar ingressos que es descriuen a continuació:

- L'allotjament. Depenent de la legislació que regeix a l'àrea, s'ofereix servei d'allotjament als visitants, essent aquest gestionat per la mateixa administració o donant-se en concessió a gestors privats.

  Es poden trobar algunes àrees on únicament s'ofereix allotjament a grups organitzats. En els casos on no s'ofereix aquest tipus de servei, l'administració de l'àrea promou la participació de comunitats locals veïnes per a què siguin elles qui promoguin aquest servei. Un exemple el trobem a Caño Negro, Refugi de Vida Silvestre de Costa Rica, que tot i que està mancat d'infrastructures turístiques, no hi ha hotels, restaurants, ni llum elèctrica, el visitant pot passar uns dies inoblidables quedant-se a la casa d'hostes del mateix refugi per 1000 colones la nit, uns 3.30$, amb l'únic requisit de reservar anticipadament.

  O bé en el Parc Nacional Celaque d'Hondures, qui vulgui passar la nit en el centre de visitants haurà de pagar 10.00 L. per persona i nit, encara no 0.72$, tarifa que es preveu que a curt termini es modifiqui.

Figura 5.9: Canopy Tower, Parc Nacional Soberania, Panamà

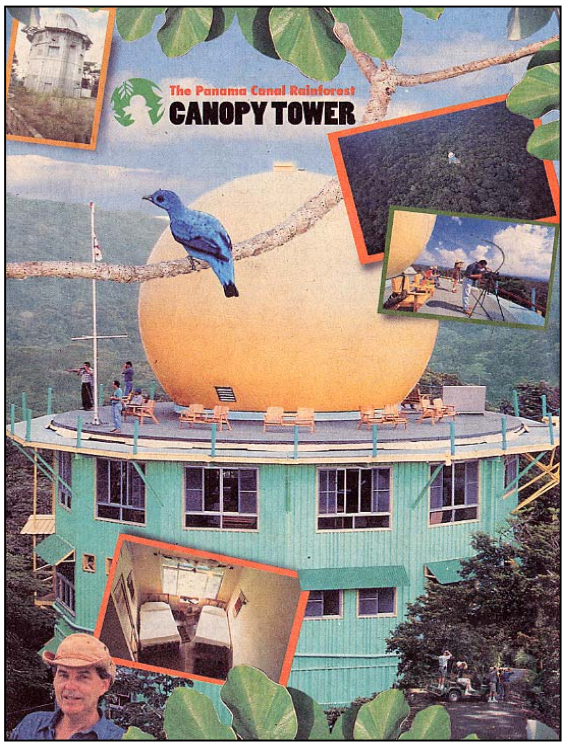

Font: Tríptic Capnoy Tower, Panamà

De casos de concessions en l'àrea d'estudi s'en troben, però no estan prou documentats. Es desconeix si el grup privat que ofereix el servei paga quelcom a l'administració, fa donatius a l'àrea protegida o es queda directament tots els beneficis. Segurament a l'administració no li preocupa tant el cobrament de la concessió com donar uns serveis i equipaments, sigui qui sigui. Com exemple es pot citar el Parc Nacional Soberanía de Panamá. El govern va fer una concessió el novembre de 1996 a la companyia panamenya Divermitimento Ecológico SA, per transformar una antiga torre de vigilància en un centre per la observació del bosc neotropical i en un exclusiu mini-lodge, conegut amb el nom de Canopy Tower. (veure Figura 5.9)

- L'alimentació. Aquest tipus de servei pot ser ofert per la mateixa administració o cedit a tercers. Per a la implementació d'aquests serveis és fonamental conèixer el tipus de clientela per així ofertar un millor servei i millorar els rendiments.
- El transport. Aquest servei pot ser un dels atractius per a ús dels turistes amb que compten les àrees protegides, com pot ser muntar a cavall, navegar pel riu, etc. És freqüent que aquests serveis es donin en concessió a membres de la comunitat, però això no implica, en la majoria dels casos, beneficis per a l'àrea protegida.

Un cas curiós, que en el seu moment va provocar molta controvèrsia, és el telefèric del Bosque Lluvioso del Parc Nacional Braulio Carrillo, concessió d'una companyia estrangera. El preu del trajecte oscil·la entre els 45$ per als estrangers i els 5000 colones (16$) per als nacionals. Aquest mitjà de transport tant novedós, al igual que el Canopy tour, pocs o cap beneficis directes suposen a les àrees protegides.

En canvi, en el Parc Nacional Isla Contoy de Mèxic, l'Asociación Civil Amigos de Isla Contoy fundada el 1994 i formada pels prestadors de serveis turístics d'Isla Mujeres i Cancún, fan un donatiu per cada turista transportat en les seves embarcacions. Inicialment la donació va ser un dòlar per turista i actualment és d'1'5 ó 2 dòlars.

Aquestes aportacions o donacions no són extensibles a la resta d'àrees protegides de Mèxic, ja que en el cas de la Reserva de Ria Lagartos o Celestún (veure fotos 5.6) qui fa el negoci és el particular sense cap mena de regulació per part de l'administració.

Fotografia 5.6: Embarcació que fa tours per la Reserva Ria Lagartos, Mèxic

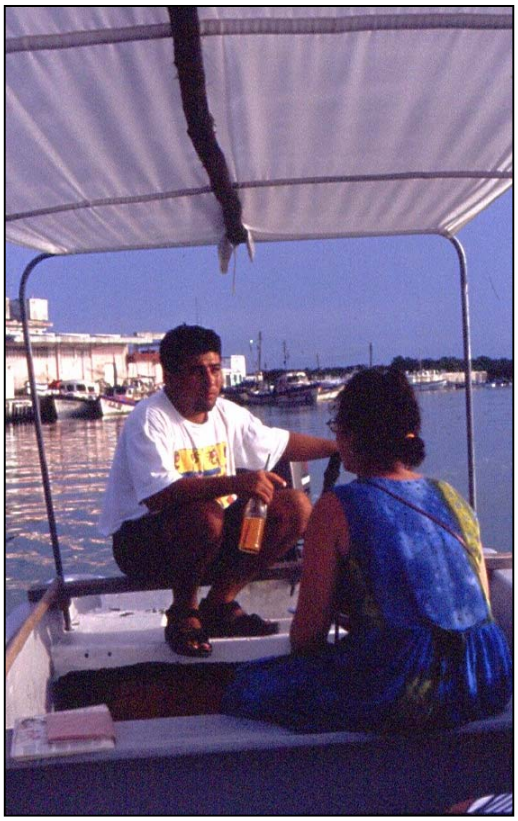

Font: Elaboració pròpia

- El lloguer d'equip. Es molt comú que algunes àrees ofereixin serveis de lloguer de material tècnic com pot ser el lloguer de botes (Parc Nacional Braulio Carrillo, Costa Rica), capes o capel·lines per a la pluja, tendes de campanya, equip de busseig, etc. Aquests serveis són molt remuneratius, però requereixen de cert pressupost inicial i exigeixen tenir el recurs humà necessari per donar manteniment i control.
- Museus, centres de visitants i sales d'exhibició. En general es tracta de serveis complementaris que ajuden a que es coneguin millor els recursos i els diferents temes d'interès que ofereix l'àrea. Col·laboren també en les funcions d'orientar el visitant o instruir-lo sobre la forma de comportament i les responsabilitats que ha de complir. Si bé en algunes àrees aquests serveis estan molt ben desenvolupats, en altres ni tant sols existeixen. Depenent molt de cada situació, es pot aplicar la modalitat de cobrament addicional, tot i que sovint està inclòs en la tarifa d'entrada. Qualsevol que sigui el cas, ha de tenir-se molt clar que els costos de manteniment i actualització necessaris generalment són molt alts i requereixen de personal permanent addicional.

En algunes ocasions, una forma possible també de generar ingressos per aquestes infrastructures és llogar aquests espais per celebrar activitats especials (reunions, inauguracions, festivals, etc.). Un exemple seria el cas de la Cuenca de la Esperanza de Guanajuato, Mèxic.

- La informació. Aquest tipus de servei requereix d'una etapa preparatòria important per produir el material. A la vegada, és necessari disposar recursos econòmics o buscar empreses o grups que vulguin treballar conjuntament. A Costa Rica, els tríptics d'informació que subministra El Servicio de Parques Nacionals es paguen.

  La venda de publicacions com ara revistes, tríptics informatius de l'àrea protegida o llibres que expliquen la tasca duta a terme per l'associació o ONG encarregada de gestionar l'àrea també és un mecanisme per obtenir ingressos. Un exemple és el cas de CANTE, institució no governamental que gestiona i és propietària d'un parc natural situat a l'estat de Guanajuato, que va posar a la venda un llibre explicant i donant a conèixer les tasques de la institució, el preu era de 100 pesos (11$).

- Les botigues a les àrees on la visitació turística és important. El servei comercial té molt d'èxit i representa una important via de generació d'ingressos. És important conèixer el tipus de client per oferir el producte en qüestió. L'oportunitat és molt bona per fomentar l'artesania local sempre i quan es compleixi amb els nivells de qualitat i que siguin de fàcil transport pel turista. Les botigues són un servei molt popular i necessari avui en dia dins de les àrees protegides.

  Una cosa tan simple com la venda de camisetes o gorres és una forma d'aconseguir fons per a la conservació del parc. Per exemple la venda de camisetes de la Fundación Cuero y Salado, ONG que gestiona la Reserva Cuero y Salado d'Hondures. També cal dir, però, que la venda d'aquests articles és força recent tenint en compte el temps que fa que funcionen algunes àrees. Un clar exemple de la posada al dia d'aquesta activitat comercial seria el de Costa Rica.

- Les activitats esportives. Alguns llocs ofereixen condicions naturals adequades per practicar certs tipus d'esports, pel que s'han implementat aquests serveis com a formes de generar ingressos. El cobrament de llicències per practicar la caça o la pesca són una bona font d'ingressos, sempre i quan es compti amb els mecanismes de control i gestió necessaris. També es podrien establir unes tarifes als fotògrafs comercials i per a filmacions de documentals o pel·lícules.

- Les tarifes d'estacionament. Moltes àrees protegides compten amb espais reservats per estacionar els vehicles. Tot i que pot ser considerat una necessitat, en concepte de vigilància es pot cobrar una tarifa reduïda.

Altres fonts de finançament són l'ajut financer internacional o d'empreses privades, fons provinents de mecanismes multilaterals o bilaterals, i que són donacions transitòries que no constitueixen una corrent financera a llarg termini i que han d'utilitzar-se com a capital-llavor per crear condicions sostenibles de finançament. D'altra banda, els acords comercials també poden representar oportunitats de finançament. Aquests mecanismes són força utilitzats, sobre tot avui en dia, per qüestions d'imatge.

El Grupo Ecológico Sierra Gorda, que gestiona la Reserva de la Biosfera de la Sierra Gorda, a l'Estat de Querétaro (Mèxic), és un d'aquests casos. Es va constituir com una associació civil sense ànims de lucre el 1989, i a partir de 1996 es va convertir en institució d'assistència privada, buscant una major solidesa i transparència financera. Administra i gestiona aquesta reserva conjuntament amb diverses organitzacions estatals i federals i rep el recolzament financer d'un gran nombre d'institucions i empreses: US Fisch and Wildlife Service, US Forest Service, l'Ambaixada Reial dels Països Baixos, el Consell Britànic, Fons Canadà, Fundació Kellogs, etc. A més a més, per buscar autosuficiència financera el grup realitza un projecte d'ecoturisme enfocat inicialment als observadors d'aus. Els beneficis econòmics que generi aquest projecte es destinaran íntegrament a la conservació.

A El Salvador es troba el cas del Parc Nacional el Imposible, gestionat per la Fundacio SalvaNatura, que ha rebut el suport financer del Banc Interamericà mitjançant el Ministerio de Obras Públicas per implementar el pla de gestió del parc nacional, per un total de 130.000 dòlars, a més a més de les aportacions dels associats corporatius de la fundació que també col·laboren amb les activitats que du a terme aquesta, ja sigui en espècies o en efectiu.

L'efectivitat d'aquestes fonts alternatives de finançament es perden moltes vegades pels tràmits burocràtics que suposen. Un bon exemple és el cas de Mèxic, on a principis dels noranta es va aconseguir concretar l'assignació cap a Mèxic d'un pressupost de 25 milions de dòlars en forma de donacions procedents del GEF (*Global Environmental Facility*). Però la complexitat normativa i burocràtica va impedir l'aplicació d'aquests recursos durant quasi tres anys. Actualment aquest exercici és summament ineficient degut al gran nombre de tràmits que s'han de fer per tenir accés als fons. A més a més, degut a que les àrees protegides es troben força disperses pel territori i en llocs de difícil accés, l'assignació de recursos

pressupostaris suficients i de manera oportuna ha representat un problema particularment difícil de resoldre.

Dins del que es podria denominar altres fonts de finançament, hi ha el finançament fiscal que es dóna per mitjà dels pressupostos que provenen de les diferents instàncies de govern. Així, els recursos llegats per les vies federal, estatal i municipal es sumen per realitzar funcions de gestió, operació i conservació de les ANP.

Per últim, és necessari establir una planificació a curt, mig i llarg termini de les fonts de finançament multilaterals o bilaterals i dels acords comercials, per contrarestar el seu caràcter únic i temporal.

La necessitat de distribuir equitativament els costos de conservació, així com de propiciar iniciatives per part dels actors privats, per tal que els individus expressin econòmicament les seves conviccions i preferències a favor de la conservació ecològica, porta a la necessitat de plantejar diferents mesures de política fiscal que estimulin a estats, municipis i particulars (INE, 1997a).

Una mesura interessant de tipus fiscal són les donacions deduïbles d'impostos que poden assumir diferents formes, com les terres donades a organitzacions conservacionistes, les aportacions a fideïcomisos autoritzats, les infrastructures autoritzades per a fins de conservació a les àrees protegides, els terrenys dedicats a la conservació, etc.

Després de veure la capacitat que tenen les àrees protegides per generar ingressos, cal ara avaluar quins són els beneficis que realment reben per tal d'aconseguir l'autosostenibilitat financera.

Si bé es cert que el turisme en àrees naturals protegides pot contribuir de manera important als ingressos de divises d'alguns països, el percentatge que es destina a la conservació d'aquestes és mínim, ja que, com s'ha dit anteriorment, la major part de la despesa es destina al transport i a l'allotjament. De fet, només algunes d'elles són autosuficients pressupostàriament, i en tots els països, el sistema de parcs nacionals depèn del pressupost fiscal pel seu finançament. Fins i tot a Costa Rica, on l'ecoturisme s'ha consolidat com una activitat preponderant, el Servicio de Parques Nacionales obté la major part del seu pressupost de donacions provinents d'organitzacions governamentals i sols el 0,5% correspon a quotes d'entrada. També s'ha de tenir en compte que els costos de maneig de les ANP augmenten proporcionalment el nombre de visitants.

Com a exemple podem citar el cas del Parc Nacional de Tortuguero, on la majoria dels visitants són estrangers, especialment nord-americans, europeus i llatinoamericans. Els guanys que generen les tarifes d'entrada i les botigues de records ajuden als programes de conservació de Tortuguero. Un altra cas és el Parc Nacional de Tikal (Guatemala) on es preveu que els guanys de l'ecoturisme ajudin a recolzar el seguiment de les futures activitats dels programes d'educació ambiental.

La majoria dels països de la regió d'estudi pateixen però el greu problema de com canalitzar els beneficis procedents de les quotes d'entrada. Generalment, aquest instrument no s'ha utilitzat d'una manera òptima, com és el cas de Mèxic, on per raons administratives, les quotes d'entrada cobrades per les ANP passen a formar part dels ingressos totals de la federació. Si bé les modificacions introduïdes per la LGEEPA (Ley General del Equilibrio Ecológico para el Medio Ambiente) indica que els ingressos generats per les ANP hauran de finançar accions de conservació en les pròpies àrees protegides, encara no existeixen mecanismes que vinculin aquests ingressos generats amb el pressupost. És necessari solventar aquesta situació abans d'utilitzar les quotes d'entrada com un instrument de finançament per les ANP.

També es parla, com ja hem vist, de drets d'ús o concessions de serveis turístics a tercers, però en la majoria de les àrees protegides no hi ha cap mena de regulació i moltes vegades aquests serveis suposen uns beneficis directes per la comunitat, touroperador o empresa, per la qual cosa s'hauria de plantejar que aquests beneficiaris col·laboressin amb els costos de manteniment, ja sigui mitjançant donatius o amb una taxa fixa establerta per l'administració.

No és gens estrany doncs, trobar casos com el de la Reserva de la Biosfera de Ría Lagartos a Yucatán, Mèxic, on no es tenen fons per a la construcció d'un centre de visitants, cabanes ecològiques d'allotjament, botigues d'artesanies, i altres infrastructures mínimes. Per això, s'ha plantejat en el programa d'ecoturisme, crear algun mecanisme de finançament (donatius, concessions, associacions civils, patronats, etc.). Actualment la reserva no cobra tarifes de cap tipus, els serveis turístics que es presten a l'àrea són cobrats directament pels locals que treballen com a guies durant els recorreguts en llanxa per la ria. No existeixen concessions per a l'ús turístic, per la qual cosa és important crear mecanismes pels quals la Reserva obtingui algun percentatge d'ingressos per l'ús dels circuits ecoturístics, el manteniment dels senders interpretatius, l'ús de les seves instal·lacions i la participació de turistes o voluntaris en els projectes que es desenvolupen a l'àrea, amb la finalitat de fer autosostenible el projecte mateix i la Reserva. En el programa d'ecoturisme elaborat per l'Institut Nacional d'Ecologia, s'estableix que el pressupost

per poder implementar aquest programa seria de 1.234.000 pesos (gaire bé 157 mil dòlars). D'on sortiran?

Com que el cas explicat anteriorment no és excepcional a Mèxic, actualment existeix el consens en l'establiment de la figura d'un fideïcomís, el Fideicomiso Nacional para las Áreas Naturales Protegidas (FINANP), com a solució institucional i financera efectiva pel maneig global de les àrees naturals protegides.

En la planeació financera del sistema d'àrees naturals protegides és necessari pensar en un plantejament estratègic que inclogui opcions i processos financers, maneig de carteres de projectes i inversions en projectes locals i transferències internacionals. És precís, per tant, definir objectius globals, on cadascuna de les àrees naturals protegides funcioni com component subsidiari del sistema en el seu conjunt, amb certa autonomia financera i de maneig, però sense deixar de formar part de l'esquema global.

En el cas de Mèxic, s'ha contemplat establir inicialment aquesta figura al Parc Nacional Isla Contoy, a la Reserva Especial de la Biosfera de la Mariposa Monarca i a les Reserves de la Biosfera de Montes Azules, Sian Ka'an i Vizcaíno.

Per avançar cap a una veritable economia de les àrees naturals és precís doncs, assumir-les en certa forma com a unitats productives estratègiques, generadores d'una corrent vital de beneficis socials i patrimonials que han de ser reconeguts i valorats, i que el seu manteniment està subjecte a costos considerables d'inversió i de gestió. Aquesta lògica suggereix que la conservació d'àrees naturals ha de ser coberta pels sectors o activitats que se n'aprofiten directa o indirectament. Això no vol dir, però, que sigui possible cobrar per aquests serveis en tots els casos, però si cal plantejar-se la corresponsabilització de qui tingui interessos en elles.

També hi ha autors que suggereixen que els mecanismes de finançament assenyalats no són un substitut dels fons públics actualment destinats a la conservació, sinó un complement. El govern continua tenint l'obligació de fer-se càrrec d'una part dels costos de conservació, donat el caràcter de bé públic dels espais naturals i que les indústries turístiques i recreatives, haurien de contribuir més en el sosteniment de les activitats de conservació de les àrees naturals.

5.7. Impactes negatius a les àrees protegides

Com es pot constatar en el quadre 5.18 els principals factors i possibles impactes en les àrees protegides estan relacionats estretament amb l'activitat turística i el que aquesta implica. Però cal dir que aquests factors que determinen l'impacte del

turisme està en funció de la naturalesa i capacitat de la sustentació del lloc, el tipus, intensitat i modalitat del desenvolupament turístic, els criteris i les normes que es fan servir en la seva planeació així com les tècniques operatives que s'apliquen.

Quadre 5.18: Possibles impactes relacionats amb el turisme a les àrees protegides

Factor/Activitat	Impacte
Excés de visitants	▪ Canvis de comportament en els animals. ▪ Modificació de l'hàbitat ▪ Estrès ambiental
Sobredesenvolupament	▪ Desenvolupament d'assentaments irregulars. ▪ Excessives infrastructures
Embarcacions a motor	▪ Disturbis en la vida silvestre i en la tranquil·litat del lloc. ▪ Contaminació per soroll ▪ Desplaçament i migració
Trekking	▪ Disturbis en la vida silvestre ▪ Erosió per sobreús i aixafament. Les petjades humanes, provoquen la destrucció de la capa de la matèria orgànica, la qual es veu compactada en les 6 o 8 polzades superiors del perfil del sòl, reduint la capacitat de filtració . ▪ Trepitjar ràpidament afecta el nivell herbaci per aixafament, trencant les tiges, fulles i flors, cosa que afecta la reproducció i regeneració de la mateixa vegetació.
Busseig	▪ Impacte als esculls de corall, produït per les aletes de goma i per l'aixafament.
Soroll	▪ Disturbis en els sorolls naturals i en la vida silvestre.
Deixalles	▪ Deteriorament de paisatges naturals ▪ Antiestètic ▪ Abocament de residus que afecten la qualitat de l'aigua, així com entrada de nutrients en dosis elevades.
Vandalisme	▪ Destrucció de les instal·lacions i el paisatge
Alimentació als animals	▪ Canvis en el comportament dels animals. ▪ Dependència de l'aliment artificial
Circulació de Vehicles	▪ Mortalitat de vida silvestre ▪ Disturbis en la vida silvestre ▪ Deteriorament del sòl i la vegetació.
Col·lecció de *souvenirs*	▪ Pèrdua d'atractius naturals
Recol·lecció de llenya	▪ Destrucció d'hàbitats. ▪ Desforestació
Camins i aparcament irregulars	▪ Pèrdua d'habitat ▪ Deteriorament del paisatge i vegetació
Línies d'energia elèctrica	▪ Impacte antiestètic ▪ Destrucció de la vegetació
Introducció de plantes i animals exòtics	▪ Competència amb espècies silvestres ▪ Confusió al visitant.

Font: Thorsell (1984), Hammamit (1997), Hoare; Moncada (1996)

Les condicions en que es troben les àrees protegides, i sobretot la figura del parc nacional, és bastant problemàtica en tots els països analitzats. A continuació destacarem quins són aquells factors o elements causants d'un deteriorament important del medi en les àrees protegides dels països analitzats. Però cal dir que

tot i que s'han identificat els factors que malmeten la qualitat de l'àrea en qüestió, en molts pocs casos les institucions responsables han analitzat i investigat els efectes reals. Seguint el quadre 5.18, els principals factors o activitats que estan suposant un perill per al futur de l'ecoturisme a l'àrea d'estudis són:

1- En el cas de l'ecoturisme es parla d'un turisme a petita escala, però, en canvi, té altes concentracions de visitants sobrepassant la capacitat de càrrega dels ecosistemes i generar tot tipus d'impactes. Accentuant-se els impactes i problemes per la manca de plans i programes recreatius, interpretatius, d'una zonificació pel seu desenvolupament que mantingui l'equilibri desitjat sense alterar els ecosistemes existents. Un cas és el Parc Nacional Manuel Antonio a Costa Rica, on el nombre elevat de visitants, concentrats en la seva majoria a l'àrea de la platja, està provocant greus impactes en la vegetació, i com no, l'acumulació de deixalles. Aquest darrer impacte és el més generalitzat a l'àrea d'estudi com es pot veure en la foto 5.7, que correspon a la zona de la platja de la Reserva de la Biosfera de Sian Ka'an, Mèxic.

Fotografia 5.7: Acumulació de brossa a la Reserva de la Biosfera de Sian Ka'an, Mèxic

Font: Elaboració pròpia

En el cas de Mèxic (Ogarrio,1990), les autoritats locals no tenen la possibilitat de controlar la conducta de milers de visitants, molts dels quals indisciplinats, i que no busquen la naturalesa pel seu valor intrínsec, sinó com un lloc agradable per realitzar uns dies de camp.

En el cas del Santuari de la Mariposa Monarca si en un dia hi entraven 20.000 o 50.000 visitants no passava res. Ara s'han adonat que és urgent que es limiti l'entrada. Als senders, amb tanta gent s'aixecava tanta pols que perjudicava les

papallones o eren xafades. També la veu d'alarma ha arribat a una destinació ecoturística i turística des de el punt de vist tradicional com és el Mar de Cortés.

2- Manca de comprensió ecològica per part del públic i de les autoritats per una millor conservació dels parcs. Es necessita una educació ambiental formal des de la infància per reforçar l'atenció principal que tenen els parcs, ja que són un pulmó molt atractiu pels seus abundants valors naturals per a les poblacions properes.

   En l'informe d'inventaris de recursos ecoturístics de Baja California, estat de Mèxic on l'ecoturisme comença a prendre impuls de forma important, es dóna a conèixer que en l'actualitat es rep una gran quantitat de turisme nacional i estranger que en la majoria dels casos li manca una cultura ecològica i protectora. Utilitzen senders no regulats i de difícil accés, es traslladen lliurament en bicicleta de muntanya, canoa o amb vehicles de doble tracció o motocicletes.

   En destins que recentment s'estan incorporant a la modalitat ecoturística com és el cas de la República Dominicana, hi ha, tot i que no és una situació generalitzada, grups de visitants, que al no trobar les tradicionals instal·lacions característiques de centres urbans i comercials, adopten actituds de descontentament o mostren un desinterès total pels recursos naturals de l'àrea, fent difícil el treball dels encarregats de l'administració.

3- L'ecoturisme com qualsevol altra modalitat turística requereix d'infrastructures físiques i rutes d'accés per satisfer les necessitats dels turistes de la naturalesa i dels grups de recolzament. Aquestes facilitats poden ser perjudicials pel medi. Acompanyant a aquest desenvolupament físic pot aparèixer contaminació, extracció de recursos, destrucció de la vegetació o un impacte visual com és l'arc que dona la benvinguda als visitants de la Reserva de Sian Ka'an (veure foto 5.8)

   En molts parcs nacionals prevaleixen establiments privats, com restaurants, tendes, lloguer de llanxes, centres d'investigació. Una revisió de les concessions existents revela que es van atorgar sense cap criteri i ignorant els possibles impactes sobre l'entorn natural que fonamenta l'existència mateixa dels PN.

   A això cal afegir les explotacions agrícoles, ramaderes i forestals, de considerable importància.

Fotografia 5.8: Arc d'entrada a la Reserva de la Biosfera de Sian Ka'an, Mèxic.

Font: Elaboració pròpia

4. A l'àrea d'estudi els impactes no deriven tant sols de la construcció d'infrastructures i equipaments sinó per tot el contrari. La insuficient infrastructura física en els parcs, vies d'accés per arribar a ells, senyalització, serveis públics, etc. provoca un lliure ús dels recursos.

Però l'activitat turística en sí no és la culpable del deteriorament important en què es troben algunes àrees protegides, sinó la manca de planificació, regulació i de normativa així com també la irresponsabilitat, moltes vegades, de la mateixa administració i la manca de pressupost. Com tot seguit es detalla en els següents punts:

5- Gran part de les àrees van ser expropiades sense pagar la indemnització corresponent o amb indemnitzacions parcials. Això dilueix els drets dels propietaris originals, elimina incentius per preservar la seva integritat, i el que és pitjor, el relaxament dels drets de propietat ha fet que aquestes àrees quedessin exposades a la invasió i colonització.

Aquest problema el pateixen amb una repercussió més o menys gran tots els països de l'àrea però el cas que es destaca és el de Costa Rica, sobretot per la seva aparent solidesa en la implementació del sistema d'àrees protegides.

Segons un article força alarmant de Zaida Rojas difós per internet[12], el 17'3% dels parcs nacionals i àrees protegides podrien tornar als seus antics propietaris, degut a que el govern no ha pagat la terra que va expropiar, en alguns casos des de fa més de vint-i-cinc anys. El Ministre del MINAE, va qualificar la situació de preocupant i que els terrenys que es deuen no poden ser considerats com a part del parcs, quan no s'ha pagat res.

La idea que es planteja i es deixa caure és que acabaran privatitzant-se les àrees protegides. Només hi ha tres àrees protegides, segons l'article, que s'han pagat en la seva totalitat i són els Parcs Nacionals Isla del Coco i Marino Ballena i la Reserva Natural Absoluta Cabo Blanco.

El govern que va iniciar la seva legislatura el 1994, ha pagat de 300 a 400 milions de colones anualment, però el problema de pagament s'ha arrossegat durant aquests últims quinze anys. El MINAE deu 10.249 milions de colones (uns 44,5 milions de dòlars) a persones amb terres que han estat subjectes a expropiació.

Un exemple és el del Parc Manuel Antonio, creat el 1972. Un dels parcs més visitat, situat a la costa del Pacífic. D'aquest parc es van segregar nou hectàrees, i es van convertir en un refugi privat, que ara es troba en mans del seu antic propietari, ja que mai se li va pagar l'expropiació.

Una situació similar passa amb altres 110.000 hectàrees en tot el país, en les que hi ha 150 empresaris interessats en conservar-les, cosa que pot provocar una considerable reducció del nombre i superfície dels parcs nacionals i reserves.

Les zones que es converteixin en refugis privats no tindran lliure accés tot i que els propietaris poden cobrar una entrada. Segons el ministre del MINAE, aquesta solució o forma de treballar pot ser beneficiosa pel país, ja que els empresaris es comprometen a vigilar l'ecosistema d'aquestes àrees. El govern estableix un tipus de contracte amb el propietari de l'àrea que ofereix garantia de protecció i permet cobrar a les persones per entrar.

---

[12] Font: apc.nicarao.org.ni/peica/contenidos/cr5-2.htm

Tornant el cas del parc Manuel Antonio, en els últims 25 anys el govern ha destinat els diners que es cobren per entrar per cancel·lar el deute amb les persones que van ser expropiades, però el municipi encara deu la meitat del parc. Per intentar solventar el problema de la manca de pagament, el municipi va crear un fideïcomís per depositar el 25% dels diners de les entrades al parc que li pertanyen. També es va aprovar el lliurament de 30 milions de colones (quasi 100 mil dòlars) als propietaris. Per la seva part, el MINAE es va comprometre a donar un colón per cada un que aportés el municipi, cosa que possibilitaria cancel·lar el 15% del deute a curt termini. Tot i que la situació és preocupant, el problema pot quedar resolt en uns tres o quatre anys si es continua amb el compromís de pagament establert.

De fet, aquesta situació és extensible a tota l'àrea. A la regió d'Amèrica Central moltes de les àrees protegides no tenen límits físics clars, ni títols legals de propietat o una presència institucional permanent, com per exemple una oficina amb guardaparcs. D'acord amb la UICN, més del 30% de les àrees protegides, per aquesta raó, continuen sent parcs "de paper" sense una protecció establerta en el lloc. A més, més del 60% no tenen títols clars de propietat. En realitat, algunes àrees protegides mai han tingut cap tipus d'activitats de gestió com, per exemple, control de visitants, senyals per guiar aquests o senders marcats.

6- Amb relació al punt anterior, no és d'estranyar, doncs, que hi hagi molta especulació sobre aquestes àrees protegides, que avui en dia són de gran valor econòmic i turístic, provocant casos com el decret que es va emetre el 22 de juliol de 1997 i que modificava el Sistema Nacional de Áreas Protegidas (SINAP) establert a la República Dominicana[13], amb aquest decret, s'ignoren les normes científiques més elementals per la delimitació d'una àrea protegida al utilitzar paràmetres inconsistents, nomenclatures incompletes i de difícil interpretació. Es deixen perímetres oberts o sense continuïtat, es renuncien als compromisos més importants dels acords firmats pel país a Rio de Janeiro en el marc de la Cimera de la Terra, es viola l'article III de la Convención para la Protección de la Flora, la Fauna y las Bellezas Escénicas Naturales de los Paises de América Latina que va servir de base per la creació i organització del sistema d'àrees silvestres.

Aquest decret te propòsits específics que són en primer lloc eliminar totes les àrees protegides que d'alguna manera imposen alguna regulació al turisme tradicional, sense importar-li el valor de les mateixes; després retornar àrees que abans van ser reclamades per suposats o reals propietaris que van quedar

[13] Font: www.civila.com/decreto/rechazo.html-ssi

afectats al crear-se una unitat de conservació, i finalment es relaxa la categoria de parc nacional al crear-se unitats de conservació amb aquest nom sense complir els requisits mínims necessaris, com són els de tenir una superfície poc o gens intervinguda per l'acció humana, de almenys 10 km^2

7- Per fer front al pagament d'indemnitzacions que implica despeses que estan fora de les possibilitat pressupostàries del govern, aquest deixa que els propietaris continuïn fent ús dels recursos mitjançant activitats no planificades o autoritzades, principalment de tipus agropequari i forestal. Com a conseqüència es provoquen incendis i han proliferat les plagues i malalties.

8- En els parcs on es troba una gran riquesa pel desenvolupament d'activitats primàries, s'observen constantment invasions d'assentaments humans irregulars, la qual cosa provoca l'aparició de problemes de contaminació de sòl i aigua i problemes d'erosió i pèrdua de l'hàbitat per la fauna silvestre ocasionats per la tala clandestina a l'àrea i zones circumdants.

En el cas de Panamà, la manca de reglamentació dins de l'àrea protegida d'activitats com la caça, sobretot d'animals en extinció, estan posant en perill la raó de ser de parcs com el Cerro Hoya. Tot i que, a banda de la manca de reglamentació, també hi ha una manca de guardaparcs per evitar-ho.

9- No es compta amb programes d'investigació, que proporcionin el coneixement dels recursos de les àrees i les tècniques adequades, tant pel maneig racional i sostingut dels recursos, com per a la solució de problemes socioeconòmics lligats a aquestes.

10- Manca d'informació per les comunitats properes sobre el maneig adequat del parc, ja que són els elements més actius en la preservació o degradació. Es presenta amb freqüència un estat d'indefinició de drets que en la pràctica determina situacions properes al lliure accés a recursos comuns, provocant la sobreexplotació, sobrepasturatge, invasions, extracció forestal, descontrolada acumulació de brossa, etc.

En circumstàncies de lliure accés, generades per l'erosió de les normatives de regulació o per l'absència de qualsevol sistema (estatal o privat) de control, no hi ha drets suficientment clars de propietat ni d'ús, sinó sols una relativa apropiació, afavorint el saqueig, les invasions, els assentaments irregulars i provocant la destrucció o el deteriorament dels ecosistemes i recursos.

És important que la població local no se senti aïllada o apartada de l'àrea protegida. Hi ha molts casos on la manca de sentiment de conservació o

d'identitat és notable, com és el cas de la Reserva de la Biosfera de Ría Lagartos. Diego Núñez, propietari del restaurant Contoy i guia exposa que: "*la reserva se explota. Hay gente en el pueblo que no la cuida porque tienen aprensión o la ve como una prohibición*".

Davant d'aquests conflictes, és necessari que es percebin els beneficis directes de la conservació en forma de llocs de treball dignes i remunerables, així com en la seva formació tècnica i professional.

11- Manca de promoció de les àrees protegides amb informació actualitzada, correcta i àmplia sobre les activitats que es poden realitzar, els serveis que ofereixen, la manera d'arribar, per part de les autoritats governamentals, així com les institucions privades que moltes vegades solament busquen el lucre però no la conservació.

12- Com ja s'ha pogut comprovar, tots els sistemes d'àrees protegides pateixen de problemes financers, pel que és difícil atendre les necessitats de conservació, maneig i infrastructures de les àrees naturals.

La gran majoria de les àrees protegides es troben en un estat precari i pràcticament sense infrastructura o amb un pressupost mínim per al seu manteniment. La seva protecció s'ha aconseguit pel seu aïllament, per la seva inaccessibilitat, la consciència dels seus habitants i per la tossuderia d'alguns conservacionistes.

En el cas de Nicaragua, la situació és força exemplificadora. A mesura que es va intensificar la crisi econòmica de Nicaragua, a causa de conflictes bèl·lics, es van destinar menys recursos al maneig de les àrees protegides. Com a conseqüència, es va produir un alt deteriorament dels recursos de les àrees, ja que es va intensificar l'extracció de recursos forestals, de material biològic, roques volcàniques i es va descuidar el manteniment de la infrastructura interpretativa. Fins que el 1990 IRENA reprèn novament el control de les àrees protegides.

13- Manca de personal qualificat en tots els nivells d'administració del parc, tan sols per realitzar la vigilància es troben mancats d'atribucions per l'aplicació de mesures correctives pels infractors i no compten amb elements necessaris per dur terme les seves funcions.

Tot i que existeixen programes de capacitació, es registra una manca d'instrucció del personal en temes d'ecologia, maneig, recreació i gestió del turisme. La manca de capacitació del personal porta a altres problemes com la

manca d'atenció als visitants i de coneixement sobre les relacions públiques amb els visitants. Aquests problemes, a la vegada, podrien limitar els fons generats per les àrees protegides per respondre a les necessitats dels visitants, degut a la poca informació i manca de comprensió per part d'ells sobre les necessitats i la condició general de l'àrea protegida.

Hi ha casos, com el de la República Dominicana que degut a la manca de recursos econòmics, la majoria del personal de protecció que són habitants de les comunitats adjacents als parcs no tenen la preparació adequada per atendre els visitants.

14- Manca de control i regulació pel que fa a les activitats recreatives que tenen lloc dins de l'àrea protegida. Dins del sac de l'ecoturisme estan proliferant tota una sèrie d'activitats esportives i d'aventura que estan molt lluny de ser sostenibles, tot i que el recurs sobre el que es sostenen estigui protegit.

Podem comprovar que molts dels esculls de corall estan contaminats degut a la promoció massiva de turisme submarí, promoguda irresponsablement sense considerar la sostenibilitat d'aquests fràgils ecosistemes, i actualment estan extingint-se els esculls de Cozumel i la costa de Quintana Roo.

Fotografia 5.9: Alta concentració d'embarcacions R.E.B. de Celestún, Mèxic.

Font: Elaboració pròpia

El desenvolupament de l'activitat turística a les àrees protegides, i més que l'activitat en sí, la seva manca de regulació, és un dels usos que més impactes negatius esta causant.

Un exemple (veure foto 5.9) és el cas de la Reserva Especial de la Biosfera de Celestún, on la manca de regulació per l'observació del flamenc rosa està suposant una alta concentració de llanxes i una pressió important a la població de flamencs.

15- Realment, la vigilància és una de les mancances i alhora un dels problemes més greus que pateixen les àrees protegides de la regió. Segons estudis fets, les condicions de treball del personal de camp en àrees protegides de la zona d'Amèrica Central cobreixen un ampli rang d'acord amb la UICN, aquestes fluctuen de pobre a inacceptable, amb nombrosos problemes. Per exemple, el sous han disminuït degut als nivells d'increment de la inflació i l'equip de camp i l'allotjament es troben en condicions deplorables. Hi ha també una manca general de serveis públics, com per exemple aigua potable, electricitat, contenidors per a deixalles, comunicacions, clavegueram, etc. El nombre de persones de camp per unitat d'àrea protegida és sorprenentment baix i varia de 800 hectàrees per guardabosc en un país, a 15.000 hectàrees en un altre. El personal dels centres de visitants i àrees turístiques són també molt variables. Les àrees gestionades pel govern poden tenir un bon nombre de personal (com passa al Parc Nacional Volcán Poás a Costa Rica) o poc com en el Parc Nacional Volcán Santiago a Nicaragua .

En el cas de Mèxic, com la vigilància resulta molt costosa, sobretot en zones extenses i de fàcil accés, es busca la participació de l'exèrcit, mitjançant els cossos especialitzats de vigilància ecològica. Això fa que sigui més factible la cobertura de vigilància en la major part del territori. A més a més, això no suposarà ni càrregues ni costos addicionals a la societat. Una altra qüestió és si estan capacitats.

Realment, avui en dia, i tal vegada per què encara és una modalitat jove, els impactes de l'ecoturisme sobre les àrees protegides no han estat gaire analitzats, sobretot en la nostra àrea d'estudi. I, realment, és una necessitat i una preocupació, tenint en compte la rapidesa amb que molts dels impactes ecològics negatius es succeeixen independentment del grau de visitants que tingui l'àrea.

Els factors que s'han descrit no sols afecten negativament a les plantes, animals i ecosistemes sinó que també afecten els atractius que motiven el turista a desplaçar-se, moltes vegades des de molt lluny. Les atraccions ecoturístiques estan basades en les característiques naturals que han existit i que han evolucionat al seu propi ritme durant molts anys. Quan les modificacions, producte del desenvolupament ecoturístic, són fetes en un període de temps curt, els sistemes naturals poden perdre el seu valor inicial.

Arribat aquest punt del treball cal recordar que l'evolució del turisme en relació al medi ambient presenta quatre fases: primer s'escull el recurs turístic natural, posteriorment es desenvolupa la infrastructura turística per atraure els turistes, cosa que comporta el deteriorament irreversible dels atractius naturals i la disminució d'afluència turística i, per últim, l'estratègia dels touroperadors i agents turístics és buscar un altre espai nou i el procés es repeteix. L'ecoturisme com a turisme alternatiu i sostenible que pretén ser, hauria d'intentar no caure en aquests errors. Però, lamentablement la manca d'integració del component ambiental en aquest marc ha ocasionat que moltes polítiques turístiques hagin accelerat l'esgotament i deteriorament irreversible de la biodiversitat.

Tot i que és recent la protecció d'àrees naturals, la necessitat de conèixer, aprofitar i conservar els recursos naturals ha acompanyat la història de totes les civilitzacions. Sota aquesta premissa es requereix anticipadament un programa d'investigació no solament descriptiu, sinó també explicatiu i predictiu de les conductes observades en la preservació ecològica de zones naturals amb un enfocament turístic.

Els instruments jurídics i de política econòmica per poder obtenir una protecció efectiva de la naturalesa tot just ara comencen a ser suficients, però existeix encara un dèficit de recursos humans i financers per a l'estudi, el maneig i la cura de les àrees protegides.

Però el que més preocupa entre els entesos és la lentitud amb la que s'estan realitzat les accions de preservació, cosa que està provocant que es posi en entredit la capacitat de l'ecoturisme de ser realment una activitat sostenible.

Per evitar, doncs, aquests impactes, cal parlar d'una legislació, planificació i coordinació que aportin les pautes precises per la bona organització i administració d'aquests espais. Els anteriors elements són mecanismes necessaris per assegurar que els recursos de l'ecoturisme, naturals i culturals, puguin ser preservats i utilitzats pel gaudiment de les futures generacions.

La participació creixent i decidida de les associacions conservacionistes, acadèmiques, particulars i de les comunitats conscienciades, ens permeten ser una mica optimistes de cara al futur.